

Sosyalizmin Geleceği ve Bilançosu

İFMC

İKTİSAT FAKÖLTESİ MEZUNLARI
CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

Sosyalizmin Geleceği ve Bilançosu

Metin ÇULHAOğLU

Zülfü DİCLELİ

Ender HELVACIOğLU

Ertuğrul KÜRKÇÜ

Ömer LAÇİNER

Saruhan OLUÇ

Sungur SAVRAN

Ufuk URAS

Prof. Dr. Nazım ENGİN

Sovyetler Nereye Gidiyor

Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Neo-Klasik Kaynak Dağılımı

Teorilerine Eleştirel Yaklaşım

A. Dinç ALADA

Keynes'de Belirsizlik Üzerine

Düşünceler

Arş. Gör. Burak SALTOğLU

Türkiye'deki İktisat Eğitiminin

Güncelleştirilmesi Üzerine

Binnaz GÖKÇEK

Başlıca Ekonomik Göstergeler

NİSAN
1992
8.000,- TL

325

Akbank Büyük­lüğünün Göstergesi

Aktif Toplam	18,5 trilyon
Mevduat	12,7 trilyon
Krediler	10,3 trilyon
Sermaye (Tamamı ödenmiş)	1,5 trilyon
Özkaynaklar	2,2 trilyon
Net Kâr (Vergilerden sonra)	1,3 trilyon

Akbank, 1991 yılı bilançosunu Sayın Halkımıza ve Ortaklarına sunuyor. Akbank'ın 1991 yılı net kârı 1 trilyon 343 milyar! Ve Akbank bu sonuçlara göre yine Türkiye'nin önde gelen kuruluşu.

Akbank'ın bilanço rakamlarını inceleyin, karşılaştırın. Akbank'ın büyüklüğünü, güvencesini, farkını yaşamak için Akbank'la çalışın. Akbank'a danışmadan paranıza yön vermeyin.

Büyük bir bankanın olanaklarıyla henüz tanışmayanlar

BU BİLANÇO İLE ÇALISIN

1991, dünyada ve Türkiye'de ekonominin geneli ve finans sektörü açısından çeşitli olumsuzluklar içeren bir yıl oldu.

Garanti Bankası'nın bu koşullarda gösterdiği sağlıklı büyüme, özellikle önem kazanıyor.

Garanti 1991 Bilançosu'nun ana kalemlerini birlikte inceleyelim.

- Aktif toplamı: 11 trilyon 670 milyar.
% 83 artış.
- Özkaynaklar: % 90 artışla 917 milyar.
- Mevduat: Artış oranı % 73,
toplam 7 trilyon 269 milyar.
- Krediler: Yine-% 73 artışla
4 trilyon 857 milyara ulaşıyor.
- Dövizli işlemler: Bu alanda ulaşılan büyüklük
tam 5,5 milyar dolar.

1991 yılı sonunda 452 milyar kâr eden

Garanti, bu kârı yatırıma dönüştürmeyi seçti:

600 milyarlık sermayesini, 1 trilyon

100 milyara çıkarma kararı aldı.

Büyük bir bankanın size sunacağı

büyük olanaklarla henüz tanışmadıysanız,

siz de Garanti'ye gelin. "Yıldız" olmanın

avantajlarından yararlanın.

**GARANTİ
BANKASI**

1991 YILI GARANTİ BANKASI ÖZET BİLANÇOSU					
Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)		Özet Kâr-Zarar (Karşılaştırmalı)			
31.12.1991 - 31.12.1990 (Milyar TL)		31.12.1991 - 31.12.1990 (Milyar TL)			
AKTİF	1991	1990			
KASA VE BANKALAR	3.027,4	1.392,9	FAİZ GELİRLERİ	2.531,3	1.229,7
MENKUL DEĞERLER	1.139,2	662,4	FAİZ GİDERLERİ	(1.325,7)	(729,1)
MEVDUAT MUNZAM KARŞILIKLARI	796,3	524,8	NET FAİZ GELİRİ	1.205,6	500,6
KREDİLER	4.857,5	2.015,4	FAİZ DIŞI GELİRLER	734,0	325,2
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)	-	-	FAİZ DIŞI GİDERLER	(1.381,1)	(571,2)
İŞTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	333,8	228,1	KARŞILIKLAR	(68,3)	(26,9)
SABİT KIYMETLER (NET)	576,9	318,7	VERGİ ÖNCESİ KÂR	490,2	227,7
PASİF			VERGİ KARŞILIĞI <td>(38,1)</td> <td>(25,5)</td>	(38,1)	(25,5)
MEVDUAT			NET DÖNEM KÂRI	452,1	202,2
KULLANILAN KREDİLER	7.269,9	4.209,9			
ÖZKAYNAKLAR	1.418,0	821,8			
MENKUL KIYMET İŞLEM HACMİ (Trilyon TL)	916,9	482,3			
	33,2	18,2			

GEDİK HOLDİNG

29.'uncu yılında bünyesindeki 24 şirketi, 700 çalışanı, 1000'den fazla bayii ile Türk Ekonomi'sine ışık tutmaya devam ediyor.

GEDİK HOLDİNG
GEDİK PAZARLAMA
GEDİK DIŞ TİCARET
GEDİK MENKUL DEĞERLER
BÖHLER
TERMO
SIRMETAL
SAMTAŞ
FRONIUS
SILOKS
GEDİK-HALSAK KIBRIS
GEPAS
ÖZGÜR REKLAMCILIK
HALSAK KİMYA
HALTUR
HALTAŞ
KARTAL KAYNAK
HASSAS DÖKÜM

TEMSİLCİLİKLER
CASTOLIN + EUTECTIC
DRESSEN PUMP
PLYMOVENT
BINZEL KAYNAK TORÇLARI
FURTENBACH GMBH
ÖGUSSA İNO SİLOX

GEDİK HOLDİNG A.Ş.
Yakacık Cad. No: 134 81430 Kartal - İstz
Tel: 389 59 90 (10 Hat) Fax: 353 58 53
Teleks: 36570 Geho tr.

iktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı : 325

Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Ufuk URAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

NAİL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BİRMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
EROL OKUYAN, ALP ORÇUN, TALAT ORHON,
İZZETTİN ÖNDER, ŞEREF ÖZGENCİL,
ORHAN SOFUOĞLU, ZAFER TUNCA,
OSMAN ULAGAY, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Kurulu:

PINAR ASOĞLU, BİNNAZ GÖKÇEK,
FİDAN ÖCAL, MUNİSE NAAK,
E. SEVGİ UÇAN

Reklam Sorumlusu: REMZİYE ÖZCAN

Kapak: MUSTAFA ÖZTÜRK

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No:27 / 6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 250 50 34 - 250 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 80.000TL. (Öğrenci: 40.000TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 120.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANKTalimhane Şb. (7097)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)

Basıldığı yer:

Bayrak Matbaası

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

İçindekiler

Sosyalizmin Geleceği ve Bilançosu	3
Sovyetler Nereye Gidiyor	
Prof. Dr. Nazım ENGİN	41
Neo-Klasik Kaynak Dağılımı Teorilerine	
Eleştirel Yaklaşım	
Dr. A. Kemal ÇELEBİ	45
Keynes'de Belirsizlik Üzerine Düşünceler	
A. Dinç ALADA	49
Türkiye'deki İktisat Eğitiminin	
Güncelleştirilmesi Üzerine	
Arş. Gör. Burak SALTOĞLU	55
Başlıca Ekonomik Göstergeler	
Binnaz GÖKÇEK	59

PRINTAS

ÇBS

BASKI MÜREKKEPLERİ VE GEREÇLERİ SANAYİ A.Ş.

BASKI VE BASIM SEKTÖRÜNDE KALİTE + HİZMET

- ⊕ Web Ofset Mürekkepleri
 - a- Cold-set
 - b- Heat-set
- ⊕ Düz Ofset Mürekkepleri

- ⊕ Flexo-Tifdruck Mürekkepleri
- ⊕ Teneke Ofset Mürekkepleri
- ⊕ Lacklar ve Ofset Yardımcı Mlz.

ALPHA - Düz Ofset Mürekkepleri

Mürekkep Serileri		Isıl Hızlı	Lapirte	Nitro	Alkali	Baskı Makinesi	Baskı Altı Maternal	Enilme	Kuruma	Isıl Dayanım	Parlaklık	Sürtünme Hıslığı	Diğer Özellikler
Seri QF 9999 Sarı 41 QF 9999 Kırmızı 42 QF 9999 Mavi 43 QF 9999 Siyah 49 QF 9999		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	+++	+++	+++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri Q 8888 Sarı 41 Q 8888 Kırmızı 42 Q 8888 Mavi 43 Q 8888 Siyah 49 Q 8888		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri Q 7777 Sarı 41 Q 7777 Kırmızı 42 Q 7777 Mavi 43 Q 7777 Siyah 49 Q 7777		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	+++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHA-HOCHGLANZ Sarı 41 Q 6240 Kırmızı 42 Q 6240 Mavi 43 Q 6240 Siyah 49 Q 6240		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan makinaları için	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	+++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHA-FRISCH Sarı 41 N 1600 Kırmızı 42 N 1600 Mavi 43 N 1600 Siyah 49 N 1600		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	+++	+	+++	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHACARD Sarı 41 Q 7007 Kırmızı 42 Q 7007 Mavi 43 Q 7007 Siyah 49 Q 7007		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Kuşe, 1. hamur genellikle karton ve mat sıvanmış baskı altı malzemeleri için	++	++	+++	+++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri X 8445/6/7 Europa Skala Sarı 41 X 0845 Kırmızı 42 X 0846 Mavi 43 X 0847 Siyah 48 X 1072 Siyah (Parlak) 48 X 9075		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri X0549/0060/0294 Kodak Skala Sarı 41 X 0349 Kırmızı 42 X 0060 Mavi 43 X 0294 Siyah 48 X 1072		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Kuşe, 1. hamur ve kartonlar için	++	++	++	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHA-FOLYO Sarı 41 N 1443 Kırmızı 42 N 1443 Mavi 43 N 1443 Siyah 48 N 1443		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Bütün Al. folyolar ve emici olmayan yüzeyler için	—	++	+	++	++	Infraret kurumaya duyarlı
Seri ALPHA-FOLYO Sarı 41 F 3060 Kırmızı 42 F 3060 Mavi 43 F 3060 Siyah 49 F 3060		5	+	+	+	Bütün modern makinalar için özellikle hızlı çalışan çok renkli ofset makinaları için	Özel olarak P.E. folyolar için mineral yağ içermeyen bir seridir.	—	++	+	++	++	Infraret kurumaya duyarlı

GENEL MÜDÜRLÜK
FABRİKA
İST. PAZ. VE SATIŞ MD.
ANKARA BÜROSU
İZMİR BÜROSU
ADANA BÜROSU
TRABZON BÜROSU

: P.K. 97 GEBZE-TEL.: Santral: (9-199) 41888 (3 Hat)/Direkt: (9-199)44466 TELEX: 34116 ASR TR FAX: (9-199)41744
: P.K. 97 GEBZE-TEL.: Santral: (9-199)41888 (3 Hat) TELEX: 34116 ASR TR FAX: (9-199) 41744
: KAZIM KARABEKİR CAD. KÜLTÜR ÇARŞISI NO:7/73-74 ANKARA TEL:-FAX: 341 87 82
: GAZİOSMANPAŞA BULVARI YENİ ASIR İŞ HANI KAT:77-10 İZMİR-TEL: 14 03 16 - 13 85 54 - 13 53 89 TELEX: 52884 ÇBİZ T
: KIZILAY CAD. NO 22 SERHAN İŞ HANI KAT. 6 ADANA - TEL: 11 36 85 TELEX: 62562 ÇBAD TR.
: KEMERKAYA MAH. GAZİPAŞA CAD. RAZI AKSU İŞ HANI KAT: 3 DAİRE: 20 TRABZON - TEL: 14 147

“Sosyalizmin Geleceği ve Bilançosu”

Yönetici
Panelistler

: **Ufuk URAS**
: **Metin ÇULHAOĞLU**
Zülfü DİCLELİ
Ender HELVACIOĞLU
Ertuğrul KÜRKÇÜ
Ömer LAÇİNER
Saruhan OLUÇ
Sungur SAVRAN

Ufuk Uras- İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından düzenlenen "Sosyalizmin Geleceği ve Bilançosu" başlıklı panelimize hoşgeldiniz. Başlığın oldukça geniş bir çerçevesi var. Fakat bırakınız sosyalistlerin siyasal birliğini, sosyalizmin genel geçer tarifinde bile ciddi bir müşkülle karşılaşıya kalınması günümüzde, bizi böyle bir zorunlulukla karşı karşıya bıraktı. Öte yandan sosyalizmin belki yasaklanmadığı, ama kirli bir sözcüğe dönüştürülerek benzer sonuçlar elde edildiği günümüz koşullarında bırakınız karşı bir hegemonya tesis etmeyi, tek tek sosyalistler bile ciddi bir vabuş sorunuyla karşı karşıya. Biz böyle bir momentte bu tür toplantılar düzenlemek durumundayız. Politikayı dar anlamda, aktüel politika olarak değil de, genel olarak hayatı yeniden kurmak biçiminde kavradığımızda, hayatın dönüştürülmesi teziği ve pratiği olarak Marksizm'in, yani sosyalizmin ana geleneğinin önündeki sorunlar, ya da tesis ettiği imkanlar muhtemelen tartışma envanterimizin içeriğini oluşturacak. Tüketemediğimiz noktalar, bir başka etkinliğimizin panel başlığını teşkil edecek. Konuklarımızı tanıştırmaya bile gerek duymadan, soldan sağa doğru gitmek üzere ve 15'er dakikalık süreler halinde ve daha sonra konuklarımızın da katkılarıyla, sorularıyla, itirazlarıyla panelimizi sürdüreceğiz. Bu panel İktisat Dergisi tarafından da önümüzdeki sayıda yayınlanacak. Sayın Metin Çulhaoğlu, buyrun efendim.

Metin Çulhaoğlu- Şimdi arkadaşlar, genel-

likle, doğal olarak insanlara belirli bir süre tanınıyor bu tip panellerde. Bu süre içerisinde insan söylemek istediklerini sıkıştırmakta güçlük çekiyor. Bu güçlük dolayısıyla önemli noktaları vurgulama kaygısıyla zaman zaman böyle adeta seksek atlar gibi ana temalara değinerek 15 dakikayı doldurma durumunda kalıyoruz. Ben de öyle yapmak zorunda kalabilirim. Eğer çok fazla boşluk bırakırsam ana başlıklar arasında bunları ikinci turda tamamlamaya çalışacağım.

Şimdi arkadaşlar, benim görebildiğim kadarıyla, bugün dünyada sosyalizmin 4. dönemi diyebileceğimiz bir dönem başlıyor. Eğer sosyalizmi ilk dönem Marx öncesi sosyalizm, ikinci dönem olarak Marx dönemi ve sonrasının sosyalizmi, üçüncü dönem olarak Marksizm Leninizm dönemi diye dönemlere ayıracak olursak, şu anda sosyalizmin bir 4. dönemine başlandığını söylemek mümkün. Burada hemen muhtemel bir yanlış anlamayı gidermeye çalışayım. Bir yeni döneme başlamak demek bir önceki dönemin ana nüvelerini, özünü inkar etmek ve bu bir önceki dönemin özünden kopmak anlamına gelmiyor kesinlikle. Onu hemen belirtmek isterim. Çünkü biliyorsunuz Marksizm-Leninizm dönemi dediğim ve 1917'den itibaren başladığını söyleyebileceğim dönem, bildiğiniz gibi Marksizmin özünü, yani bir önceki dönemin özünü reddetmemiştir. Onu bir yeni yorumlamaya tabi tutmuştu. Evet, belli bir kopuş söz konusuydu Marksizm-Leninizm açısından. Bir önceki dönemin

Marksizmine, II. Enternasyonalin Marksizmine göre. Ama bu Marksizm'den kopuş anlamına gelmiyor. Aynı şekilde içine girdiğimiz sosyalizmin 4. döneminin de bazı yerleşik kalıplardan kopma içerse bile, bunun Marksizm ve Leninizm'in özünden kopma anlamında bir sosyalizm, yeni bir sosyalizm dönemi olacağını iddia etmiyorum. Ama, belli, yaklaşık 70 yıldır süren yerleşik bazı algılardan, yorumlamalardan kopulması mümkündür. Marksizm'in, Leninizm'in özünün yeni bir teorik ve pratik değerlendirmeye tabi tutulması olasıdır bu içine girmekte olduğumuz 4. dönemde. Burada hemen akla bazı sorular geliyor. Acaba Marksizm dışı bir sosyalizm mümkün olabilir mi dünyamızın bundan sonraki geleceği açısından? Biliyorsunuz Marksizm öncesi sosyalizm diye bir etiketlemeden söz ettim. Acaba bundan sonrası için Marksizm'den büsbütün kopmuş bir sosyalizm düşünülebilir mi? Ben bunun mümkün olabileceğini zannetmiyorum.

Şunu iddia etmiyorum; bundan böyle bütün sosyalist akımlar, sosyalist kategorisine girebilecek bütün akımlar Marksizm'e tam anlamıyla sahip çıkacaklardır gibi bir iddiada bulunmuyorum, ama bundan sonra 4. dönemde de, yani içine girdiğimiz dönemde de sosyalizmin ana çizgisi, ana akımı mutlaka Marksist kökenli olacaktır. Marksist sıfatını taşıyan bir sosyalizm olacaktır. Marksizm dışı bir sosyalizmi mümkün göremiyorum. Bunun birçok nedenleri var. Bunlara şimdi ayrıntılarıyla girmek istemiyorum. Ancak şunu söyleyeyim, bazılarının savunduğu gibi, eğer Marksizm'in temel paradigması, artı değer sömürüsü dediğimiz olgu çok çok ileri bir gelecekte, şu yada bu nedenle ortadan kalksa bile, işte bu üretim, robotlar vs. gibi, tabii bu çok çok ilerinin sorunu, bence bu durumda bile Marksist yöntem geçerliliğini koruyacaktır, diyalektik yöntem. Marksizm'in paradigması elbette değişecektir, belki aşılması olacaktır o çok ileri tarihte ama yöntem yine geçerliliğini koruyacaktır. Arkadaşlar, bilanço dediğimizde, sosyalizmin geçmiş ve geleceği dediğimizde, akla tabii hemen muhasebe sorunu geliyor, doğrulandı mı yanlışlandı mı? Biliyorsunuz, son üç dört yıl içinde medyaya sürekli olarak, Marksizm'in öldüğü, çöktüğü, yanlışlandığı gibi bir takım şeyler... Ben, hayır, yanlışlanmadı, kapı gibi duruyor gibi şeyler söylemeyeceğim ama şunu çok açık bir biçimde dile getirmekte yarar görüyorum. Marksizm'in kapsayıcılığında, Marksizm'in bütünselliğindeki bir sistemin pozitivist anlamda doğrulanması veya yanlışlanması diye sorun olamaz bence. Bakın şunu tartışabiliriz. Marksizm'i oluşturan teorik bileşenlerden A teorisi pratikte doğrulanmıştır veya yanlışlanmıştır tipi bir analize girmek mümkündür, ama, Marksizm'in bütünü için, o kadar kapsamlı, o kadar kapsayıcı bir sistem için doğrulanma yada yanlışlanma tipi ampirik kanıtlardan ya da ölçütlerden hareket etmek mümkün değildir. Marksizm'in bunalımından söz edebiliriz. Bunalımı vardır da

desek, yoktur da desek, Marksizm'in bunalım başlığı altında anlamlı bir tartışma yapabiliriz. Ama Marksizm doğrulandı mı, yanlışlandı mı gibi bir tartışmayı bence anlamlı olarak yapmak mümkün değildir. Marksist gelişim teorisi, ekonomik gelişim teorisini tartışabiliriz, Marksist devrim teorisini tartışabiliriz, Marksist üst yapı teorisini tartışabiliriz. Bunların eksiğini, yanlışını, doğrulanıp doğrulanmamasını tartışabiliriz, ama, bir bütün olarak Marksizm'in doğrulandığı ya da yanlışlandığı gibi bir yola gidemeyiz, öyle düşünmüyorum. Bir başka bilanço da, ütopya. Acaba biz yeni bir ütopyamı inşa etmek durumundayız? Marksist ütopyanın yeri ne yeni bir sosyalizm ütopyası mı kurmak durumundayız? Ben bu ütopya meselesi konusunda genellikle Türkiye solundaki insanlardan farklı düşünüyorum. O da şundan dolayı, benim için ütopya, insanlara bir mücadele azmi ve şevki verme, bugünkü düzenin değişebileceği yolunda bir inanç sağlama anlamında önemlidir. Ama ütopyanın kendisi, Marksizm'in bilimsel yanına hiçbir nedenle alternatif teşkil edemez. Bunu şunun için söylüyorum, Marksizm yanlış da olsa, Marksizm'in bilimselliği ortadan kalkmış da olsa, biz kendimize ütopyalar inşa edebiliriz ve bu ütopyaları, yanlış olan, çöken şeyin yerine geçirebiliriz gibi bir yönelim de var. Ben bu yönelimi doğru bir yönelim olduğu inancında değilim. Ütopyalar bazı işlevlere yarar ama bilimsel bir öğretinin, sistemin yerini bence hiçbir zaman tutamaz. Eğer ütopyacılığı, ikameci ütopyacılığı bir amaç olarak görmüyorsak, eğer sosyalizmi, yani insanı insana yönelik her türlü sömürsünün kalktığı bir düzeni hala mümkün ve gerekli görüyorsak, eğer Marksizm dışında bir sosyalizmin şekillenip siyasal platforma ağırlığını koyamayacağına inanıyorsak o zaman ne yapmamız lazım? Şimdi bunu kısacık irdelemeye çalışacağım. Önce neler yapmamalıyız? Bugün insanlara çok cazip gelen, Marksizm'in muhasebesi, Marksizm'in bilançosu anlamında neler insanlara çok cazip geliyor? Bu cazip gelen yanlış yaklaşımlar üzerinde, ana başlıklar halinde durmaya çalışacağım. Arkadaşlar, bugünkü benim gördüğüm en yaygın yanlışlardan biri, genelde pozitivist anlamda tarihten ders çıkarma mantığıdır. Şimdi şöyle bakılıyor genellikle; bugün Sovyet reel sosyalizmi çöktü mü çöktü, reel sosyalizm çöktüyse demek ki 1917 devriminin tarihsel başarısı yanlış olduğu kanıtlanmıştır. Tarihten ders çıkarmada bu tip şeyler yapılabilir. Bu anlamda tarihten ders çıkarma mantığıyla yaklaştığımız taktirde hiçbir yere varmamız mümkün değildir. Tarihte bu anlamda ders çıkarma makbul bir şey ise, ben şöyle bir ders de çıkarabilirim. Örneğin, bazıları diyor ki, işte 1928 yılındaki aşırı kolektivizasyon hamlesi Sovyetler Birliği'nde yanlış, bugünkü çöküşte bunun payı var. Ben de şöyle düşünebilirim eğer 28'de kolektivizasyona gidilmeseydi Sovyet düzeni ayakta kalır mıydı kalmaz mıydı bu kuşkuludur. Tartışmaya açık bir konudur. Ama ben şu

derim, tarihten ders çıkardım, zorlu kolektivizasyona gidildiği zaman, bunun garantisi var, 60 sene ayakta kalıyor. Demek ki bunu yapmak lazım gibi bir ders de çıkarabilirim. Yani bunu böyle çıkaralım anlamında demiyorum ama, eğer tarihten ders çıkarmayı şirazesinden çıkarırsak gerçekten işin nereye varacağı hiç belli olmaz.

Bir başka yanılgı, gene Türkiye solunda e-gemen olan bir başka yanılgı ise, sıfırlamacı ve ayıklayıcı yaklaşımdır. Marksizm'in, 1840'larda Marx ilk ürünlerini ortaya koymaya başladı, 1848-50 sınıf mücadeleleri, günümüze kadar yaklaşık 150 yıllık bir tarih var. Bu 150 yıllık tarihin beğenmediğimiz, yanlış gördüğümüz, bugün iflas ettiğini zannettiğimiz yönlerini bir makasla kesip ya da ayıklayıp, geri kalan bizimdir demek de hem teorik hem pratik olarak son derece yanlış bir şeydir. Bunu şuna benzetiyorum, hani kasaplar eti alırlar, sinirlerini yağlarını ayıklatırlar, tarihsel birikime, tarihsel mirasa bu şekilde ayıklayıcı, sıfırlamacı biçimde yaklaşılması son derece yanlıştır. Şundan dolayı yanlıştır arkadaşlar, ben şuna benzetiyorum; biz bazen aynaya baktığımızda kaşımızı beğenmeyebiliriz, burnumuzu beğenmeyebiliriz, şöyle olsaydı diyebiliriz ama beğenmesek bile onlar bize yabancı uzuv değildir, kaş bizim kaşımızdır, göz bizim gözümüzdür. Dolayısıyla, beğenmesek de, eleştirsek de, tartışsak da, bütün bu pratik, reel sosyalizm dahil, sosyalizmin dağarcığına aitti, onun dışında, yabancı, ek bir uzuv değildir. Bir de bu yanlıştan kaçınmamız lazım.

Bir üçüncü yanlış arkadaşlar, benim yanlış gördüğüm; yıkılan yapıların yerine mutlaka ve mutlaka teorik yapı inşa etme merakı, hatta merakı da aşıyor, yavaş yavaş hastalık olmaya başlıyor. Şöyle, bilmem ne bilmem ne sistemi çöktü mü, çöktü; ne yapmamız lazım, teori bizim klavuzumuz, o halde bu enkaz içinden ayıklayacağımız öğelerle, Marksizm'in şimdiye kadar gölgede kalmış öğeleriyle vs. ile yeni bir sistem, emredici, buyurgan, kapalı yeni bir sistem yaratma, ben bunun da bir çözüm yolu olduğu kanısında değilim. Çünkü arkadaşlar, benim görebildiğim kadarıyla, bu geçiş döneminde ve daha uzunca bir süre yıkılan yapıların, teorik yapıların yerine doğrusu budur diye yeni yapılar koymak bizim ihtiyacımıza cevap veremeyecektir ve bizim mutlaka kaçınmamız gereken bir yola sokacaktır bizi, o da şu: Apriori olarak, önsel olarak, bazı şeyleri aykırı saymak ve kendimizi onun dışında tutmak. Biz şimdi böyle bir lüksü göze alabilecek durumda değiliz. Onun için kapsayıcı ve dışlayıcı nitelikte, içine kapalı, yeni sistemler, yeni teorik yapılar bizim için bir kurtuluş olamaz. Bunu çok açık söylüyorum, yani polemik amacıyla da söylemiyorum. Sözgelimi, yıkılan reel sosyalist yaklaşımın yerine, Troçkizm bir alternatiftir teorik yapı olarak dendiğinde, Maoizm bir alternatiftir dendiğinde, ya da bunların ikisi de olmaz ama, bazı öğelerden yararlanarak biz kendimize bir yapı

kurarız... Bu da yanlıştır arkadaşlar, doğru değildir. Çünkü şunu çok açık bir şekilde söylemekte yarar var, siz Gramsci'den de yararlanabilirsiniz, Althusser'den de yararlanabilirsiniz ama Gramsci ile Althusser'i meczeden bir sistem kurmanız mümkün değildir. Birbirini çeler, dışlar. Siz başka birşey yapacaksınız. Çünkü, bunu şunun için söylüyorum. Bazılarında şu mantık var, reel sosyalizm olsun, bilmem ne olsun, bazı insanları susuş kumkumasına getirdi, bunlardan yararlanılmasını engelledi. Nedir efendim, Karl Korsch ön plana çıkmadı, nedir efendim Frankfurt Ekolü yeterince bilmem n'apılmadı. Tamam Frankfurt Ekolünden, Karl Korsch'tan, Lukacs'tan, şundan bundan yararlanılmasına ben karşı değilim, ama, meğer Lukacs varmış, meğer Karl Korsch varmış, meğer şu varmış diye, bunlardan hareketle reel sosyalizmin kine benzer, yada Maoizme benzer, yada Troçkizmi andırır bir kapalı sistem kurduğumuzda bu bizim yine ayağımızın sürçmesine yol açacaktır, bundan da kaçınmamız gerekir. Arkadaşlar, bir başka şeyi söyleyeyim. Önümüzdeki dönemde, yeni yapılardan kaçınmakla birlikte, bir şeyi mutlaka ve mutlaka kıskançlıkla sahiplenmek zorundayız, o da Leninizm'dir. Şundan dolayı bunun üzerinde ısrarla duruyorum, Marx dahil, devrimci sürecin gerek kabarma, gerekse gerileme ve dinginleşme dönemlerine eşit ölçüde uyarlanabilecek, her iki zıt dönem için de geçerli devrimci teorik, pratik yapılmayı bize verebilecek tek silah Leninizm olduğu için. Bakın, Troçkizm olsun, Maoizm olsun, başka yorumlar olsun, genellikle yükseliş dönemlerine tekabül eden, dalganın yükseldiği dönemlere tekabül eden teorizasyonlardır. Leninizm'in dalganın yükseldiği dönemlerde, indiği, gerilediği dönemlere de karşılık düşen, tekabül eden yanları vardır, bu nedenle ondan hiçbir şekilde kopmamamız lazım. Ama bunu da klasik anlamda Leninizm'in böyle pozitivist bir ders gibi öğretilmesini dışlayarak söylüyorum. Bizim ihtiyaç duyduğumuz bu anlamda bir Leninizm değil.

Neticede arkadaşlar, o halde bizim, bu çerçevede yapmamız gereken, kendi ülkemizin koşullarından hareketle çıkardığımız bir devrimci perspektif ışığında, bir devrim perspektifi ışığında, Marksizm'in a) İktidar öncesi, mücadele dönemine özgü, b) İktidar sonrası, kuruluş dönemine özgü, ana sorunları konusunda kafa yormaktır. Bunların başlıkları da; iktidar öncesi konular arasında, örgütlenme, öncülük, kitleleşme, diğer toplumsal hareketlerle ilişkiler, ideolojik konum ve açılım ve somut politik eylem gibi başlıklar. Bizim irdelemek durumunda olduğumuz başlıklar, iktidar sonrasına ilişkin olarak da, kuruluş dönemine ilişkin olarak da, proleterya diktatörlüğü, ittifaklar, devletin varlığı, yokoluşu vs.'si, kamu mülkiyeti, kolektif mülkiyet, devlet mülkiyeti, yani özel mülkiyet dışı mülkiyet biçimlerinin irdelenmesi, siyasal çoğulculuk, yapısal dönüşümlerin sağlanması ve piyasa mekanizmalarının ne ölçüde kullanılabileceği gibi

konular başta geliyor. Ancak arkadaşlar, şunun özelliikle altını çizeyim, bizim iktidar sonrası olaylara ilişkin olarak, bugünden başlayıcı, gelişkin, dört dörtlük teorik buyruklar ya da yapılanmalar kurmamız kesinlikle mümkün değildir, bu konuda yaklaşımlarımız olabilir, irdelemelerimiz olabilir, düşüncelerimiz olabilir vs. Olabilir ama bence başlayıcı bir teorik yapılanmaya gitmekten kaçınmamız lazımdır. Sanıyorum ilk devrem bitiyor...

Son iki dakikalık bir şey daha ekleyeyim. Bundan sonra, yani konuşmamın bir sonraki bölümünde, bütün bunlardan hareketle Türkiye solu açısından, dünya solu açısından tartışmaya değer bulduğum, çok önemli gördüğüm bazı saptamalar var. Ben bu saptamalar üzerinde, konuşmamın ikinci bölümünde duracağım. Birincisi Enternasyonalizm konusunda, Türkiye solu bugüne kadar benimsediği Enternasyonalizm anlayışını gözden geçirmek zorundadır tezi, birinci tezim.

İkinci tezim, oldukça önemli görüyorum, bundan sonraki siyasi toplumsal mücadelelerde kitle ölçeği mutlaka ve mutlaka daralacaktır biçiminde bir tez, yani biz eskiden kitleler dediğimizde, belli bir ölçek varsa, yüzbinlerle falan ifade edilen, bu ölçek mutlaka küçülecektir. Kitlesellik ya da kitle dediğimiz olay bir anlamda öncülükle karışacaktır, yani siyasal toplumsal mücadelede kitle ölçeği daralacaktır bundan sonra. Bu benim ortaya attığım, tartışmaya değer bulduğum tezlerden bir tanesi.

Bir üçüncü tez, yine tartışmaya değer bulduğum, ekonomik bilinç, siyasi bilinç biçiminde ortaya konan klasik bilinçlenme şemasına yeni bir boyut eklemek gerekir bence, ekonomik bilinç, siyasi bilinç, bence ekonomik bilinçten siyasi bilince geçiş modeli çağımızın gerçeklerine denk düşmemektedir, bir üçüncü olarak siyasi bilinçten, sosyalist bilince geçen bir başka şey düşünüyorum: ekonomik bilincin aşılması otomatikman sosyalist bilinci getirmiyor, siyasi bilinç otomatikman sosyalist bilinci getirmiyor. Son olarak da Türkiye'de solun kitleleşmesine ilişkin, solun nasıl kitleleşebileceğine, eğer kitleleşirse ne tür tehlikelerle yüz yüze kalabileceğine ilişkin bir takım saptamalarım, tahminlerim var. Fırsat olursa ikinci bölümde bunlara değinmek istiyorum. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Efendim teşekkür ederiz. Sayın Zülfü Dicleli, buyrun.

Zülfü Dicleli- Çok teşekkür ederim. Böyle bir konuda, yani sosyalizmin bilançosu, geleceği gibi bir konu başlığı altında yöntem sorusu çok önemli, çünkü bunu neye göre değerlendireceğiz sorusu var. Metin'in de bahsettiği gibi bir geçiş döneminden söz etmek mümkün. Çünkü şu sorunun yanıtı verilmediği süre bu bilançolar her zaman yarım kalacak, eksik kalacak diye düşünüyorum, anlamsız olacak. Biz ne yapmak istiyoruz, bugünden

sonra ne yapmak istiyoruz sorusu yanıtlanmadıkça net olarak, hepimiz tarafından, geçmişin, ya da teorinin değerlendirilmesi yöntemsiz, ölçüsüz olacak. Çünkü bence esas önemli olan bizlerin bundan sonra politik olarak ne yapacağımıza karar vermesi. Bunun için herhalde tartışıyoruz. Yoksa birtakım sözlerle, yazılarla, olan biteni karşılaştırma gibi bir yöneme gidiyoruz. Kimimiz Marx'ın yazdıklarıyla olan bitenleri karşılaştırarak, yani bundan 150 sene evvel yazılanlarla hayatı karşılaştırarak, kimimiz Mao'nun yahut Troçki'nin yahut Lenin'in demin dendiği gibi, insanların yazıp teori haline getirdiği değerli saptamalarla hayatı karşılaştırarak birtakım sonuçlar çıkartmaya çalışıyor. Bu doğru bir yöntem değil gibi geliyor bana. Ancak bugünkü hayatın içinden çıkan belli politik kararlar, politik perspektiflerle bugünkü gelişmenin analizinden çıkan sonuçlarla yapılacak değerlendirmelerin yönetsel olarak geleceğe ışık tutacağını düşünüyorum. Böyle bakıldığında bu konudaki çalışmalar, dünyada olsun, bizde olsun çok geri ve yeni olduğu için bu tür global değerlendirmelerin, bilanço çıkartmaların sonuç almada yeterli olacağını ben düşünmüyorum. Zaten konu kendi içinde en az, en az diyorum, 4 ana başlığa ayrılabilir ve bunlar bence birbirinden büyük ölçüde bağımsız olarak da ele alınabilir ve alınmalıdır kendi iç bağlantıları olmasına rağmen, Sosyalizm dendiği zaman bunun bir boyutu olarak teoriyi ele alabiliriz. Demin bu konuda Metin de bir açılım getirdi. Bunu bütün pratik gelişmeden bağımsız olarak ele almak lazım ve kendi başına değerlendirmek gerekiyor. Burada benim görüşüm, Marksist teorinin yani Marx'ın ve ondan sonra kendine Marksist diyen düşünürlerin yaratıcı çabaları sonucu ortaya çıkan teorinin ve bugün de eklemeler yapılan teorinin bütün öteki toplumsal teoriler gibi insanlık yaşamına büyük katkıda bulunan ve bulunacak olan bir teorik yaklaşım olduğudur. Ve bu anlamda demin gene Metin'in söylediği gibi, bunun doğrulanıp doğrulanmadığı gibi bir yaklaşım herhalde doğru değil. Çünkü teoriler doğrulanmaz. Teori teoridir, düşünce üretmeye yarar. Doğrulan teoriler, doğrulanmayan teori diye ayrımlar bunlar, doğru değil. Herhalde bence bu soruna bilim felsefesi açısından yaklaşmamız gerekiyor. Bu günlerde, örneğin Cumhuriyet Gazetesi'nin Bilim Teknik ilavesinde 2 sayıdır devam eden bugün de gene yer alan bilim teorisine yaklaşım konusundaki tartışmaların çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Yani teorik çabalara pozitivist açıdan yaklaşmak, yahut Popperci bir yanlışlanma teorisinden yaklaşmak, yahut Feyerabend'in yaklaşımıyla relativist bir şekilde yaklaşmak gibi, yaklaşımlar içinde Marksist teori her zaman gelişecek ve her zaman da insan düşüncesine yararlı olacak bir bakış açısıdır. Bu açıdan Marksizm'in ölmesi ölmemesi gibi bir problem, insanlık tarihindeki bütün öteki düşünürlerin ölüp ölmemesi kadar saçma bir sorudur diye düşünüyorum.

Fakat bizi burada ilgilendiren sorun, biz eğer bundan sonra da bir sol politika yapacaksak, bu politikamızda yalnızca Marksizm'e dayanıp dayanmayacağımız sorusudur, yani politikamızı oluştururken başka toplumsal teorik yaklaşımlardan da yararlanıp yararlanmayacağımız sorusudur. Buna verilecek yanıt politik önem taşıyor. Yani herşeyi bir teoriyle, Marksist teoriyle açıklama iddiasının bence artık geri çekilmesi ve başka teorik yaklaşımlardan da yararlanılması gerektiği görüşündeyim. İkinci soru, buna ütopya diyebilirsiniz, proje diyebilirsiniz, toplumsal tasarım diyebilirsiniz, bu soru vardır. Yani sosyalizm projesinin geleceği sorusu vardır. Burada da tartışılması gereken soru, eskiden olduğu gibi bir tek projeyle bütün toplumsal yaşamın kapsamının ve insanlığın bütün sorunlarına çözüm vadeden tek bir global projenin mümkün olup olmadığı, doğru olup olmadığı sorusudur. Geçmişte biz sosyalistler olarak tek bir projeyle bütün yaşamın, bütün insanlığın özgürleşmesi sorununu halledebileceğimiz iddiasındaydık. Genel yaklaşımımız buydu. Bunun temelinde yatan soru, hayatın kendisinin bütünsel olup olmadığıdır. Hayatın kendisinin toplumların ve politik yaşamın gelişmesinin kendi içinde bir sistematik karakter arzeditip arzetmediğidir. Yani son tahlilde bile olsa, tek bir faktöre, yani ekonomideki üretim tarzına, üretim ilişkilerine indirgenebilecek bir hayat mıdır yaşadığımız ve içinde olduğumuz hayat. Yoksa birçok faktörün birbirini etkileyen karşılıklı etkileşim içinde olan ama birçok ayrı dinamizmi içinde taşıyan faktörlerin toplamı mıdır, sonucu mudur, yani bir sistematik var mıdır toplumların gelişmesinde sorusu.

Şimdiye kadarki gelişmelere ve modern yılların, son yılların kendi gelişmesine bakıldığında, bence bundan sonra sol politika olarak hayatın çok farklı sorunlarını, farklı farklı projelerle karşılamaya çalışmanın, bunların arasında sistematik bir yaklaşım oluşturmaya çalışmamanın çok daha politik olarak, sonuç alıcı olacağını düşünüyorum. Yani ekonominin sorunlarıyla, kadın sorununu aynı projenin içinde zorlamaya çalışmanın sonuç alıcı olacağını düşünmüyorum. Yani teoriye olduğu gibi toplum tasarımlarına, politik önerilerimize de çoğulcu bir yaklaşımla yaklaşmanın daha doğru olacağı görüşündeyim.

Bir üçüncü alt başlık olarak, gene uzun uzun yıllarca tartıştığımız ve hep tartışacağımız sorun, bu yaşanmış olan ve bence şimdi sona ermiş olan sosyalist ülkelerin deneyinin değerlendirilmesidir. Tabii bu da kendi başına bir çok boyutu olan bir sorudur. Fakat bu sürecin sona erdiğini, insanlık tarihindeki sosyalist ülkeler pratiğinin bittiğini, ben kabul etmemiz gerektiği görüşündeyim. Ve bunun bitmesi iyi de olmuştur diye düşünüyorum. Çünkü sonuç herhalde, başta yapılan açıklamalara uygun olmayan bir sonuçtur. Yani yola çıkılırken, bu ülkelerde sosyalizm kurulurken komünist-

ler tarafından deklare edilen amaçlar sonuçta ortaya çıkmamıştır, burdan çıkarılacak dersler vardır herhalde. Tabii ders çıkarma kelimesine Metin gibi ben de aynı şekilde yaklaşıyorum. Şimdi bu konuda çok şey söylenebilir. Ama bence, bizim bundan sonra alacağımız kararlarda, geliştireceğimiz yaklaşımlarda en çok dikkat etmemiz gereken herhalde sosyalist ülkelerin tarihindeki şu özellikler, en çok dikkatimizi çekmesi gereken özelliklerdir diye düşünüyorum. Her şeyin o ülkelerde bir sınıf mücadelesi kavramıyla açıklanmaya çalışılması, bütün olayların bu kavramlaştırmayla açıklanmaya çalışılması ve bunun çözümü olarak da herşeyin iktidar problemi etrafında odaklanması olarak bir kere ortaya çıktı. Yani iktidarın ele geçirilmesi ve korunması politik faaliyetin ana amacı olarak deklare edildi ve öyle de oldu. İktidar ele geçirildikten sonra da korunması özelliği, başat, en temel, en birincil hedef oldu ve hala da öyle. Bir ikinci nokta, gene herşeyin daha çok ekonomi temelinde çözülmeye çalışılması oldu. Ekonominin başat ve birincil, ekonomik sorunlar çözülünce öteki sorunların çözümünün ön koşullarının kendiliğinden ortaya çıkacağı varsayımı vardı.

Bunun ötesinde bir tekleşme diyebiliriz, tekçilik diyebiliriz, başka türlü kavramlarla da olabilir ama, herşeyde bir teklik oldu, yani nasıl, iktidar tek parti iktidarı oldu hepsinde, muhalefet partileri olmadı, yani politikada bir çoğulculuk olmadı? Devlet örgütlenmesi de, yani kamu gücünün örgütlenmesi de yukardan aşağıya tek bir mekanizma içerisinde başkentlere bağlı, yukarıdan aşağıya doğru çalışan devlet mekanizmaları olarak tek bir biçimde gelişti. İdeoloji tekleşti. Yani Marksist-Leninist görüş dışında hiçbir görüş toplumda meşru kabul edilmedi. İdeolojik teklik vardı. Ekonomide tek mülkiyet biçimi egemendi. Bütün biçimiyle devlet kontrolunda bir mülkiyet biçimi vardı. Yani politik faaliyet, ekonomik faaliyet ve düşünce faaliyeti, özellikle düşünsel faaliyet, hepsi tek bir biçim altında donuklaştırıldı ve bu da bence o toplumların kendilerini yeniden üretememesinin en temel nedenlerinden bir tanesi. Ayrıca yeni toplum kuruluşunda uygulanan metod, genellikle hakim metod, karşı olduğumuz şeyin her alanda tam tersini yapmak olarak ortaya çıktı. Yani kapitalizmde böyleyse sosyalizmde tam tersine olması gerekir şeklindeki bir anlayış hakim oldu ve bu sayede de insanlık tarihinin geliştirdiği ve en son onun aşamasında, kapitalist aşamada birikmiş olan bir çok değer sosyalist ülkelerin yeniden kuruluşunda dışlandı. O toplumun gelişmesinin içine sokulamadı ve o ülkelerin kendi tarihlerindeki bir çok olumlu miras yokedildi. Bu da sanıyorum şu anlayışımızdan kaynaklanıyordu. Toplumların yukardan aşağıya yeniden kurulabileceği gibi bir varsayıma dayanıyordu. Yeni dünya, yeni düzen, yeni toplum, yeni insanın kurtuluşu, oluşması gibi kavramlarımız, herşeyin yepyeni olacağı, herşeyin bilinçli, hakikatin tekeli elinde tutan devrimciler tarafın-

dan yukarıdan aşağıya topluma güzel güzel yerleştirilebileceği gibi bir toplum mühendisliği, toplumu yukarıdan aşağıya doğru kurmak gibi bir mantık solun tarihinde çok önemli belirleyici bir görüştü. Sanıyorum hayat bunun doğru olmadığını ortaya çıkarttı. Toplamların yukarıdan aşağıya kurulmasının, masalarda hazırlanan projelere göre toplumun, ekonominin, insan düşüncesinin, yaşam tarzının belirlenemeyeceğini, bunun kendi doğal dinamizmi içinde oluşmakta olduğunu ve belli bir sürekliliği olduğu, toplumsal gelişmenin ancak etkilenebileceği insanlara, toplumlara öneriler getirilebileceği ve bu öneriler temelinde toplumların politikaları kendi kendine formüle edeceğini göremedik diye düşünüyorum.

Dördüncü boyut olarak, -tabii bunlar hepsi satır başları olarak geçebiliyor bu kadar kısa bir süre içinde- bence, bundan sonra Türkiye'de bu tür panellerin ve bütün düşünsel faaliyetimizin yoğunlaşması gereken nokta olarak Türkiye'deki sosyalist hareketin, Türkiye'deki sol hareketin değerlendirilmesi en önemlisi diye düşünüyorum. Çünkü ötekilerin hepsinin üzerinde yıllarca konuşabiliriz ama, kendimizi değerlendirmekte ne kadar gecikirsek, o kadar bir politik güç olmak durumundan uzaklaşacağımızı görüyorum. Çünkü Türkiye'de sol hareketin durumu hiç iç açıcı değil. Sürekli bir gerileme, erime, etki kaybetme, toplumsal gelişmelerde rol oynayamama durumuyla karşı karşıyayız. Bu yalnız Marksist solun kaderi değil şu anda, Sosyal Demokrat Sol da aynı durumda. Son seçimlerden sonraki durum ortada. İktidara ortak olmalarına rağmen erimeleri devam ediyor. Böyle bir genel sorun var. Ve bence, şuna dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye'de solun inişe geçmesi, güçten düşmesi ve etkisizleşmesi sürecinin başlangıç tarihi olarak geriye dönüp baktığımızda şimdi, 1977-78'i görüyorum ben. Yani Türkiye solu tarihinde en güçlü olarak, bu tarihte ortada idi. 77 seçimlerinde sol olarak seçimlere giren CHP %40 gibi tarihinin en büyük oyunu almıştı. 76-77-78 1 Mayıslarını hatırlıyoruz. Tarihimizde hep birlikte yapabildiğimiz, en görkemli ve işçi hareketini en büyük güçte ortaya çıkaran eylemlerdi. Ve o tarihten itibaren bakılmaya başlarsa, Türkiye solu zayıflamaya başladı, güçten düşmeye başladı.

Yani şu açıklamaların doğru olduğunu, bütün hakikati yansıttığını ben sanmıyorum. 12 Eylül yüzünden bu hale düştük, yahut dünyada sosyalizmin gerilemesi, çökmesi, bu gibi gelişmeler yüzünden bu duruma düştük açıklamaları hakikatin hepsini yansıtmıyor. Bunun için dönüp kendimize bakmamız, niye bu tarihlerden sonra zayıflamaya başladığımızı ve bugün bu durumda olduğumuzu değerlendirmemiz gerekiyor, bunun muhasebesi bence Türkiye'de esas önemli muhasebe. Yani biz niye etkisizleştik sorusu. Ama buna yeterince dikkat edildiğini ben şu anda göremiyorum. İlk bir düşünce olarak, ilk bir tez olarak şunu öne sür-

mek mümkün benim tarafımdan. Biz 70'li yıllarda dünyanın yavaş yavaş içine girmekte olduğu yeni bir dönemi algılamakta geç kaldık. CHP'den gelen sol klasik devletçi bir yaklaşım da olduğu için ve bizim onun dışında kalan Marksist solun gene iktidara gelme gitme, iktidar odaklı bir düşünce tarzında saplanıp kaldığımız için, dünyadaki gelişmeleri, insan bilincindeki, ekonomideki gelişmeleri algılamakta çok uzak kaldık.

Biraz önce bir Marksistin bundan üç yıl önce hiçbir zaman ağzına bile almayacağı bir kelimeyi Metin Çulhaoğlu dile getirdi. "Piyasaya ne kadar yer vereceğimizi tartışmalıyız" dedi. Bugün artık biz Marksistler olarak, ekonomi görüşümüzde, piyasanın da bir yer alması gerektiğini artık tartışabilir duruma geldik. Ama eğer, 1978'de-1977'de Türkiye solu, dünya ekonomisinde yeni bir dönemin başlamakta olduğunu görebilseydi, özellikle 1974 OPEC petrol krizinden sonra birçok şeyin değiştiğini, değişmeye başladığını görebilseydi, daha sonra Özal'ın çıkarttığı alternatiflerden önce Türkiye'de emeğin de çıkarlarını dikkate alan bir yeni ekonomik politikanın perspektifini Türkiye solu ortaya koyabilseydi bence bugün çok başka bir yerde olurduk. Eğer gene 77'lerde demokrasi-nin, insan haklarının, insanın özgürleşmesi probleminin bilincinde olabilseydi, yalnız iktidara gelmek gibi sol bir amaca endekslenmiş politik faaliyetin dışında Türkiye insanının politikaya katılımının koşullarına kafa yorsaydı, sanıyorum hem 12 Eylül'ün olmasının engellenmesinde büyük bir şans ortaya çıkardı, hem de toplumdaki etkimiz bugün çok başka bir yerde olabilirdi. Çünkü, demin Çulhaoğlu, çok doğru bir saptama ile 4. dönemden söz etti, yeni bir dönemin başlamasından sözetti, ama şu tarafı eksik diye düşünüyorum. Bu aynı zamanda bütün dünya gelişmesinin yeni bir dönemine rasgeliyor. Yani, Marksistlerin yeni bir döneme adım atması gerektiğinin altında yatan şey, dünya gelişmesinin yeni bir döneme adım atmasıdır. Çok farklı bir dünya gelişmesi içinde yaşıyoruz. Bunun analizi üzerinde ne yazık ki fazla bir tartışma yürütemiyoruz kendi aramızda. Bizim hepimizin sorumluluğunun sonucu olarak daha çok, ekonomi endeksli, ekonomi merkezli bir düşünce tarzıdır sol. Yani işçi hareketinin daha çok ekonomik haklar elde etmesi, yahut ekonomiye müdahale etmesi temelinde ortaya çıkmış bir hareket ve daha çok dünyayı ekonomik gelişme etrafında algılayan ve ekonominin sorunlarını çözerek, yani orada mülkiyet sorununu çözerek, sorunların çözülebileceğine dayalı bir görüş olan sol, bugün bu açıdan, özellikle bu açıdan ciddi bir varlık yokluk durumundadır. Onun için dünya ekonomisinin nasıl geliştiği konusunda ciddi perspektifleri tartışmadan, herhalde yeni politikaları belirlemek mümkün olmayacak diye düşünüyorum. Arkadaş süremin bittiğini bildiriyor, fakat son olarak şunu söyleyeyim, bu tartışmanın çok zor ve zaman alıcı olacağını göstermek için, daha bugün şu yeni dönemin i-

çinde, kapitalizmde, sermayede dünya çapında, kendi ideolojik pozisyonunu belirleyebilmiş değil. Dün sosyalist ülkeler varken, ona karşı bir politikayla kendini gerekçelendirebiliyordu, bugün bambaşka bir durumda. Yani şuna dikkati çekmek istiyorum. O kendi meşrulaştırma, ideolojik yapılandırmasını oluşturmada yeni tarzda bizim alternatif görüşler geliştirmemizin de son derece zor olduğuna dikkati çekmek istiyorum. Bir dakika daha münasip ederse arkadaş, son olarak şunu söylemek istiyorum. Bizleri bugün birbirimizden ayıran, geçmişte ayıran, 70'lerde 80'lerde ayıran faktörlerin çoğu ortadan kalkmış durumda. En azından şöyle bir temel etrafında birleşebiliriz diye düşünüyorum. Türkiye'de sol, birakalım dünyadaki gelişmeleri zayıflamaktadır, erimektedir. Ne yapacağını sol olarak, oturup tartışması ciddi olarak gerekir ve bu erimde ve bu zayıflıkta hepimizin sorumluluğu vardır. Geçmiş sol miras, Maosuyla, Staliniyle, Leniniyle, Marxiyle, Türkiye'de de bütün arkadaşların hepsiyle bizim malımızdır, hiçbirini bir tarafa bırakmamız mümkün değildir. Hepsinin sorumluluğu, hepsinin olumlu yanları bizim üstümüzdedir. Ama bugün yeni bir tartışmaya gerek vardır konusunda anlaşmak bile, böyle bir saptama bile yalnız bizleri, kendine Marksist diyenleri değil, Sosyal Demokrat Solun erimekte, zayıflamakta olduğunu farkedenden çok sayıda Sosyal Demokrati da aynı platformlarda bir araya getirebilir bugün Türkiye'de ve böyle bir çıkış yolu ancak önümüzü açabilir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkürler. Buyrun, Ender Helvacıoğlu.

Ender Helvacıoğlu- Arkadaşlar, zaman son derece kısıtlı ve konu büyük. Sosyalizmin bilançosu ve geleceği üzerine, esas olarak bazı üst başlıkları vurgulayarak tartışabileceğiz. Belki sorular kısmında daha fazla açabiliriz.

İlk olarak; bilanço yapacağımız ve gelecekteki şansını değerlendireceğimiz olgunun, yani sosyalizmin net bir tanımını yapmamız gerekiyor. Bir, sosyalizm bir geçiş sürecidir. Sosyalizm bir toplumsal sistem değildir, bir feodalizm gibi, kapitalizm gibi veya komünizm gibi, net tanımlanmış, yasaları olan bir toplumsal sistem değildir, bir geçiş sürecidir. Kapitalizmden sınıfsız topluma kadar uzanan süreci oluşturur. İki, sosyalizm süreci politik devrim ile başlar ve komünizme kadar, sınıfsızlığa kadar sürer. Üç, sosyalizm süreci boyunca sınıf mücadelesi devam eder. Kapitalizmle sosyalizmin güçleri arasında, iki sınıf arasında, iki ideoloji ve iki yol arasındaki sınıf mücadelesi sosyalizm süreci boyunca devam eder ve henüz kimin bu mücadelelerden galip çıkacağı, net olarak belirlenmemiştir. Dört, sosyalizm, tüm sınıflılıktan ve onun son biçimi kapitalizmden bir kopuş çabasıdır. Onu aşma, ondan kopma çabasıdır. Çıkış noktası kapitalizm eleştirisi. Şimdi bazı arkadaşların, bir anlamlılığına değinmek istiyorum. Sosyalizmde ve

ya Marksizm'de yenilenme, sosyalizmi eleştirerek olmaz. Sosyalizmin zaten kendisi kapitalizmden bir kopuş çabası, sınıflılığı aşma çabası olduğuna göre, kapitalizmin eleştirisinde, kapitalizmden kopuşta yoğunlaşma ve derinleşme sosyalizmin de ne kadar derin olduğunu, kapitalizmden ne kadar kopulduğunu ortaya koyacaktır. Benim tanımım bu. Çok çok özet olarak bu tanıma yapıyorum.

Sosyalizmin bilançosunu yaparken ve gelecekteki şansını değerlendirirken öncelikle bazı psikolojilerden kurtulmak zorundayız. Bunlardan birincisi yenilgi psikolojisidir. Marksizm, sosyalizm yenildi, artık toplum hayatına, kitle pratiğine, dünyanın geldiği bu noktada meydana çıkan olaylara yanıt veremiyor, çözüm getiremiyor ve kapitalizm karşısında zayıf düştü, onun için de çöktü gibi bir yenilgi psikolojisinden kurtulmamız gerektiğini sanıyorum. Ve şunu eklemek istiyorum; yine bazı Marksist arkadaşlar sosyalizmi, kapitalizmden bazı unsurlar alarak yenileştirmeye çalışıyorlar. Demin de söylediğim gibi tam ters bir yola gitmek zorundayız. Kapitalizmin yeni görünümünün, dünyanın yeni durumunun bir tahlilini yaparak ve kapitalizme yeni eleştiriler getirerek ve ondan kopuşu daha fazla derinleştirerek sosyalizmi yenileştirebiliriz. Teorik çabamız ve bu çabanın pratiği böyle bir doğrultuda olmalıdır. Daha kapsamlı bir toplum projesi oluşturabilmenin yolu budur. İkinci kurtulmamız gereken, 20. yüzyılı terketme psikolojisidir. Yani, Leninizm'i, yani Mao'yu, Stalin'i, yani devrim yapmış olan Marksizm'i, pratiğe geçmiş olan sosyalizmi, çeşitli lekeliplikleri, çeşitli zaafı, sorunları, bunalımları olduğu için terketme, yeniden Marx'a dönme, yeniden Marx çağına dönme psikolojisinden kurtulmamız gerekir. Bakın arkadaşlar, Marx'a dönüş, devrimi terketmek anlamına gelir. Devrimin olmadığı, sosyalizmin henüz daha esas olarak pratiğe giremediği, büyük kitleler içinde henüz yaygınlaşmadığı ve onların bir pratiği haline dönüşemediği bir çağa dönüş anlamına gelir Marx'a dönüş. Çeşitli zaafılarıyla, kazanımlarıyla, çözemedikleriyle ve çözdükleriyle biz, 20. yüzyılı, Lenin deneyini, Sovyetler Birliği deneyini, Çin deneyini, Mao Zedung düşüncesini tartışmak, sahiplenmek ve onlardan bazı dersler çıkarmak ve önümüzdeki toplum projesi için bundan yararlanmak zorundayız. Marx'a dönüş biraz abartarak söyleyeceğim ama, İshak Alaton'luğa dönüş anlamına gelir. Leninizm, Maosuz, Stalinsiz bir Marx'ı emperyalist medyalar ve İshak Alatonlar da kabul ediyor. Marksizm'i kapitalistler için yıkıcı yapan, Lenin'in, Stalin'in, Mao'nun pratikleridir. Bu psikolojiden, devrim yapmış Marksizm'i terketme psikolojisinden vazgeçmemiz gerekir.

Üçüncü olarak, Marksizm dışı bazı fikir akımlarının karşısındaki aşağılık duygusundan kurtulmak gerekiyor. Marksizm ve sosyalizm kadın meselesini çözemedi, çevre meselesini çözemedi, milli meseleyi çözemedi, insanın özgürleşmesi

meselesini çözemedi, demokrasi meselesini çözemedi gibi bir psikolojiden de kendimizi arındırmamız gerekir. Bunun sonucunda ne oluyor? Biraz sosyalizm, biraz piyasacılık, biraz feminizm, biraz da çevrecilik. Ne yazık ki ortaya yeni bir sosyalist model çıkmıyor. Böyle bir yöntemin de, sosyalizmin geleceğini tartışırken bize yol göstereceğini sanmıyorum. Son derece soğukkanlı ve bir tarih bilincine sahip olarak tartışmamız ve bir değerlendirme yapmamız gerekir. Marksizm zaten 3, 4 bin yıllık bir sınıflılığın ve yaklaşık 500 yıllık bir kapitalizmin içine ettiği dünyayı, 70 yılda düzeltceğini hiçbir zaman iddia etmedi. Birden bire 70 yıl içinde, sınıflılığın biriktirdiği yükleri, insanlığa getirdiği yükleri çözeceğini zaten iddia etmedi. Mesele şudur, doğrultu önemlidir. Bütün bu sorunlarda ve yeni çıkan sorunlarda, dünyanın yeni geldiği durumda çıkan sorunlarda, doğrultu önemlidir. Sosyalizm uygulamaya geçtiğinden itibaren daha geçerli çözümler bulabiliyor mu, sorunları ağırlaştırdı mı, yoksa çözüm yolunda bazı kazanımlar mı getirdi, bunu tartışmamız gerekir.

Sosyalizmin bilançosuna gelince, ben şu soruyu ortaya atmayı düşünüyorum. Arkadaşların da tartışmasını istiyorum. Bütün bir 20. yüzyıl boyunca, yüz milyonlarca insanın, dünyayı değiştirmeye, dünyayı yenileştirme pratiği hangi bayrak altında gerçekleşti? Bu yüzyılda tarihin tekerleğini i-leriye doğru döndüren esas fikir ve eylem akımı hangisidir? Ben şunu iddia ediyorum. Marksizm'in ve onun pratiğinin, sosyalizmin bu konuda bir rakibi bile yoktur.

1917 öncesi Rusyası'nı ele alalım. O şiddetin, toplumun tüm dokularına girmiş Rusyası'nı, kadının köle olduğu Rusya'yı, köylünün kul olduğu, çarın kulu olduğu Rusya'yı ele alalım, bir de 1917 sonrası Sovyetler Birliği'ni ele alalım. Bence bir bilanço yapılırken, bir değerlendirme yapılırken bu ikisinin karşılaştırılması gerekir. Kadın emeğinin muazzam ölçüde topluma girmesi, ekonomiye girmesi ve kadının özgürleşmesi konusunda önemli bir adımın atılması, o kul olan köle olan işçinin, köylünün, insanın, tarihin öznesi haline gelmesi, tarihi değiştirme bilincinin o insanda oluşması az şey midir?

Devrim öncesi Çin'iyle, devrim sonrası Çin'i'ni karşılaştıralım. Sosyalizm o çek çek arabalarıyla, batılları çeken, yani bir at yerine, katır yerine konan, lokantalarına, buraya köpekler ve Çinliler giremez diye yazılan bir Çin'i ve yüz milyonlarca Çinliyi aldı, gerçekten dünyanın onurlu, başı dik bir bireyi haline getirdi. Bunlar az şey değildir. Ve bu insanların dönüşmesi, ilerlemesi, gelişmesi, başının dikleşmesi sosyalizmle olmuştur ve Marksizm öncülüğünde, önderliğinde, Marksizm bayrağı altında gerçekleşmiştir.

Çin ile Hindistan'ı karşılaştıralım. Yüzyılın başında aynı noktalarda olan Çin ile Hindistan'ı, Pakistan'ı karşılaştıralım. Bugün Çin'in geldiği nok-

tayı ve bugün Hindistan'ın ve Pakistan'ın içinde bulunduğu noktayı karşılaştıralım. Sosyalizmin, 20. yüzyıl boyunca, o lekeli, o bunalımlı, o sorunlu dediğimiz sosyalizmin ve Marksizm bayrağının bu toplumlara neler kazandırdığını da buralardan görebiliriz.

Küba'yı karşılaştıralım. Amerika'nın gangster cenneti, fuhuş merkezi, uyuşturucu merkezi olan Küba'nın bugün geldiği noktayı geçmişiyile karşılaştıralım. Bugün gerçekten, dünya çapında sporcular yetiştiren, sanatta, sağlıkta, eğitimde son derece ileri, ABD'nin burnunun dibinde, yine de sosyalizmde direniyorum diyebilen onurlu insanların ülkesini yarattı sosyalizm Küba'da.

Üçüncü Dünya halklarının siyasi bağımsızlıklarını kazanmasında, sömürgeciliğin hemen hemen son bulmasında, sosyalizmin bazı ülkelerde, Sovyetler Birliği'nde ve daha sonra Çin'de iktidara gelmesinin rolünü bir düşünelim. Bilanço yaparken bunların hepsini düşünmek zorundayız. Gerçekten de bütün o Asya, Afrika, Latin Amerika ülkelerinde, sömürgeciliğin altında ezilen halklar, işte böyle bir konjonktürde, Sovyetler Birliği ve Çin'in, sosyalizmin olduğu bir konjonktürde bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir. Bizzat Türk Kurtuluş Savaşı da, yine Sovyetler Birliği'nin olduğu bir konjonktürde başarı kazanabilmiştir.

Yine metropollerde, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki halkların, emekçilerin kazandığı haklar da sosyalizmin bazı ülkelerde iktidara gelmesinin ve aynı şeyin kendi ülkelerinde de olabileceği korkusunun rolü büyüktür. Dünyanın faşizm-Nazizm belasından kurtulmasının esas yükünü de Sovyetler Birliği ve sosyalistler çekmiştir.

İşte bütün bunlara baktığımızda ve bir bilanço yaptığımızda, 20. yüzyıl boyunca girilen sosyalizm deneylerinin dünyayı, milyonlarca insanı, muazzam ölçüde değiştirdiğini, geliştirdiğini ve bütün dünyayı yerinden sarstığını ve bu noktada sosyalizm ve Marksizm bayrağının bir rakibi bile olmadığını görebiliriz.

Şimdi, bu çok çok kısa bilançodan sonra, sosyalizmin geleceğine ilişkin bazı çıkış noktalarını yine üst başlıklar halinde belirtmek istiyorum:

Birincisi; yarışmacı ve ilerlemeci sosyalizm anlayışını, üretici güçler teorisinden kaynaklanan, kapitalizmin has teorisi olan üretici güçler teorisinden kaynaklanan Marksizm'in ekonomist yorumunu bir kenara bırakmamız gerekiyor. "Ben daha fazla üretim" türü kapitalizmle aynı kuldarda yarışan çizgi, kapitalizmi aşamıyor, tersine kapitalistleşiyor.

İkincisi, sosyalizm topluma yukarıdan aşağıya giydirilen bir elbise gibi anlaşılamaz. Çok yetenekli, çok usta terzilerin, günlerce tartışarak biçtikleri bir elbisenin yukarıdan aşağıya topluma giydirilmesi gibi anlaşılamaz. Bu, sosyalist demokras perspektifiyle karşı çıkmamız gereken bir burjuva

demokrasisi anlayışıdır. Sosyalizm esas olarak en büyük üretici güç olan insanın değişmesi olayıdır. Bunun yolu emekçilerin, derinlemesine ve yaygınlaşına iktidarı döne döne fethetmeleridir. Parlamento, partiler, devlet, bunlar büyük demokrasilerdir, kurumlar demokrasisidirler. Bizim için önemli olan, küçük demokrasilerin gelişmesi ve bunun kurumlar demokrasisini, partiler, çoğulculuk gibi kurumlar demokrasisini yavaş yavaş yiyip bitirmesi ve söndürmesidir. Ancak böyle bir anlayışla ve yönelimle bir sosyalist demokrasiyi kurabilir ve sınıflılık yolunda, komünizm yolunda da adımlar atabiliriz. İkinci nokta budur.

Üçüncü nokta da şudur arkadaşlar, Avrupa merkeziliğini bir kenara bırakmak zorundayız. Bakın, devrimler Avrupa'da beklediği halde, yani kapitalizmin en fazla geliştiği yerlerde beklediği halde, ilk büyük sosyalist devrim nerde oldu? Rusya'da oldu. Görece daha ileri olan İngiltere, Almanya'da değil de Rusya'da oldu. Bu bir tarihin cilvesi dendi, bu bir profesyonel devrimci grubun fırsatı değerlendirerek iktidara gelmesi dendi, fakat ondan sonraki devrim de gitti Çin'de oldu, Vietnam'da oldu, Küba'da oldu. Tarih böyle bir kalandan ilerledi. Yani üretici güçlerin ve kapitalizmin fazla gelişmediği, Avrupa'daki kadar gelişmediği ülkelerde, daha geri denilen ülkelerde devrim oldu. Bunun nedeni de şudur arkadaşlar. Geri olan devrim ister, geri olanın devrime ihtiyacı vardır. İlerleme ihtiyacı vardır, aşma ihtiyacı vardır. Bunu tarih kanıtladı. Kapitalizmde geri olanın sosyalizme açılımı ileri olabileceğini tarih kanıtladı. Bu noktada üretici güçler gelişecek, gelişecek ve sonunda sosyalizme varacak biçimindeki, dünyaya Avrupa'dan bakan, geri denilen ülkelere devrimi yasaklayan, Avrupa yolunu tarihin ilerlemesinin tek yolu olarak gösteren, sıçramaları reddeden Avrupa-merkezci bakış açısını kafalarımızdan silip atmamızdır. Türkiye gibi bir "geri" ülkenin sosyalistleri olarak özellikle silip atmalıyız. Teşekkür ediyorum.

Ufuk Uras- Teşekkür ederim. Buyrun Ertuğrul Kürkçü.

Ertuğrul Kürkçü- Bu toplantının başlığı beni oldukça düşündürmüştü. Neden önce "geleceği" sonra "bilançosu" diye. İktisatçı arkadaşlar bu bilanço işlerini belki daha iyi biliyorlardır, eğer sosyalizmin bir geleceği yoksa bilanço yapmaya da gerek yok diye düşünmüş olmalılar herhalde. Belki ordan başlanabilir. Sadece iyimser bir umut değil, aynı zamanda maddecî tarih görüşünün bugüne kadarki ilkelerinden hareketle denebilir ki, dememiz gerekir ki kapitalizmin kaçınılmaz bir sonu olmalıdır. Bunun yerini alacak olan şey de şimdiye kadar sosyalizmden başka birşey olarak ifade edilmemiştir. Bu anlamda sosyalizmi bir siyasi hareket, bir sosyo ekonomik formasyon ya da bir dünya görüşü olarak birkaç bileşeni ile birlikte ele aldığımızda sosyalizmin bir dünya görüşü olarak,

kapitalizmi aşan bir gelecek vaadini hala taşıdığını söylememiz mümkün, teorik olarak mümkün, mantıklı olarak mümkün; ama tarihsel olarak oldukça zor bir noktadayız. Ben mesela şimdiye kadar konuşan arkadaşlardan, Ender arkadaş kadar, sırf böyle bir felsefi pozisyonla hareketle bir iyimserlik geliştirebileceğimi düşünmüyorum. Olan kadar zor bir noktada olduğumuz, şimdiye kadarki bütün deneylerin aşağı yukarı, 70-80, belki Marx'a kadar götürürsek 150 yıldan beri gelen deneylerin hala kapitalizmi aşmaya yetenekli, gerçekleştirilebilir bir sosyalizm uygulaması bakımından tatminkar sonuçlar vermediği bir noktada hakikatin karşısında sadece ve sadece teoriden elde edebileceğimiz bir iyimserlikle duramayacağımızı düşünüyorum. Dolayısıyla bu hakikatle biraz ilgilenmemiz gerektiği, niçin bunların yaşar kalmadığı, niçin bu yapıların köktüğü meselesine dosdoğru bir açıklama getirmeksizin, şimdi bütün bunları görmüş denemiş, yani diyelim ki 1870'teki veya 1916'daki kadar zihnen bakır olmayan ve bizim vaatlerimizi bir vaat olarak çekici bulabilecek insanlara şimdi bir fazla şey daha söylemek, bütün bu çöküntüyü açıklamak durumunda olduğumuzu düşünüyorum. Bunu yapmadan bir bilanço çıkartmanın da çok fazla olanaklı olmadığı kanısındayım. Aslında bu benim belki sizlerle birlikte tartışmak istediğim bir soru, ben cevabı çok iyi bildiğimi düşünmüyorum. İkinci bir noktayı da belki parantez içinde söylemek gerekir, bu tür toplantılar bu sorunların çözümüne ulaşabilmek bakımından çok fazla yararlı olmuyor. Karşımızda bir kitle bulunca, hepimiz de az çok politikayla meşgul olduğumuzdan, kendi politik hattımıza yandaş bulabilme çabası, gerçek sorunu irdeme, delme,deşme çabasının önüne de geçebiliyor. Ben şahsen arkadaşlar arasında en az politik yatırımı olanlardan olduğum için belki daha cüretkarca birkaç şey söyleyebilirim diye düşünüyorum.

Şu komünizm tanımı, sosyalizm tanımı meselesinden çıkan çok ciddi bir sorun olduğunu düşünüyorum. Bu tanıma tartışmaktan dolayı da ben mesela Metin arkadaşın da, Ender arkadaşın da tanımı hiç tartışmamış olduklarından değil tam tersine tartıştıklarından ve bu tanımdan yola çıktıklarında politik olarak bir dizi açmaz ile karşı karşıya kalabileceğimiz sezgisinden ya da bilgisinden ötürü tanımdan beriye doğru bir miktar çekildiklerini doğrusu düşünüyorum. Şimdi çok açık ve belirgin bir biçimde, eğer bilimsel komünizm teorisi Marx tarafından bir yapı olarak oluşturulduysa ve biz komünizmin tutarlı bir kavranışı için Marx'a bakacak başka başka bir şeye bakmayacaksak -ki ben böyle düşünüyorum- orada iki şeyden söz edildiğini görürüz. İlk olarak Marx'ın komünizmin ancak dünya tarihsel bir süreç olarak kavranabileceği, yani ulus- devletler çerçevesine sıkışmış bir yapı olarak ne kurulabileceğini ne de ayakta durabileceğini söylediğini biliriz. İkincisi Marx bu projeksiyonunu çok büyük ölçüde toplumun çoğunluğunu proleter-

lerin oluşturduğu bir dünya tarihsel toplum üzerinde geliştirir. Şimdi biz soruna Türkiye'den baktığımızda işçi sınıfını devrime götüren ve onun aracılığıyla, onun taşıyıcılığıyla onun öznesi olduğu bir tarihsel mücadelenin sonucunda bir devrime ve bu devrimden komünizme doğru gitme noktasından baktığımızda Türkiye'de bu bakımdan Marx'ın tanımıyla çok fazla umut olmadığını görmemiz gerekir. O zaman teoriyle ya da Marx'ın kurgusuyla ister istemez tartışmak zorunda kalırız. Bu tartışmalardan birini, Ender arkadaş anlattı, Mao'nun tartışması. Mao için sosyalizm bir geçiş sürecidir. Marx'a göre ise sosyalizm bir geçiş süreci değildir, geçiş sürecinden sonra komünizmin ilk evresidir. Dolayısıyla burda ister istemez Marx'la bir tartışma yapmak gerek. Keza Metin arkadaşın da yaklaşımında ben şöyle birşey görüyorum. Ona göre birincisi bundan sonra kitle dediğimiz zaman bunun çok küçük ölçekler yada tasavvur ettiğimiz kadar büyük ölçekler olmayacağını düşünmeliyiz. İkincisi bilinçten söz ettiğimizde, daima sosyalist bilinçten sözedeceğiz. Ben doğrusu bunu Marx'ın kurgusuna kadar taşıdığımızda şöyle bir şey görüyorum. "Büyük çoğunluk"tan büyük çoğunluğun kendi çıkarları için yapacağı bir devrimden söz edildiğinde teoriye, teorinin proleter temeline sadık kalabilmek bakımından da Metin arkadaş sosyalist bilinçli işçiler gibi, işçilerin de daha dar bir sektöre dayalı bir sosyalist kuruluş sürecinden söz ediyor ki, ben geçmiş deneylerde bir hegemonya sorunu doğuran temel meselelerden birinin berisinde bu yaklaşımın da yattığını düşünüyorum. Eğer serbestçe ve hakikaten bir hesaplaşma için tartışacaksak bu anlamda ister istemez Sovyet pratiğinin başlangıçlarına kadar gidip neyin bizi bugüne kadar taşımadığını bu nedenle de görmemiz, irdelememiz, kurcalamamız gerekiyor. Şimdi ben çok ukalaca olduğunu tahmin ettiğim bir başka gözlem yapılabileceğini düşünüyorum. Ender Helvacıoğlu arkadaşın belirgin niteliklerini, bence çok kendi yaklaşımıyla çatışmayan bir biçimde söyledi, bütün devrimleri bir kere gözden geçirdiğimizde, bunların tümünün aşağı yukarı, Marx'ın bir komünist devrim için gerektiğini ileri sürdüğü, kapitalizm tarafından gerçekleştirildiği tarihsel olarak varsayılan koşulları yerine getirdiğini görürüz. Yani bireyin birey olarak ortaya çıkmasını sağlayan bir temel, bunun üzerinde bir ulus olarak örgütlenebilen bir halk, bunun dışında maddi üretici güçlerini geliştirmeyi ve kalkınmasını devrimci güçler sayesinde gerçekleştirmiş toplumlar. Şimdi eğer bütün hasıla buysa, bu devrimlerin sayılabilir bütün hasılları buysa o zaman bunun sözünü etmek gerekir diye düşünüyorum: Biz 1789'dan beri hala bitmemiş bir devrimi yaşamaktayızdır bu ülkelerde. Dolayısıyla kendisinin sahipliğinden ve gerçekliğinden ve gerçekleştirilebilirliğinden sözedecek bir sosyalist toplum oluşturma, yani komünizmin alt evresi denilen, kapitalizmin karşısında, ondan daha yüksek bir üretici güçler kitlesini ve ondan daha yüksek

bir emek verimliliğini, ondan daha fazla bir özgürlüğü, milyon kere fazla özgürlüğü ifade eden bir toplumsal, kültürel, iktisadi hayat biçimine henüz bu ülkelerde geçilememiş demektir, sonucu bence çıkabilir. O yüzden böyle bir temel tarih tartışması yapmadan bütün bu rejimler hakkında, sadece ve sadece örneğin emperyalizm karşısında ifade ettikleri direnç sadece ve sadece feodalizmin esareti altında yaşayan yığınları özgür bireyler haline getirmeleri, sadece ve sadece kadınları üretim hayatına soktukları noktasından hareketle değerlendirilmeye alacak olursak, bunların aşağı yukarı kapitalizmde içkin olması gereken özellikler olduğu kendiliğinden çıkar. Kapital'in üzerinde durduğu bütün tahlil temeline döndüğümüzde buralarda temelde bir şeyin hala gerçekleşmeden kalmış olduğunu görürüz. O da özgür üretici bireylerin kolektif olarak kurdukları yeni bir sosyo-ekonomik düzen. Böyle bir sosyo-ekonomik düzene ben 70 yıl boyunca ne Sovyetler Birliği'nde ne Çin'de ne başka yerlerde geçildiğine dair somut kanıtlar olduğunu söyleyemeyeceğim. O zaman bunu sosyalizm olarak adlandırmamız Marx'ın tanımına geri dönecek olursak, bana güç hatta imkansız gibi gözüküyor. Ama yine de bir açmaz karşımızda durup kalıyor. Pekala eğer Marx'ın tanımadığı gibi bir komünizm, yani özgürlüğün ve bolluğun, insan özgürlüğünün ve doğayla olan ilişkisinde insanların, doğanın ürünlerini sonsuz bir bollukta tükettikleri, Marx'ın edebi terimleriyle "zenginlik kaynaklarının gürül gürül aktığı" bir toplum tasavvurunu gerçek kılabilmek ancak son derece yüksek kerte gelişmiş bir üretici güçler kitlesini varsayıyorsa, şimdi Ender arkadaşla şunu tartışmamız gerekir. Marx sırf erosantrik oluşu dolayısıyla mı yoksa bir kurtuluş projesinin başka türlü kurulamayacağından ötürü mü böyle koymuştur meseleyi. Eğer hal böyleyse böylesine yüksek bir üretici güçler, böylesine yüksek bir yabancılaşmış emek kitlesine sahip olmayan toplumlarda kapitalizmden komünizme geçmek sadece ve sadece kendi iç güçleriyle, kendi iradeleriyle, kendi istekleriyle gerçekleşebilir bir şey midir, yoksa bir enternasyonal devrimi mi şart koşar? Bir başka tartışma da böyle olmak gerekir. Ben kendi payıma bütün bu hareket noktalarından geriye döndüğümde tarihin ne yapalım ki mantığının icabına göre hareket etmediğini görmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Böylesine geri temeller üzerinde, komünist partiler olduklarından şüphe etmeyeceğimiz komünist partilerin iktidarı o toplumların kendi iç güçlerine dayanarak onları Jakoben devrimi ilerletmekten, plebyen devrimi son haddine kadar vardırıktan daha çoğuna elvermedi. Şimdi bundan sonra ne yapılabilir noktasına bakılacak olursa, rivayet muhtelif. Bunları belki ikinci bölümde tartışabiliriz. Dolayısıyla ben söylemek istediğimi toparlarsam, şimdi burjuvazi "Marksizm öldü" diyor diye bizim "Marksizm ölmedi" dememiz yetmez. Ben öyle düşünüyorum ki, Marksizm Lenin'den bu yana esaslı bir biçimde

herhangi bir katkıda bulunulmamış bir teorik sistemdir, bir kere bunu geliştirmek için bu dünyayı açıklayan ve bu dünyayı açıkladıktan sonra dönüş-türülebilir kılacak olan unsurları bize gösteren, bunları politikaya dönüştürebilen bir yapıyı bir kere daha bizim de acizane çabalarımızla kurmamız gerekli diye düşünüyorum. Bu anlamda da Marksizm'in dondurulduğu yıllardan bu yana, resmi Marksizm dışında gelişen Marksist akımların teoriye yaptıkları katkıları pekala elden geçirmeye muhtacız. Mahkumuz da demiyorum ben, muhtacız, buna ihtiyacımız var çünkü resmi Marksizm i-çerisinden çıkan tek şey, varolan yapıların doğru-lanmasıydı. 1989 yılına kadar Sovyetler Birliği'nde, Çin'de, başka herhangi bir yerde şu gün yaşanan çöküntüyü bize haber veren bir resmi Marksizm yoktu. Tam tersine o gün de işler iyi gidiyordu. Her eski yönetim gittiğinde işler hep iyi gidiyordu ve sonuçta buraya kadar geldik. Bu Marksizm'le yapılabilecek pek fazla bir şey yok, Marksizm'in a-şağı yukarı 1930'lardan sonraki bütün gelişmesi resmîyet dünyasının dışında oldu ve bunla ilişki kurmaya ihtiyacımız var. İkincisi kapitalizm ne Marx'ın betimlediği, ne Lenin'in betimlediği gibi de-ğil. Özü itibarıyla aynı. Ücretli emeğin sermaye ta-rafından istismarına dayalı, ama 19. yüzyıl ve 20 yüzyıl başındakilerle bunun ortaya çıkarttığı sosyal ve kültürel şekiller aynı değil, bunlardan doğan i-lişkiler aynı değil. Nihayet üçüncüsü kapitalizme karşı işçi hareketinin dışında ortaya çıkmış anti ka-pitalist muhalefet dinamikleri var. 21. yüzyılın Marksizm'i bu dinamiklerle işçi hareketi arasındaki ilişkinin alelade bir ittifak, yani güç kullanımı öte-sinde teorik olarak, kültürel olarak, siyasal müca-dele olarak nasıl geliştirilebileceğini öngörmek zo-runda. Bir bilanço başlangıcı ve diyelim ki bir gele-cek kestirimi benim açımdan şimdilik böyle yapıla-bilir. Tabii bütün bunların Türkiye'ye nasıl yansıya-cağı konusunu belki 2. dönemde tekrar tartışırız.

Ufuk Uras- Teşekkür ederim. Buyrun Ömer Laçiner.

Ömer Laçiner - Ertuğrul arkadaşın söyle-diklerine kısmen katıldığımı söyleyerek başlayaca-ğım. Ertuğrul'a kadar konuşan arkadaşlar sanki ortada herkesin kabul ettiği, hatta tartışılmasının bile mümkün olmadığı bir sosyalizm tanımı varmış gibi konuştular. Bence aksine bizim bugün asıl tar-tışmamız gereken sosyalizmden ne anladığımızın olması gerektiğini düşünüyorum. Buna ek olarak belirteyim ki, halen genelde kabul gören sosya-lizm anlayışı çökmüş bir anlayıştır. Sosyalizmin bu anlaşılma tarzı -adına ne denilirse denilsin ben onu geleneksel sosyalizm diye tanımlıyorum- bir-takım eklemeler, çıkarmalarla yarıda devam e-debilir, ama bence artık gerici bir ideolojidir, ancak gerici bir hareket oluşturabilir.

Bence sosyalizm, eğer insanlık tarihi açısin-dan bir aşama, bir devrim anlamına geliyorsa, bu-nun ne anlamda bir devrim, aşama olduğunun ye-

niden açık seçik tanımlanması şarttır.

Öncelikle gelişme nedir, neye göre ölçülür, ölçülmelidir? İkinci olarak şu basit gerçeğin üze-rinde yeniden düşünmeliyiz: Sosyalizm insanlığın eşit ve özgür bireylerden oluşan bir toplum haline gelmesidir. Özü ve amacı budur. O halde tanımla-nan sosyalizm eğer insanları eşit ve özgür kılabil-ecek niteliklere sahipse, yani bunun dinamiklerini, olabilirliğini ikna edici biçimde gösterebiliyorsa ka-bule şayandır.

Tezim şu: -tezlerden öyle çok bahsediliyor ki, ben de bir tez söyleyeyim dedim - Sosyalizm düşüncesinin devrimci niteliği II. Enternasyonalin kuruluşuna takaddüm eden zamanlarda yitirilmiş-tir. Bunu bizler, ait olduğum dergide (Birikim) o za-manlar ekonomist sapma diye nitelemiştik - ki bu-gün bu tesbitin çok daha derinleştirilmesi gerektiği fikrindeyim. Eklemeliyim ki, III. Enternasyonal, i-kincinin sadece bir varyantıdır. O bakımdan da II. ve III. Enternasyondan bugüne gelen ve kendini o geleneğin içinde gören bütün hareketlerin sos-yalizmin temelindeki eşitlikçi, özgürlükçü ideale ters olduğunu ileri sürüyorum.

Şundan dolayı: Dikkat edilirse bu gelenek-sel sosyalizmin birkaç ana varsayımı vardır. Birin-cisi sosyalizmi işçiler kuracaktır, bu onların yaptığı bir devrim olacaktır der. Niçin diye sorulduğunda, sömürü olgusuna işaret edilir. İşçilerin üretim a-raçlarının özel mülkiyetinden yoksun olduğu belir-tilir. İşçi sınıfı bu yoksunluğu en fazla ve en tam hisseden, yaşayan sınıf olduğu için bunu temel sorun olarak görmeye de en yatkın sınıftır.

İkinci varsayım da bununla ilişkilidir: Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ile eşitliğin kilidinin açılacağını öne sürer. Eşitlik alanına böylece adım atılacağı varsayılır.

Bu iki varsayım birlikte şunu ifade ederler: İşçilerin önünde bir sosyal engel vardır: Mülkiyet kurumu. Bu engel aşıldığı takdirde insanlar eşit ve özgür olabileceklerdir.

Bu tezin gerisinde şöyle bir anlayış yatmak-tadır. İnsanlar koşullarını değiştirdiklerinde kendi-lerini ve toplumu da değiştirmiş olurlar. Yani bura-da kendini koşullara göre belirleyen, koşullar tara-fından belirlenen bir insan sözkonusudur.

Şimdi ben Marx'ın mirasının tartışmasına girmek istemiyorum. Bu abesle iştigal olur. Çünkü Marx, büyük bir düşünür, harhalde insanlık tarihi-nin gördüğü en kapsamlı düşünürlerin başındar gelir. Marx'ın bana göre en kalıcı, her zaman çok önemli bulduğum bir cümlesi var: "Filozoflar bugü-ne kadar dünyayı anlamaya çalıştılar... oysa sorur onu dönüştürmektir."

Ben bu cümledeki "dünyayı anlama" ibare-sini insanın kendini çevreleyen koşulları tanıması bilmeye çalışması diye; "dünyayı dönüştürme" iba-resini ise, ilk adımı insanın kendisi ile ilgili birtakım

temel sorulara verdiği cevaplar olan ve insanın kendinde içrek güç ve dinamiklerin bilincine vararak, bunları gerçek kılmak için dünyaya, koşullara yönelen bir çabalar bütünü olarak yorumluyorum.

Yeniden eşitlik temasına dönersek yukarıdaki açıklama şu anlama geliyor: İnsanlar önlerindeki eşitsizlik sorununu şu iki varsayımdan birinden hareketle düşünebilirler, ama böylece de a-payrı sonuçlara varırlar. Örneğin ilk varsayıma göre insanların yaradılıştan gelen, kapasite, yetenek eşitsizliği bir veridir. Eşitlik ideali bu veriyi değiştirmeyi içermez. Yani toplumsal koşullar ne/nasıl olursa olsun bu tür - doğal yaradılıştan gelen eşitsizlik bir biçimde hep varolacaktır. Dolayısıyla bu doğal, yaradılıştan gelen eşitsizlik varsayımından hareket edildiğinde, ancak fırsat eşitliği, hukuk önünde eşitlik, adil paylaşım gibi sonuç ve amaçlara varabiliriz.

İkincisi -ki bizi asıl ilgilendiren budur- söz-konusu doğal, yaradılıştan gelen eşitsizlik tesbitini reddeden varsayımdır. Buna göre insanların aslında kapasite açısından potansiyel olarak eşit oldukları temel alınır.

Bu varsayımdan hareket eden ve kendisini benim geleneksel sosyalizm diye adlandırdığım yaklaşım, bu kapasite eşitliğinin fiilen gerçekleşmemesinin nedenini sosyal engellerde görür. Bu sosyal engellerin temelini de özel mülkiyet kurumu olduğunu belirtir.

Bu yaklaşımın öteki temel tezlerini bu noktadan hareketle nasıl oluşturduğunu az sonra özetle anlatacağım. Ancak hemen ve geçerken belirtiyim ki, insanların kapasite olarak eşitliğinin fiilen gerçekleşmemesini insanın dışındaki koşullarında tesbit edilmiş bir nedene bağlayan bu düşünüş kaçınılmaz olarak ilk hareket noktasına, yani insanların kapasite olarak eşitliği fikriyle çelişen bir yere varır.

Ancak şu var ki, bu güne kadarki sosyalizm düşünce ve pratiği bu yaklaşım içinde yürütüldü. Devrim, parti, devrim sonrası inşa teorileri buna göre oluşturuldu ve uygulandı. Bu yaklaşım içinde mantiken düşünüldü ki, asli engel, değiştirilmesi zorunlu koşul olan özel mülkiyet kurumunu ortadan kaldırmak siyasal iktidar sorunudur. İktidarı ele geçirirseniz özel mülkiyeti kolaylıkla yok edebilirsiniz, tapuları iptal edersiniz biter. Kimsenin üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti kalmaz ve böylece eşitliğin önündeki en büyük ve temel engel yok edilmiş olur; ardından öteki, ikinci dereceden düzenlemelerle eşitliğin gerçekleşmesi sağlanır.

Böyle düşünüldü ve o nedenle de 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar sosyalist hareketin tüm teorik tartışmalarının odağında iktidar nasıl ele geçirilir sorusu yer aldı. Buna Sovyet devriminden sonra iktidar nasıl kullanılmalı sorusu eklendi. Troçkist ve Stalinistler arasındaki tartışmanın, ayrı-

mın da özeti bu sorudur.

Sonuç önümüzdedir ve bir çöküntüdür. Tek bir akıma maledilemez. Şu yukarıda özetlediğimiz yaklaşımı temel alan tüm akımların ergeç karşıla-şacakları manzara da kaçınılmaz olarak aynı olacaktır.

Öne sürdüğüm yaklaşım şudur. İnsanların kapasite olarak eşitliğinden yola çıkıyorsa -ki sosyalizm ancak ve ancak bu iddiadan hareket eden bir düşünüşdür- bunu gerçek kılmamanın yolu, bizi çevreleyen şu veya bu koşulu, koşulları değiştirmeye çalışmakta değil, öncelikle, esas olarak insanların kendi yeteneklerini, yaratıcı güç ve özelliklerini düzenin, koşullarının empoze ettiği kanal, tarz ve şekiller dışında ifade edebilecekleri bir eylemlilik alanı oluşturabilmekten geçmektedir. Bu, her insanın salt insana özgü olan yaratıcı vasıflarını etkin biçimde gerçekleştirebildiği, üretim ilişkilerinin böylece kurulup geliştirilebildiği, yani bunun - "doğal eşitsizlik" nedeniyle- imkansız olduğu tezi üzerine kurulu mevcut düzenlere alternatif bir hayat tarzı, bir düzen kurmaya girişmek demektir. Bunun için siyasal iktidar ön şart değildir, "var olan koşullar"ı değiştirmekten değil, o koşullara rağmen insan(lar)ın kendi iç güçlerini harekete geçirerek yeni bir gerçeklik alanı açmaları sözkonusudur.

Biz bunları 1980 öncesinden genel olarak alternatif örgütler dediğimiz bir formülün altında ifade etmeye çalışıyorduk.

Son olarak eşitlik konusuyla ilgili bir noktayı belirtmek isterim. İnsanların kapasite olarak eşitliği belki şu anki hayatımızın bize kanıtlarını verdiği bir olgu değil. Yani gerçeklik dediğimiz şey bunu doğruluyor gibi görünmemektedir.

İşte sosyalizm bu gerçeklik dediğimiz şeye karşı bir iddidir. Sosyalizm bir devrim olma özelliğine sahip olacaksa bu iddiayı taşıması ve onu gerçek kılmaya çalışması ile doğrulayacaktır bunu. Bu, şimdi gerçeklik gibi görünen şeyi onaylayan "bilim"e, şimdiye dek o gerçekliğin aşılamadığını kanıtlar biçimde sürmüş tarihe, o gerçekliğin kaynağı sayılan doğaya karşı bir iddidir. Eğer bu "bilim", tarih ve doğa yasaları o gerçekliği kanıtlıyor diye düşünülüyor ve bu değişmez bir veri addediliyorsa sosyalizmin eşit insanlar toplumu olacağı tezini savunamazsınız. O değişmez veriyi kabul ediyorsanız "birtakım koşul ve kurumları değiştirerek eşit insanların toplumunu kuracağınızı iddia edemezsiniz.

Dünün geleneksel sosyalizmi eşit insanlar toplumunu -sosyalizmi- işçilerin kuracağını söylüyordu. Ancak yakından bakıldığında bu söylemin işçilerin yeteneksizliği tesbiti üzerine kurulduğu görülür. O nedenle işçi sınıfına dışarıdan "bilinç vermek" zorunluluk sayılır. Oysa burjuva sınıfına "bilinç vermesi" gerekenlerin olduğundan asla bahsedilmez. Çünkü o gerektiği kadar yetenekli

bir sınıftır. İşçi sınıfının bu yetenek ve bilinç açığını, yoksunluğunu birtakım bürokrat, teknokrat ve kendini "öncü" konumuna koymuş bir topluluk giderecektir. Dolayısıyla bu sosyalizmin gerçek dinamik gücü aslında işçiler değil bu kesimdir. Bu bakımdan da - açıkça ifade edilmemekle birlikte işçi sınıfının yetenek, kapasite sınırlılığını veri almış olan, geleneksel sosyalizmin tüm akımları aslında o bürokrat, teknokrat ve "öncü" zümrelerin sosyalizmini temsil ederler. İşçi sınıfının insani kapasite olarak işlenmemiş bir zenginliği olduğunu, yaratıcı ve üretici vasıflarının gelişip serpileceğini kabul etmeyen, buna güvenmeyen bir sosyalizmdir bu.

Yaratıcı ve üretici özellik insanı insan yapan, tarihi yapan özelliktir. Ana dinamik budur. Bu özelliğin bütün bireylerde ve toplumda, şahsi ve toplumsal biçimler, tarzlar altında ifade edilebilmesinin tüm kanallarını açabiliyorsak, eğer insanlara "bende bu kapasite var" güvenini yaratabiliyorsak sosyalizme doğru gidiyoruz demektir. O zaman demokrasinin, üretim organizasyonlarının hangi formlar altında olabileceğini tartışmamıza bile gerek olmayacaktır çünkü böylece harekete geçen dinamik kendi formlarını bulup oluşturabilecektir.

O bakımdan bence bugün sosyalizm hareketinin birincil görevi, halihazır toplumun birtakım mekanizmaları ile kendine güveni, yaratıcı vasıflara sahip olduğu inancı yitirilmiş değilse bile asgariye indirilmiş olan insanlarda, insani kapasitelerinin hiç de başkalarından az olmadığı fikrini, bilincini ve şevkini uyandırabilmektir.

Bu noktayı anlatırken mevcut doğal ve sosyal bilimlerin "hakikat"leri ile sınırlı olmadığımızı belirtmeliyim. İnsanlar şimdiye kadar öyle addedilen birçok hakikati, gerçekliği değiştirdiler. Dolayısıyla mevcut bilimin hakikatlerine dayanmış bir bilimsel sosyalizm, böyle bir sosyalizm tarifi beni ilgilendirmiyor. Sosyalizm bir inanç, bir iddia, bir tercih sorunudur. Sosyalizm, insanların şimdiye kadarki tarihlerinin eseri olan toplum ve üretim düzenlerinin, siyasal vb. yapıların, yani bir anlamda bugün varolan insanın kendi dışında, hazır olarak bulduğu "koşullar"ın incelenmesinden türetilen, dolayısıyla o "koşullar"ın bize empoze ettiği bir gelecek değildir, olmamalıdır. İnsanlar hiç şüphesiz o koşullar bağlamında sosyalizmi gerçekleştirmeye çalışacaklardır, ama sosyalizmi bu bağlamdan bağımsız olarak bir tercih, bir ideal olarak, kendi insani güç ve dinamiklerinde bir devrim gerçekleştirmeye azmi ve kararıyla isteyeceklerdir.

Özetle sorun, öznenin yani insandan mı yoksa nesneden mi, yani "koşullar"dan mı hareket edileceği sorunudur. Bir başka deyişle insan (lar)daki potansiyel güçlerin yeni bir atılımını nasıl gerçekleştirebiliriz sorusu mu, yoksa "koşullar"a bakıp onların nasıl bir gelişme yolu gösterdiğini anlamaya çalışmak mı?

Bence "nesnel"liği temel alarak geliştirmeye

çalışılan son yüz yıla egemen sosyalist düşüncenin bu geliştirilme tarzı, sosyalizmin devrimci bir alternatif, insanlık tarihinde gerçek bir atılım olabilme kanalını başından tıkamıştır. O nedenle de bu düşünüş tarzı içinde oluşturulmuş veya peşinen kabul edilmiş eşitlik, gelişme vb. kavramları ve bunlarla ifade edilen örneğin "nasıl bir eşitlik?, Gelişme, tarihi gelişim nedir, ölçütü nedir" gibi soruları yeni baştan düşünmemiz zorunludur diyorum.

Ufuk Uras- Evet, teşekkürler. Buyrun Saruhan Oluç.

Saruhan Oluç- Dünya sosyalist hareketi veya dünya Marksist hareketi üçüncü büyük bunalımını yaşıyor. İlk büyük bunalım, Birinci Dünya Savaşı'na yandaş olan ve olmayanlar biçiminde ortaya çıkmıştı. İkinci büyük bunalım, Stalinizm'in sadece Sovyetler Birliği'nde değil, bütün dünya işçi ve sosyalist hareketinde politik hegemonyasını kurmasıyla ve bununla birlikte Marksizm'in deformasyonu ve dejenerasyonu ile gündeme geldi. Üçüncü büyük bunalım bugün yaşanıyor. Bu bunalım 1989-1991 arasında Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki sistemlerin çökmesiyle değil, değişmesiyle ortaya çıktı.

Dünya sosyalist hareketi bugün tarihinde gördüğü en güçlü ideolojik saldırıyla karşı karşıya. Bu ideolojik saldırının özünü, "sosyalizm öldü!", "komünizm öldü!" şiarı oluşturuyor. Şimdi, bugüne kadar, belki de 89'a kadar Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan düzenlerin, şekillenmiş olan toplumsal ilişkilerin ne olduğuna dair tartışma esas olarak sol içi bir tartışmaydı. Solun çeşitli fraksiyonları, çeşitli grupları bu konuda bir bölünmüşlük yaşıyordu.

Ancak 89'dan sonra bu tartışma artık sol içi bir tartışma olmaktan çıktı. Bu, artık burjuva ideolojisi ile karşı karşıya gelinecek bir tartışma oldu. Sosyalistler açısından artık egzistansiyal, yani varoluşlarına ilişkin bir sorun var gündemde. Çünkü "sosyalizm öldü!" fikri işleniyor. O nedenle, bugün, "sosyalizm öldü mü ölmedi mi, Marksizm öldü mü ölmedi mi?" sorularına cevap verebilmek için, yaşanmış olan 70 küsur yıllık pratiği en ince ayrıntısına kadar gözden geçirmek ve bu süreci tartışmak gerekiyor. Bu yapılmadığı sürece, eski SSCB'de 72 yıldır ve diğerlerinde de 45 yıldır sosyalizmin yaşandığını iddia ederek burjuva ideolojisinin karşısına çıkılamaz, bundan da öte burjuva ideolojisine karşı verilecek mücadele kazanılamaz.

Bundan dolayı tarihten ders çıkarmak önemlidir. Bundan dolayı geçmişin bilançosunu yapmak önemlidir. Bundan dolayı Marksist bir sosyalizm anlayışının içine sızmış olan burjuva ideolojisinin bütün öğelerini ayıklamak gerekir. Bundan dolayı Stalinizm'in yaratmış olduğu bütün deformasyondan ve dejenerasyondan kurtulmak gerekir.

Bu yapılmadan bugün yürümek mümkün

değildir. Bu yapılmadan, sosyalizmin tekrardan kit-
lelerin gözünde gerçekçi ve inanılır bir alternatif,
bir toplumsal önerme olmasını sağlamak mümkün
değildir.

Şimdi bu noktadan itibaren tartışmaya baş-
ladığımızda, elbetteki ilk olarak sosyalizmin ne ol-
duğunu tanımlamak gerekiyor. Önce şunu belirte-
yim: Bizim bugün sahip olduğumuz bir şansa ta-
rihteki diğer Marksistler sahip olmadılar. Ne Marx,
(Marx belki de o döneme bakarsak, Paris Komün-
nü'nü yaşamış, o dönemde gerçekleşen değişim-
leri ve mücadeleleri değerlendirmiş biri olarak da-
ha şanslıydı), ne Lenin, ne Rosa Luxemburg, ne
de dönemin diğer Avrupa'lı ve Rusya'lı devrimcile-
ri ve Marksistleri bugün sahip olduğumuz bu şan-
sa sahip değildiler. Ekim Devrimi'ne kadar bir ta-
savvur, hatta bir tahayyül olan sosyalizm önerme-
si, tarihte ilk kez gerçek olma ihtimali ile karşı kar-
şıya kaldı. Bu önermeyi gerçek yapabilmek için in-
sanlar faal oldular, doğrular da yanlışlar da yaptılar.
Şimdi biz nasıl yapılırsa olmayacağını biliyo-
ruz. İşte şansımız bu.

Rosa'nın deyimiyle, sorun Rusya'da ortaya
konabilir, ama Rusya'da çözülemezdi. Çözmeye
çalışılırken atılan adımları, uygulanan yöntemleri
dünya Marksist hareketine tek model olarak sun-
maya kalkışmak en büyük tehlikeyi doğururdu. Ni-
tekim bu gerçekleştirildiği oranda ve bu modelin
politik, ideolojik ve örgütsel hegemonyası kuruldu-
ğu anda zaten dejenerasyon dünya Marksist hare-
ketinin bütün hücrelerine yayılmış oldu.

Nedir sosyalizm önermesinin esasını oluşturan?
Çok basite indirgeyecek olursak, bu, kapitalist
toplumlarda, kapitalist üretim tarzında varolan
üretim ve egemenlik ilişkilerinde ortaya çıkmış o-
lan özelliklerin aşılmasıdır. Yani o güne kadar va-
rolan sömüren-sömürülen ilişkilerinin, ezen-ezilen
ilişkilerinin aşılmasıdır. Bunun aşılmasının en basit
ifadesi - en basit ifadesi diyorum, çünkü birisi, bir
cümleyle sosyalizmin ne olduğunu söyleyebilecek
olursa, söylenecek olan budur - toplumdaki zen-
ginlikleri üretenlerin, yani doğrudan üreticilerin yö-
netmesi ve denetlemesidir. En basit ifadeyle
sosyalizm budur.

Dolayısıyla "eski SSCB ve Doğu Avrupa
toplumlarında sosyalizm mi vardı, yoksa başka
birşey mi?" tartışmasını yaparken bu noktadan yo-
la çıkmak gerekiyor. 1917 Ekim Devrimi ile birlikte
sorun Rusya'da gündeme geldi ve ortaya kondu.
Ancak orada çözülemezdi, çünkü devrim Rus-
ya'da sıkışıp kalmıştı. Rusya, o zamanın Avru-
pa'sıyla karşılaştırılacak olursa, daha geri üretim i-
lişkilerine ve toplumsal ilişkilere sahip bir ülkediydi.
Devrim orada sıkışıp kaldığı için, Rusya'da izole
olduğu için, daha gelişkin üretim ilişkilerine sahip
batıya yayılmadığı için sorun orada çözülemezdi.
Rusya'da sıkışıp kalmış olan devrim, kapitalizmin
birtakım temel özelliklerini, bu sıkışıp kalmışlıktan
dolayı aşamaz hale geldi.

Sosyalizm önermesinde, ekonomik ve poli-
tik alanlar ayrımının, yani üreten-yöneten toplum-
sal işbölümünün ortadan kalkması, yani bu iki ala-
nın örtüşmesi hedeflenmelidir. Ancak tam tersine
politik alanla ekonomik alan arasındaki ayrım ko-
rundu. Yani toplumsal işbölümü korundu.

Üretenler, esas olarak nasıl üreteceklerine,
ne kadar üreteceklerine, üretilenin nasıl dağıtılaca-
ğına ve bölüşüleceğine, fazlanın nasıl tasarruf edi-
leceğine ilişkin karar ve denetleme mekanizma-
larının dışında kaldılar. Böylece sosyalizm önerme-
sinin en temel özelliklerinden uzak kalınmış oldu.

Kapitalizmde emek süreci, esas olarak işçi-
lerin sadece üretmekle yükümlü oldukları, her tür-
lü yönetim mekanizmasından dışlandıkları bir bi-
çimde örgütlenir. Emek sürecinin örgütlenmesinde
Ekim Devrimi sonrasında, başlangıçta atılan ö-
nemli ve doğru adımlar geliştirilemedi ve geriye
dönüldü. Emek sürecindeki yabancılaşma, önce
işçinin ürettiği ürüne, daha sonra toplumsal ilişki-
lere ve hatta insanın türüne yabancılaşması aşıla-
madı. Emek sürecinde kapitalist üretim tarzının te-
mel özellikleri aşılamadı.

İşte herşey böyle bir maddi zemin üzerinde
gelişmeye başladı. Ancak bunu böyle tespit ettiğimi-
z zaman, sosyalizmin bilançosunu çıkarmak ve
buradan geleceğe ilişkin umut vaadeden sonuçla-
ra ulaşmak mümkündür. Bu yapılmadığı, bu nokta-
dan hareket edilmediği ve 70 yıllık tarih en ince
ayrıntısına kadar değerlendirilmediği takdirde, o-
lumlu bir adım atmak mümkün değildir.

Metin'le Zülfü'nün, özellikle ders çıkarma
konusunda son derece tedbirli davranmaları, bu
70 yıllık tarihe hiçbir şekilde değinmemeleri, müm-
kün olduğu kadar geniş bir çember çizerek bu so-
rundan uzaklaşmaya çalışmaları aslında son dere-
ce ilginçtir. Çünkü yıllar boyunca 'Sovyetler Birli-
ği'nde ve Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalizm yok,
başka birşey oluyor, bir çarpılma var' diyen herke-
sin karşısına anti-sovyetik ve anti-komünist olmak
suçlamasıyla çıkıldı. Ve yıllar boyunca bu konuda
bir eleştirelliği geliştirmeye, varolan yanlışları orta-
ya çıkarmaya çalışan - ki bu çabaların büyük ek-
sikleri vardı, bunu bugün söylemek gerekiyor -
yaklaşımlar sürekli suçlandı ve bir köşeye itilmeye
çalışıldı. Bugün, o dönemi en hararetle biçimde sa-
vunmuş, o dönemde sosyalizm olduğunu iddia et-
miş olan anlayışlar, olan bitenleri açıklamakta ça-
resiz kalıyorlar.

Gorbaçov'la birlikte başlayan süreç açısın-
dan baktığımızda, bugün olan bitenleri nasıl yo-
rumlamak gerekir. Konuşmamın başında, yaşı-
nanları bir çöküş değil, bir değişim olarak değeri-
lendirdim. Neden böyle dedim, kısaca ele alayım.

Biliyorsunuz Gorbaçov 1985'de iktidara gel-
di. İktidara gelmesiyle beraber, yıllardır, 60'lı 70'li
ve 80'li yılların başlarında gittikçe derinleşerek ya-
şanan bir ekonomik krizin faturasını ortaya çıkar-

mak sorunu ile karşı karşıya kaldı.

Bu kriz esas olarak, **yaygın artı değer üretimi** üzerinde gelişen bir sermaye birikim modelinin kriziydi. Bu yaygın artı değer üretimi, düşük ücret, emeğin serbest dolaşımının engellenmesi, uzun çalışma saatleri, kırsal üretimin sinai üretim lehine ucuza kapatılması gibi özelliklerle şekillenmişti. İşte bu yaygın sermaye birikim modelinin krizi 80'lerin başında dayanılmaz bir hale geldi. Emek verimliliğinin ve ulusal gelirin sürekli düştüğü, ekonomik olarak son derece ciddi bir çıkmazla karşı karşıya kalındığı bir dönem yaşandı.

Bu kriz içinde, bu krize çare öneren iki bürokrasi fraksiyonu vardı. Fraksiyonlardan bir tanesi, üretimin yeniden yapılanmasını ve buna bağlı olarak üretkenliğin artırılmasını öneriyordu. Bu daha çok bürokrasinin teknokrat kesimiydi, menejer bürokrasisiydi, işletme yöneticilerinden, teknokratlardan oluşuyordu ve onlar krizin nedenlerini ve sorunlarını, doğrudan doğruya emek süreci içinde bulundukları için çok daha yakından görüyorlardı.

Buna karşılık diğer fraksiyonu, yeniden üretimi, artı değer dağılımı ve paylaşılması süreçlerini kontrol eden siyasi bürokrasi kesimi oluşturuyordu. Bunlar ise varolan krizin aşılmasının yolunu üretimin artırılmasında, daha disiplinli çalışmada, alkolizmden kurtulmada görüyorlardı.

Gorbaçov, bürokrasinin bu iki fraksiyonunun çatışması ve iç çelişkisi sonucunda ve bir denge unsuru olarak iktidara geldi. 1985'de, Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra ilk yaptığı iş, kendisinden öncekilerin icraatlerinin tekrar edilmesi. Hatırlarsınız, alkol üretimi düşürüldü, alkolizme karşı bir kampanya açıldı, alkol fiyatları artırıldı; esas olarak çalışma disiplininin artırılması yönüyle bu krizden çıkılabileceğini düşünen fraksiyon o dönemde ağır basıyordu.

1986'da, Gorbaçov'u daha çok destekleyen teknokrat fraksiyon, krizin böyle aşılamayacağını ayan beyan gördü ve üretimin yeniden yapılanmasını, yani Perestroyka'yı gündeme getirdi. Perestroyka'nın özü, yaygın sermaye birikimi modelinden **yoğun sermaye birikimi modeline geçiştir**. Yani ekonominin bu yönde yeniden yapılanmasıdır.

Yoğun sermaye birikim modeli, emeğin daha yoğun olarak kullanılmasına, verimliliğin daha yüksek olmasına ve işçilerin daha fazla üretmesine yönelik bir modeldir. Bu aynı zamanda yaygın işsizliğin de olabilmesine olanak sağlayan bir modeldir. Aynı zamanda yeniden üretim sürecinde, üretkenler yaşam standardının yükselmesini ve yeniden üretim sürecinin daha sağlıklı işlemesini, yani tüketim sektörünün öne geçmesini gerektiren bir modeldir.

Soruna böyle baktığımızda, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde bir çöküş yaşanmadı. O güne kadar varolan, esas olarak bürokratik komuta planlamacı model değişmeye doğru evrilir-

ken, piyasa kapitalizmi modelinin daha uygun bir verimliliğe yol açacağı fikri gelişti.

Sorunu böyle ortaya koyduğumuzda, yaşananları sosyalizmin çöküşü olarak değil, varolan komuta ekonomisinin, bürokratik devlet kapitalizminin piyasa kapitalizmine doğru dönüşmesi sorunu olarak ele aldığımızda, içinde bulunulan durumu ve 70 yıllık tarihi daha iyi değerlendirme imkânına sahip olabiliriz.

Bu yönde ilerlediğimiz takdirde, "sosyalizm çöktü, tarih tamamlandı; tarihteki en mükemmel sistem kapitalizmdir" fikrine (ki bunun öncülüğünü biliyorsunuz Amerika'daki Japon Francis Fukuyama yapıyor), karşı mücadele etmek ve bu ideolojik mücadelede başarı elde etmek imkanına sahip oluruz.

Gelecek açısından soruna nasıl bakmak gerekir? Herşeyden önce bugüne kadar yaşanmış olan, insanın insanı ezmemesi ve sömürmemesi yönünde bir değişimin ortaya çıkmadığı bu kamburdan kurtulduktan sonra, sosyalizmin orijinal önermelerine geri dönmek gerekiyor.

Sosyalizmin insanlığın kurtuluşunu sağlayacak, insanların - ki en önemli özelliklerinden biri budur - özgürleşmesine yol açacak ve eşitliği gerçekleştirecek özyönetimci bir önerme olduğunu tekrardan ön plana çıkarmak gerekiyor. Bu gerçekleştiği ölçüde, gerek Doğu Avrupa ülkelerinde ve eski Sovyetler Birliği'nde yaşamış insanlar, gerekse Batı Avrupa açısından baktığımızda, sosyalizmin tekrardan politik ve toplumsal yaşamın önemli bir unsuru haline gelebilmesi mümkün olur

Bu açıdan baktığımızda, 'bugün dünya sosyalist hareketinin karşı karşıya bulunduğu durum iç kapayıcı mıdır?' sorusunu yöneltmek gerekiyor. Oyle olmadığını düşünüyorum. Belki şu anda söyleyeceğim, ilk önce birçoğunuza itici gelebilir, ama uzun vadeli düşünüldüğünde bu saptamanın çekici birçok yanı vardır.

Dünya sosyalist hareketi, yıllardır sırtında taşımak zorunda kaldığı bir kamburdan kurtulmuştur. Bu ülkelerde yıllarca atomize olmuş, her türlü örgütlenme ve gösteri yapma özgürlüğünden yoksun bırakılmış, kendi iradesini dayatma ve kendisini yönetme imkanlarından yoksun kalmış insanların tekrardan sokaklara çıkarak kendi haklarını talep etmeye başlamaları, kendi hakları doğrultusunda mücadeleye girmeleri hiç de olumsuz bir başlangıç değildir. Bu, tam tersine, insanların özgürleşmeleri, kendi iradelerine sahip çıkmaları yönünde olumlu bir başlangıçtır.

Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkür ederim, buyrun Sungur Savran.

Sungur Savran- Benim yapmak istediğim iki şey var. Başlığa uyacağım. Bir bilanço çıkarmak ve geleceğe ilişkin gözlemlerde ve öngörüler-

de bulunmak. İkincisini yapamayabilirim, vakit kal-mayabilir, o zaman ikinci turda bir ölçüde değin-meye çalışırım. Yalnız bilanço'ya geçmeden önce, yöntemsel iki noktaya değinmekte sanıyorum ya-rar var.

Birincisi bu iyimserlik, karamsarlık tartışma-sı: bence olan bitenin vahametli ortadadır, paniğe ve aceleciliğe kapılmak için hiç bir gerek yoktur. Tarihin 70 yılı hiç de öyle çok uzun bir dönem ola-rak kabul edilebilecek bir dönem değildir. Bakın, burjuva devrimlerinden sadece iki örnek verirek, tarihin ne kadar zikzaklı, inişli çıkışlı geliştiğini ha-tırlayabiliriz. Biliyorsunuz burjuva devrimlerinin asli hedeflerinden veya görevlerinden biri bir cumhuri-yet kurmaktır, biri de insanların formel olarak ya-salar karşısında eşit olduğu bir yapıyı oluşturmaktır. Şimdi, Amerikan devrimine bakın, 1776 yılında gerçekleşiyor, zafere ulaşıyor, Amerika'da kölelik ondan **bir yüzyıl sonra** kaldırılmıştır ve bir iç sa-vaş aracılığıyla kaldırılmıştır. Bir yüzyıl beklemek zorunda kaldı Amerikan devrimi gerçek hedefleri-ne bir ölçüde varabilmek için. İkincisi Fransız dev-rimi. Fransız devrimi, biliyoruz hepimiz 1789'da ilk zaferine kavuştu, ardından tamamen gerici biçim-lerde imparatorlukla yönetildiği dönemler oldu. Ve en sonunda cumhuriyet ile yönetilmeye Fransa, ancak bir işçi devleti, Paris Komünü sonrasında burjuvazinin taviz vermek zorunda kalması sonu-cunda nihai olarak kavuşabildi, ondan sonra hep cumhuriyet kaldı, aradaki cumhuriyetler hep daha gerici güçler tarafından yıkıldılar. Arada görüyorsu-nuz ki her iki durumda da 100 yıl var. Dolayısıyla biraz tarihsel perspektife yerleştirmemiz gerekiyor meseleleri.

İkinci yöntem sorunu Marksizm'in yöntemiyle ilgili. Marksizm bir teori/pratik birliğidir. Mark-sizm'in teorisi yaşanmış olan tarihsel pratiğin ders-lerinin de çıkarıldığı ve daha üst düzeye sıçrayan bir gelişmenin ürünü olabilir ancak. Marksizm'in teorisi Marx'ın kitaplarında değildir, Marx'tan sonra yaşanmış pratiğin de özümsemiği bir Marksizm o-labilir ancak teorik planda. Dolayısıyla elbette En-der arkadaşın söylediği gibi 20. yüzyılı gözönüne almayan bir Marksizm olamaz. Ne de öyle bir Marksist teori olabilir. Marx'ın kitaplarından Mark-sist teori çıkmaz. Ama, iki kayıtlı. Birincisi Ender arkadaşın ifadesi belki çarpıcı olmak için söylen-miştir, Marx'ı tek başına bırakırsak Alaton'lar alır di-ye, Marx'ı Alaton'lara bırakmayız arkadaşlar. Marx bizimdir ve başlangıç noktamızdır. İkincisi burdan bir sonuç çıkıyor. Eğer Marx'ı alacaksak, Stalin'in teorisini terketmek zorundayız. Ya biridir, ya öteki-dir. O yüzden de teorik planda meseleyi Marx'tan başlatmak ama onun üzerine bütün pratiğin ders-lerini çıkartarak zenginleştirmek gerekir diye düşü-nüyorum. Arkadaşların yaptıkları ise, ciddi bir eleş-tiriye tabi tutmadan, 20. yüzyıl deneyine sahip çık-maktır. Mao'ya sahip çıkalım, Küba'ya sahip çık-a-lım, Kore'ye sahip çıkalım. Bunun eleştirisini yap-a-

rak ancak olumlu yönlerine sahip çıkabiliriz. Ak-si takdirde gelecekte yeniden ve yeniden aynı ha-taları tekrarlamaktan kaçınamayız.

Şimdi, bilançonun ana noktalarına geliyo-rum. Elbette böyle bir bilanço uzun bir tartışma meselesidir. Koca kitaplar yazılmalıdır hakkında. Çünkü bundan sonra nasıl yürüyebileceğimizi, 21. yüzyılın Marksizm'inin ve sosyalist mücadelesinin ne olacağını saptamak demektir böyle bir bilanço. Dolayısıyla ben sadece bazı ana başlıklara, en ö-nemli bulduğum derslere değineceğim. Bazı yön-lerdeki eksiklikler buna verilmeli.

Şimdi birincisi, sosyalizmin, sonuç olarak bi-lançosunu yapıyoruz, dolayısıyla bu ana kadar bu masada konuşulmadığını sandığım, ilk konuşmacı-ları tam duymadığımı için bilemiyorum (yalnız Zül-fü arkadaşın tam tersine bir sonuç çıkarttığının far-kındayım) hiç tartışılmayan bir noktaya değinmek istiyorum. **Sosyal Demokrasi çökmüştür** arka-daşlar. **Bir sosyalizm projesi olarak Sosyal De-mokrasinin iddiası** şuydu I. Dünya Savaşı sonra-sındaki ayrışmada. Sosyalizm reformlarla ve bur-juva parlamentosunun yöntemleriyle kurulabilir. Bu proje Sosyal Demokrasi'nin kapitalizme özüm-senmesiyle çökmüştür. 20. yüzyıl pratiğinin sosya-lizmin geleceği açısından çıkarılması gereken ilk dersi budur. Burjuva sistemiyle bütünleşerek bir sosyalizm kurulamaz.

Bu da aynı zamanda, bu dönemde proletar-ya diktatörlüğü kelimesinin çok fazla fetişleştirilip üzerinden gidilerek yapılan bir tartışmaya, Sovyet-ler Birliği'nde Gorbaçov'la beraber proletarya dik-tatörlüğünü terk edenlerin de farkına varamadığı bir ışık tutuyor. Proletarya diktatörlüğü hiçbir **dev-let biçimi** değildir. Proletarya diktatörlüğü basit bir biçimde **proleter iktidarı** demektir. Burjuvazinin iktidarda kaldığı bir dünyada sosyalizm kurula-maz. Bu tartışmanın anlamı budur. 20. yüzyıl bunu da halletmiştir. Ne İsveç'te ne başka bir yerde sosyalizm yoktur. Verilen haklar geri alınıyor şim-di. Ve üstelikte refah devleti denilen şey de Sos-yal Demokrasi'nin bir ürünü değildir. Tamamen Ek-im Devrimi'nin ürünü olduğundan doğan ve sadece Sosyal Demokratların değil, ve dikkat edin o za-man farkları nerede, mesela İngiltere'de muhafaza-zakar hükümetlerin kurduğu bir sistemdir. Mesela Fransa'da uzun süreler boyunca iktidarda kalan sağ iktidarın kurduğu bir sistemdir. Doğrudan doğ-ruya Ekim Devrimi'ne bir tepki, işçi sınıfını masset-menin tek yolu olarak burjuvazinin benimsediği bir şeydir. Dolayısıyla, Sosyal Demokrasi kendisi çök-müştür ve batıda, Batı Avrupa'da işçilerin ve diğer ezilenlerin kazandığı ne varsa esas olarak dünya çapındaki devrimci mücadele ile ilgilidir.

İkincisi bu fikir, tersinden bakılırsa şunu or-taya koyuyor: 20. yüzyılın deneyimi açıkça ortaya koyuyor ki **devrim tezi** doğrudur. Devrim olduktan sonra hiç bir şey garanti değildir elbette, bu da gö-rülmüştür. Birazdan konuşacağız, ama devrim ol-

madan da hiç bir şey olmamıştır. Ve olmayacaktır çünkü açıklanabilmektedir neden olmadığı. Ayrıca şu da açıktır. Piyasaya düşmek, özel mülkiyetle sosyalizm kurmaya çalışmak, bir çöküntünün, bir başarısızlığa mahkumiyetin adıdır. Çünkü çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır ki "piyasa sosyalizm" adıyla ortaya sürülen bütün tezler aslında kapitalizmin kendisini savunmak demektir. Bu kadar açık bir gerçek karşısında sosyalizmi piyasayla kurmaya çalışmak çok yanlıştır. Nasıl bir planlama, nasıl bir toplumsal mülkiyet o ayrı bir tartışmadır. Ama bir başlangıç noktası olarak **özel mülkiyetin ilgası ve planlama** mutlaka gereklidir. Aksi takdirde bütün Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde olan biten gözümüzün önünde oluyor. Tarihsel gerçeklere gözünü kapatmak istemeyenler, yani Marksistleri dogmatiklikle suçlayanlar, biraz kendileri tarihsel gerçeklere bu açıdan bakmalıdırlar.

Üçüncüsü, Gorbaçov Sovyetler Birliği'nde, yarı bilinçli yarı bilinçsiz, niyetleri bizi ilgilendirmiyor şu aşamada, sosyalizmin mezarını kazarken, Yeltsin'de sosyalizmin mezar taşını hazırlıyordu. Ve o mezar taşında ne yazıyor biliyor musunuz arkadaşlar, "burada **tek ülkede sosyalizm** teorisi yatıyor", yazıyor. Şundan dolayı yazıyor. Herkes kuruldu sosyalizm Sovyetler Birliği'nde diyor. Ben, burada Ender arkadaş gibi doktrin tartışmalarına girmeyeceğim, sosyalizm, Marx'ta ne demektir, Lenin'de ne demektir. Onların hiçbirisinde Ender arkadaşın söylediği şey demek değildir. Ertuğrul arkadaşın söylediği şey demektir. Ama şunu düşünün: Ne oldu 70 yıllık deneyim, neden çöktü? Tek ülkede sosyalizm projesini, yani dünya devriminin karşısında Sovyetler Birliği'nde tek başına bir sınıfsız toplum kurma projesini eleştirenlerin söylediği şeydu: bırakın askeri tehdidi, ekonomik olarak ayakta duramazsınız kapitalizm dünyasallaşmış. Sovyetler Birliği nasıl çöktü, hepiniz bir düşünün. Emperyalizm sonuç olarak saldırdı mı, bir karşı devrimci sınıf ayağa mı kalktı, yoksa bürokrasi kendisi mi bir iktisadi krizin içinde yavaş yavaş bütün kazanımlarını söktü? Tek ülkede sosyalizmin çöküşü ve aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin diğer yönlerinin tahlili Marksizm tarafından yapılmıştır arkadaşlar. Ertuğrul arkadaşın, gerisine he-nen hemen tümüyle katıldığım konuşmasının bir belirlik noktası yanlıştır. Marksizmin geliştirilmesi Lenin'le durmamıştır. Marksizm'in gelişmesi Trotsky'nin bürokratik işçi devleti teziyle, dünya devrimi teziyle ve başka ayrıntılarla geliştirilmiştir, daha da geliştirilmeye muhtaçtır elbette bugün. Başka Marksistler emperyalizmi daha derinlemesine tahlil etmişlerdir. Aynen pratikte olduğu gibi, teorideki katkıları da, geliştirmeleri de görmezden gelerek baha ileriye gidemeyiz.

Dördüncü ders bence buradan çıkan ders- Evet, tek tek ülkelerde devrim olabilir. Evet, tek tek ülkelerde iktidar alınabilir. Evet, tek tek ülkelerde sosyalizmin inşasına başlanmak zorunlu-

dur. Aynen Sol Muhalefetin de belirttiği gibi. Ama madem dünya devrimi sosyalizmin nihai olarak zafere ulaşması için bir gerekliliktir, o zaman bir **Enternasyonal örgütlenme**, işçi sınıfının uluslararası planda bir Enternasyonal önderliğinin inşası zorunlu bir şeydir. Son dönemin en büyük derslerinden birisi de budur. Milli Komünizm, gerek "tek ülkede sosyalizm" teorisiyle, gerek tek tek ulusal partilerle çökmüştür.

Bir başka ders Sovyetler Birliği ve işçi devletlerinde uluslara olan şeylerle ilgili. Bugün niye uluslar bu kadar galeyan içinde ayağa kalkıyorlar? Evet başka birçok nedeni var. Ama şu açıktır artık: sosyalizme geçiş dönemi aynı zamanda bir uluslararası demokrasi dönemi olmak zorundadır. **Ezilen ulusların** lehlerine, üstelik ayrımcılıkla, diğerlerinin yanına yükseleceği, formel değil gerçek bir eşitlik kazanacağı bir dünya kurulmalıdır. Dolayısıyla sosyalizmin uluslararası politikası, ezilen uluslara bilinçli ve kesin bir öncelik tanımalıdır.

Altıncı ders şudur: eğer muazzam ekonomik ve toplumsal ayrıcalıklara sahip, politik iktidarı gaspetmiş bir bürokrasinin gerçek bir hakimiyet kurmasını engellemek istiyorsak, artık açık seçik ortaya çıkmıştır ki **konseylere dayanan bir demokrasi**, sendikaların özgürlüğü ve bağımsızlığı gibi noktalarda ve çok partililikte sonuna kadar ısrar etmek zorundayız. Devrimin yanında olan bütün partiler, devrime silah çekmeyen bütün partiler meşru kabul edilmelidir. Bunun yanı sıra kapitalizmin massedemediği yeni hareketlerin, kadın hareketinin, çevre hareketinin ve diğerlerinin mutlaka ve mutlaka bağımsız örgütlenmesine alan tanımak gerekir. Bunları bastırmak veya bağımlılaştırmaya çalışmak son derece yanlış sonuçlar doğuracaktır. Geçmişin bütün deneyimi bunu somut olarak, kadın hareketinin, Sovyetler Birliği'ndeki, Doğu Avrupa'daki son dönemdeki ayaklanmasından, çevre sorunlarına kadar somut olarak ortaya koymuştur.

Yedinci ders olarak açık seçik bir şeyi saptamak lazım. Stalinizm, altını çizerek söylüyorum, **tarihsel olarak** çökmüştür. Bugün politik olarak hala bazı ülkelerde Stalinist teoriye ve politik anlayışa bağlı olarak varlığını sürdüren çizgiler elbette vardır. Ama tarihsel olarak artık maddi temeli dünya çapında ortadan kalkmıştır. Ve dolayısıyla Stalinizm'in Marksizm'e verecek yeni bir şeyi yoktur. 21. yüzyıl Marksizm'inde Stalinizm olmayacaktır.

Sekizinci ders aslında son dönemin bir derisi. Stalinizmin çöküşüyle birlikte Marksizm'in içinde ve sosyalist hareketin içinde Marksizm'in kendisine karşı büyük bir tepki yoğunlaştı. Bunun önemli bir bölümü Sovyetler Birliği'nin kendi içinden kaynaklandı. Kapitalist restorasyonu ideolojisi olarak bir "yeni siyasal düşünce", onu izleyen ve daha üst düzeye çeken liberalizm, sosyalist hareketin içinde yine Sovyetler Birliği'nden kaynaklanarak yayıldı. Ve Zülfü arkadaşın burda temsil ettiği türden bir düşünce aslında bunun etkisi altında

oluşturmuştur. Bu düşünce sosyalist saflarda gelişen bir liberalizmdir. Liberalizmdir, piyasaya tapar, burjuva demokrasisini sanki insanlığın varabileceği en ileri aşama gibi görür ve bireyin sorunlarını bir grubun sorunları olarak ele almaz. Bireyin özgürleşmesini, grupların özgürleşmesiyle bir uyum içinde ele almaz. Bireyi gruplara karşıt bir perspektifle ele alır, yani burjuva liberalizminin bireyciliğini sürdürür. Aynı zamanda idealizmdir. Şimdi, Zülfü arkadaş çok seviyor endeksli kelimesini kullanmayı. Ben girdim, beş on dakika dinledim, üç defa falan kullandı. Diyor ki Marksizm ekonomiyi endeksli. Zülfü arkadaşın temsil ettiği düşünceler bence ruh dünyasına endeksli. Çünkü ben bir yazı okudum geçenlerde Zülfü arkadaşın, Cumhuriyet gazetesinde, enflasyonu da aslında demokrasi ile çözüyordu. Bunları bu şekilde, tarihsel bağlamlarından ve sınıflar arası mücadelelerinden ve maddi temellerinden kopartarak ancak boşlukta dolaşabiliriz arkadaşlar.

Üçüncüsü de aynı baptan ama daha sol bir versiyon olmak üzere ütöpik sosyalizmin yeniden gündemimize girmesi. Arkadaşlar, ben polemikleri açık yapıyorum ve polemik olmasın diye yapmıyorum. Saruhan polemik olsun diye yapmıyorum dedi, biz polemikle gelişebiliriz ancak. Ömer arkadaşın bize sunduğu perspektif 21. yüzyılın Marksizm'i değildir. Ömer arkadaşın bize sunduğu perspektif 19. yüzyılın ilk yarısının sosyalizmidir. Çünkü maddi temellerinden koparılmış bir sosyalizm mümkün bir proje olmaktan çıkar ve Ömer arkadaşın da kendi dilinde söylediği gibi, "tabiata, zamana ve tarihe karşı bir iddia" olur. Hayır biz geleceği temsil eden hareketiz. Kapitalizmin içinde sosyalizmin ön koşulları oluşuyor ve biz bunun üzerinden yürüyerek çok daha iyi bir dünyayı kuracağız. Geçerken söyleyeyim, Marksizm'in problemiği eşitlik falan değildir. Tarihsel olarak bambaşka koşullarda ortaya çıkmış insan topluluklarının bireyleri eşit olamazlar. Eşit olmayan insanların kendilerini özgürce ve sonuna kadar geliştirebilmeleri olanağını sağlamaktır Marksizm'in projesi. Ve bunu dünyanın maddi temellerini dönüştürerek yapmaktır. Evet bireyin kurtuluşudur, ama toplumların karşısına dikilen birey değil, toplumsal gruplarla birlikte birey. Evet, bireylerin özgürleşmesidir ama maddi koşullarıyla birlikte. Eşitlik problemiği ancak bir formal eşitlik düzeyinde, burjuvazinin ve onun ötesinde küçük burjuvazinin problemiği olabilir. Marksizm'in problemiği eşit olmayan insanları, evet o işçiler var ya hani, bilinç verilmesi gerekiyormuş, onları özgürce kendilerini geliştirebilecek duruma getirmektir. Burjuvaziye bilinç vermek gerekmez. Çünkü bilinç bu toplumda hakim sınıfın bilincidir, hakim ideolojidir, o yüzden, yoksa çok akıllı oldukları için değil.

Gelecek konusunda çok kısa bir özet yapacağım. Bugün yaşadığımızı aslında, şöyle canlandırabiliriz. Bir boks maçı geçiyor, boks maçının so-

nuna yaklaştığımız, seyrediyoruz. Oyunculardan birisi nakavt olmuş. Bürokratik işçi devletleri ve Stalinizm şu anda nakavt durumunda. Karşıdaki oyuncu muzafer mi, kendisini öyle göstermeye çalışıyor. Hayır, çok fena halde yorulmuş, bütün tarihsel koşullarını yavaş yavaş tüketmekte olan, organizması artık canlı bir şekilde çalışmayan bir emperyalizm ve kapitalizmle karşı karşıyayız. Şu anda Amerika'da krizin derinliğinden başka hiç bir şey konuşulmuyor arkadaşlar. Bush'un ne işçi devletleri karşısındaki zaferi, emperyalizmin önderi olarak; ne Körfez Savaşındaki zaferi konuşuluyor. Herkes perişan bir halde, bütün kapitalist ülkelerde, Almanya da katılmaya başladı bu kervana, perişan bir halde. Ayrıca emperyalizmin kendi iç çelişkileri ve dünya sistemini nasıl kontrol edeceğim kavgası ve kim yağmayı yapacak kavgası bizi nükleer savaşlarla bile daha büyük tehlikeler olarak karşı karşıya tutuyor.

Dolayısıyla, evet, çok kötü unsurlar var: 70 yılın bize bıraktığı miras Stalinizm'in bütün dünyanın kitleleri gözünde Marksizmle ve ayrıca işçi devletlerinin, işçi ve ezilen kitlelerin gözünde sosyalizm ile özdeşleştirilmiş olması bizi son derece kötü bir konjonktürel durumla karşı karşıya bırakıyor. Ama sosyalizmin önkoşulları dünya çapında oluşmaya devam ediyor. Muhalefet hareketleri sadece işçi hareketi değil, sadece ezilen ulusların ve göçmenlerin hareketleri değil, yeni hareketler, kadın hareketi, eşcinsellerin hareketi, çevre hareketleri, kapitalizmin sınırlarına, kabına sığmıyor. Mas sedilemiyor. Ve hakları geri alınıyor. Kürtaj hakkı Amerika'da geri alınıyor, başka yerlerde geri alınıyor. Aynı şey çevre için sözkonusu. Dolayısıyla sosyalizm yine insanlığın geleceği olmak zorunda. Ve bu muhalefet hareketleri bütün bu sorunlar devam ettiği sürece mutlaka yeniden yükselecektir. Ve o zaman başta işçi hareketi olmak üzere ve onun yöneticiliğindeki bir devrim aracılığıyla diğer gruplar olmak üzere kapitalizmle yüz yüze gelerek yeniden devrimci mücadelelere girişecektir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkürler. Efendim Sayın Zülfü Dicleli bir başka toplantıda bulunma gereği nedeniyle bir iki dakikalık bir söz istedi. Ardından 15 dakikalık bir ara ile sizlerin katkıları, soruları ve eleştirilerini aldıktan sonra ikinci tura geçeceğiz. Buyrun Sayın Dicleli.

Zülfü Dicleli- Özür dilerim, elimde olmayan bir nedenden, böyle bir durum ortaya çıktı, ayrılmam gerekecek, yanlış bir zaman tarih anlaşması yüzünden. Onun için, ikinci turda konuşamayacağım için, bir kaç şeyi şimdi söylemek istiyorum. Şimdi, şunun bence altını çizmek gerekir diye düşünüyorum. Bu içinde bulunduğumuz karmaşık durumda kapitalizm ve sosyalizm kavramsallaştırılmalarıyla yapılan analizlerle ilerlemenin mümkün olmadığını düşünüyorum. Bunların aşılması gerektiğini düşünüyorum. Bunların bütün gerçek

leri yansıtmaya yetmediğini düşünüyorum. Şimdi bunu niçin söylüyorum. Arkadaşlar belirttiler farklı açılardan da olsa. Bizim başından beri mücadelemizde özgürlük ve eşitlik kavramları büyük bir yer tuttu. Sosyalizm projelerimiz bunların üzerine dayandı. Fakat şimdi şunu da görmek gerekiyor ki bir taraftan, bu ikisi arasında çelişki de var. Yani özgürlük ve eşitlik, tam özdeş, birbirini kapsayan kavramlar değil. Dinamizmi de zaten bu yaratıyor bir taraftan dünya gelişmesinde. Bu kavramlar bize Fransız devriminden gelen kavramlar. Marksistlerin ya da sosyalistlerin bulduğu kavramlar değil. Yani ilk defa insanlık tarihinde büyük Fransız devrimiyle gündeme gelen kavramlar. Öyle bakıldığında Marx'ın iddiası da zaten Fransız devrimiyle burjuvazinin başlattığı genel aydınlanma modernleşme sürecini burjuvazinin yerine getiremeyeceği bunu ancak işçi sınıfının yerine getireceği iddiasıdır. Yani insanları eşitliğe özgürlüğe kavuşturmak, burjuvazi tarafından yerine getirilemeyecek, ancak biz bunu tamamlarız iddiasıdır Marksizm'in eklediği buna. Yani, eğer gelişmeleri genel dünya gelişmesi içinde değerlendirsek, ki bu masadaki konuşmalarda ne yazık ki gene sosyalistlerin kendi gelişmeleri dünya gelişmesinin dışında ele alınıyor. Dünyadaki başka değişiklikler pek dikkate alınmıyor ve o yüzden de bence havada kalıyor bazı iddialar. Dünya gelişmesi içinde ele alınırsa, bizim kendi tarihimize, kapitalizmin tarihini birleştiren bir genel dönemden söz etmek daha mümkün. Yani 1789'da başlayan, ve şimdi acaba bitti mi bitmedi mi diye tartışmamız gereken bir genel tarihsel dönemden söz etmek mümkün ki, bu genel tarihsel dönem hem kapitalizmin hem sosyalizmin birçok noktasını aynen içinde ifade ediyor, ortaklaştırıyor.

Şunlara bakarsak, bütün bu dönem boyunca gerek kapitalist ülkelerde gerek sosyalizmde ana örgütlenme biçimi cumhuriyet, ulus devlet örgütlenmesi, ulusal kalkınma politikası. Hepsi için aynı. Şimdi ise ulus devletin aşındığını, tarihe karışmaya başladığını, genel bir uluslararasılaşma sürecinde olduğumuzu görebiliyoruz. Çok açık bu.

İkincisi, bütün bu tarihsel dönem boyunca, bu ikiyüz yıl boyunca, ekonomide ana üretim; büyük fabrika üretimi. Her iki tarafta da. Fabrika üretiminin temel olması, teknolojinin böyle olması sermayeyi ve emeği statik hale getiriyor. Fabrikaya bağlı sermaye ve fabrikaya bağlı bir emek. İki yüz yılın ana ekonomik ilişkisi. Bugün dünyadaki genel eğilim sermayenin ve emeğin hareketli hale gelmesi, statik fabrikaya bağlı kalmaması ve yeni şekillere doğru ikisinin evrimi.

Üçüncüsü bütün bu iki yüz yıl dünya tarihi sürekli aralıklarla tek bir devletin hegemonyası altında olan bir tarih. Yani önce İngiltere'nin arkasından, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve son olarak da Amerika'nın hegemonyasında geçmiş bir tek devletin düzenlemesine ihtiyaç duyan bir dün-

ya. Sosyalist ülkelerde Sovyetlerin hegemonyasında geçen bir 70 yıl yaşadılar. Şimdi, bugün dünyada artık bu mümkün mü; bir devletin politik olarak, ekonomik olarak ve ideolojik olarak kendisinin bütün dünya gelişmesine hegomon olabilmesi, yoksa dünyada farklı bölgelerin, farklı güçlerin farklı etkileşimleri mi ortaya çıkıyor.

Dördüncü ve son olarak da yine bütün bu dönemi belirleyen şey, aydınlanma teorisi, modernizm teorisi, ki Marksizm'de genel aydınlanma teorisinin özgül bir biçiminden başka bir şey değil aslında; şimdi, acaba şu soruyu tartışmamız gerekmiyor mu? Sembolik olarak, 1989 ile yani Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla ifade ettiğimiz dönem yalnız sosyalizmin sona ermesi, Sosyal Demokrat politikanın etkisinin azalması, sona ermesi mi, yoksa genel olarak dünyada kapitalizm ya da modernizm denilen bir dönemin de sonu mu? Kapitalin demiyorum, sermayenin demiyorum. Acaba insanlık böyle bir genel dönüşüm anında mı yaşıyor şu anda ki, eğer bu tez öne sürülürse, bunu ispatlayacak değil de, haklı gösterecek bir çok olgu var diye düşünüyorum. Burjuva ideolojisinden çok söz ediyoruz ama bundan ne anladığımız belli değil. Çünkü farklı şeyler var, bir anti-komünizm var yahut anti-sosyalizm yahut anti-işçi ideoloji diyelim, bu sosyalistlerin yaptıklarını hep kötü göstermeye çalışan bir klasik ideolojik savunma mekanizması. Farkındaysanız bunun ömrü doldu.

Fakat ideoloji yalnız bundan ibaret değil, acaba bundan sonra kapital, sermaye nasıl bir ideolojik yaklaşımla kendini haklı gösterecek, kendi tabanını motive edecek sorusu var. Hala modernizm, insan hakları ve benzeri demokrasi görüşleriyle mi bunu yapacak, başka bir görüşle mi bunu yapacak? Bu çok önemli bir soru, dünya gelişmesinin nasıl gelişeceği açısından. Tarihe bakılırsa, biz daha çok işin eşitlik tarafında yer aldık. Demin verilen örneklerde de görülüyor, hep eşit olmayanların eşit hale gelmesi için bir mücadelede başarılı olduk daha çok. Yani eşit olmayan Çin'in eşit hale gelmesi, eşit olmayan Sovyetler'in, Küba'nın eşit hale gelmesi, eşit olmayan işçi sınıfının eşit hale gelmesi gibi daha öne geçmişlere yetişme üzerine kurulmuş, kaçınılmaz bir mücadelede sözcülük etik daha çok. İşin özgürlük tarafında politik olarak çok yer almadık. İşin özgürlük tarafı öbür tarafa bırakıldı daha çok. Ve o nedenle insan hakları, demokrasi, hümanizm fikirleri ve hatta çevredeki özgürlük, kadın özgürlüğü fikirleri, sosyalist hareketin dışından oluştu ve gelişti ve öbür tarafta kaldı. Şimdi acaba bundan sonra, eşitlik ve özgürlük arasında bir tercih mi yapmak politikası izleyeceğiz, buna göre mi düşüneceğiz, yoksa her ikisine birden, bunların çeliştiğini bilerek, yani tam eşitliği, yani düzenin, kosmosun özgürlüğü dışladığı, tam özgürlüğün de eşitliğin her türlü perspektifini kısıtığını görerek böyle yeni bir çizgiye mi gideceğiz? Bunlar şundan önemli. Eğer bu kadar köklü de-ği-

şiklikler olmuşsa, yani ekonominin işleyiş tarzı hızla değişiyorsa, bakın burada bir nokta daha var, bu çok önemli, ekonominin en önemli bölümleri, politik iradenin dışına çıkıyor. Devletin küçültülmesi fikri yalnız sivil toplum düşüncesinin sahipleri tarafından değil, Amerika'da ve her tarafta bizzat en önemli şirketler, burjuvazi tarafından savunuluyor. Çünkü şirketler artık devletin yardımı olmadan kendi işlerini yapabilir hale gelmişler. Merkez Bankaları politik otoritenin dışında, bütün Avrupa'da ve dünyada, kendi işleyiş yasallığını oluşturmuş durumda. Yani istediğiniz kadar iktidara gelin, bunlara nasıl müdahale edileceğinin, devlet aracılığıyla müdahale edileceğinin bütün araçları ortadan kalkıyor. Demek ki bunlara müdahalenin daha farklı bir politik mekanizması gerekiyor. Onun için alışılmış bütün politik tarzların değişmesi gerekiyor, bunları tartışmamız gerekiyor. Böyle bir köklü dönüşüm varsa her türlü geriye dönüşün bir anlamı yok.

Geçmişte kalandan yararlanmak, evet, sonuna kadar, ama burada sayıldığı gibi, ister Troçki'ye, ister Mao'ya, Rosa'ya, Lenin'e, Marx'a dönmeye kurulu, yani onların söylediklerini temel alan, bununla kendini sınırlayan bir politik hattın ben hiçbir başarısı olabileceğine inanmıyorum. Hepsinden yararlanmak gerektiğini düşünüyorum fakat geriye dönmek değil, ancak bundan sonra daha yeni politik yaklaşımları hep birlikte, hepsinden yararlanarak geliştirmek gerektiğini düşünüyorum. Birçok şey belirsiz, dünya ne iyiye gidiyor ne kötüye gidiyor, belli değil nasıl gelişeceği. Ama sorun bu belirsizliğe cesaretle dalmak. Yani eski düşüncelerimizin bu yeni gelişmelere uyup uymadığını araştırmaktan çok bu yeni gelişmeleri nasıl kavrayacağımızı düşünmek. Ve biz Türkiye solu olarak bir şeyden çok etkilendik. Bu etkilenden de kurtulmak gerekiyor bence. Bu da ünlü ve şimdi tartışıldığında ne işe yaradığının anlaşılmasının pek mümkün olmadığı, Bolşevik Menşevik ayrımıdır. 1902'deki, 1903'deki o büyük olay, ve en çok okuduğumuz kitap Bir Adım İleri İki Adım Geri olmuştur hep, ve hep tarzlarımız küçük örgütlerimizin, büyük örgütlerimizin, yada gruplarımızın tarzları hep kendini Menşeviklere karşı büyük mücadele veren bir Bolşevik olarak görmekten gelen, sürekli, dolayısıyla, bölünmeyi, ayrılığı, gruplaşmayı, farklılaşmayı getiren bir tarz oldu. Şimdi insanlık tarihinin gelişmesi, sol hareketin gelişmesi açısından Menşeviklerle Bolşevikler ayrılmasaydı, beraber kalsaydı, farklı görüşlerini birlikte bölünmeden, düşmanlaşmadan koruyabilselerdi insanlık tarihi nasıl gelişirdi sorusunu o 1917 Rusya'sında çok iyi tartışmak, düşünmek gerekiyor diye düşünüyorum. Ve bizim politik kültürümüze çok uygun olan bu Bolşevik, Menşevik ayrımı Lenin gibi polemikçi, saldırgan konuşma taktiğinden vazgeçip hoşgörölü, farklı görüşlere hiçbir lekeleme, damgalama yapmadan farklı görüşlerle birlikte aynı mekanlarda olabilecek duruma gelmemiz lazım

diye düşünüyorum. Bunun dışında enerjimizin başka gideceğini, daha bölüneceğimizi, eriyeceğimizi sanıyorum. Bütün burada yaptığımız tartışmaları, birbirimize saldırmadan yapabilecek duruma ben gelmemizin zorunlu olduğunu düşünüyorum. Yoksa hakikaten gene kendimizin hep haklı olduğunu ispat edebiliriz belki, kendi grubumuzun, kendi kişiliğimizin hep baştan beri doğru olduğunu iddia edebiliriz, bu kendimize hoş da gelebilir, ama bunun politik değeri bence pek olmayacak. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkürler Sayın Dicleli. Arkadaşlar, saat 15.00'de buluşmak üzere. Bu arada yazılı soru gelebilecekse onları da alabilme imkânımız var. İktisatçılar Cemiyeti'nin daha spesifik başlıklar çerçevesinde diğer kitle ve meslek örgütleriyle sürdüreceği panellere ilişkin önerileriniz olursa bunları da tarafımıza iletmenizi rica ederiz. Şimdi, panele katılan, izleyici olarak katılan arkadaşların bundan sonraki bölümde eleştiri, katkı ve sorularını alacağız ve ondan sonra tekrar ikinci tura geçeceğiz. Yalnız şöyle bir sorun var. Ordan varolacak katkılar, dergi tarafından yayınlanabilme imkanına sahip değil. Dolayısıyla bunun anlamlı olacağını düşünen arkadaşlar, lütfen sorularını, katkılarını ya da eleştirilerini burdan yapsınlar. Yok önemli değil diyorsanız, ordan da yapabilirsiniz. Buyrun.

Arkadaşlar, zaman tasarrufumuz açısından asgari ve azami önem gösterin ve mümkünse 5 dakikayı geçmesin çok uzun kanaat beyanları.

—Şimdi ben, Sayın Sungur Savran biraz polemik de yapmamız lazım demişti, biraz onu yapmaya çalışacağım izninizle. İlk önce ben son üç konuşmacıyı dinlediğimi belirtmek isterim. Söyleyeceklerim ve soracaklarım da onlara karşı olacak. İkinci son iki konuşmacının konuştuklarından anladığım kadarıyla sosyalizmin, Sovyetler Birliği'ndeki ve Doğu Avrupa'daki gelişmelerden ve dünyadaki, kendi dışındaki dünyadaki gelişmelerden alacağı derslerin o kadar çok ortaya konmadığını ben gördüm. Bunun yanında Sayın Zülfü Dicleli ile Ömer Laçiner'in konuşmalarından gayet faydalandım.

Sayın Sungur Savran konuşmasında 70 yıllık tarihin çok kısa bir süre olabileceğini söyledi fakat ben bu tarihin bu kadar kısa olmadığını ve sosyalizmin bu tarihten de çıkaracak çok büyük dersleri olduğuna inanıyorum. Kendisi gerçi altı tane ders çıkardı fakat bunların da yeterince sosyalizmin geleceği için ışık tutacağını pek göremedim. Örneğin, bu bağlamda Sosyal Demokrasinin çöküğünü söylemesi, bana göre Sayın Zülfü Dicleli'nin de söylediği gibi Bolşevik ve Menşeviklerin tartışmasında, Lenin'in çok polemik konuşmalar yaparak yaptığı gibi bir şeydi. Yine kendisi başka şeyler de saydı. Stalinizm'in çökmesi, tek partinin çökmesi gibi. Bunlara tabii katılıyorum. Bir diğer nokta bu 70 yıllık tarihte, sosyalizmin tezlerinden

hepsi olmasa bile, Rusya'da özel mülkiyetin ve özel girişimin kaldırıldığını görüyoruz. Bu 70 yıllık uygulamada, tabii ki sosyalizmin hepsi bu değildir ama, çok önemli uygulamaları 70 yıllık tarihte yapmıştır ve hiç te beklenmeyen sonuçlar alınmıştır. Bu altyapı kurumları kaldırıldığı halde üst yapı kurumları bu 70 yıl sonra tekrar ortaya çıkmıştır. Örneğin bir 70 yıllık uygulamadan sonra milliyetçilik akımlarının Rusya'da halen olduğu gibi kaldığını görüyoruz. Bütün bunlardan ders çıkarılması gerektiğine inanıyorum.

Diğer nokta, kendisi planlama ve toplumsal mülkiyetin çıkarılacak derslerden başka bir konu olduğunu ve başka bir tartışma konusu olduğunu söyledi. Benim de en çok merak ettiğim bu. Planlama ve toplumsal mülkiyet konusunda Rusya uygulamalarından bizim çıkaracağımız dersler olmalı. Planlamanın özellikle böyle merkezi planlamanın, başına her ne kadar demokratik sözcüğünü taksak bile o kadar kolay çözülebilecek bir şey olmadığına inanıyorum. Mümkünse bu konuda şimdi kendilerinin düşüncelerini aktarmalarını istiyorum. Bir diğer nokta sosyalizmin geleceğinde eşcinseller, yeşiller ve kadın hareketinin anladığım kadarıyla bir destek oluşturabileceğini söylediler. Burada bir şey daha söylediler, Amerika'daki son gelişmelerin ve iktisadi krizin yaşanabileceğini, yani bir iktisadi krizin sosyalizmin bir dinamiğini oluşturacağı müddesini verdiler bir yerde. Bunların da, ben sosyalizmin ilerisinde bizi teselli etmekten başka bir şey olmadığını, ciddi dayanakları olmadığını düşünüyorum. Ne yani sosyalizm gerçekleştiğinde bütün nükleer santraller ortadan mı kaldırılacak? Bu bir enerji konusudur, bundan bilgi istiyorum. Bir diğer nokta dünyanın gelişiminde bir orta sınıfın gelişmesi söz konusu. Teknolojik gelişmeyle birlikte işçi sınıfının sayısal azalışı söz konusu. Bu konuda değerlendirmeler yaparlarsa memnun olurum.

Ufuk Uras- Teşekkürler, buyrun.

—Konuşmam kısa olacak, Metin Çulhaoğlu'na. Kendisi bir parti çalışması içinde yer alıyor. Parti taslağında belirli anlatımları var. Ben buradaki konuşmasından dayanakla bu düşünceyi ne kadar yansıttıklarını sormayı düşünüyorum. Kendisi sosyalizmin 70 yıllık tarihsel birikiminin bizim olduğunu, bizim kabulleneceğimizi söylüyorlar. Ben daha çok Stalinizm'in etkilerinin bu parti taslağı üzerindeki sonuçlarını ve aynı zamanda Stalinizm'in nesini kabullendiklerini ve onu nasıl kabullendikleri konusundaki cevaplarını istiyorum. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkür ederim, buyrun.

—Değerli arkadaşlar, değerli panelistler, yönetici arkadaş, hepinize teşekkür ederim, konuşma fırsatı doğduğu için. Şimdi sosyalizm ve geleceğini tartışırken biz tarihimizi gerçekten iyi değerlendirmek durumundayız. Ve tabii ki bu tarih içeri-

sinde yer alan kişilikleri de çok iyi anlayabilmemiz lazım, birbirinden farklılıklarını özellikle çok iyi anlayabilmemiz lazım. Bir bu.

İkincisi, dolayısıyla biz neyin ürünüyüz, yani kendimizi tanımak bakımından çok büyük bir önemi vardır. İkincisi geleceği ve bugünü tartışırken bugünün dünyasını iyi kavramamız lazım. Yani bugünün dünyasını biz nasıl kavırıyorsak sosyalizm adına da geleceğin ne olduğunu, büyük ölçüde ona bağlı olarak düşünüyoruz demektir. Bu bakımdan öncelikle sosyalizm ve gelecek hakkında konuşacağımız her şey, öncelikle kendimizi bu dünya içerisinde nereye koymamız lazım, bu soruya çok ciddi, tutarlı bir yanıt verebilmemiz lazım. Bununla bağlantılı olarak düşünüldüğü zaman bir anlamı var, yoksa, bizim dışımızdaki şartların, tek tek analiziyle geleceğin ne olacağı konusunda bir şey yapmak mümkün değildir. Yani doğru bir varsayım da bulunmaz dahi mümkün değildir. Bugün Marksist hareketin, sosyalist hareketin ya da daha genel anlamda sol hareketin içinde bulunduğu bunalım herşeyden önce bu noktadan kaynaklanıyor bence. Bütün tartışmalarımızda tarihi kişilikler her zaman gündeme geliyor, burada da Stalin, Troçki, Lenin ve Marx daha çok gündeme geldi. Bunları hep birbirinin karşısına koyduk şimdiye kadar. Evet birbirleriyle karşı karşıya geldikleri yerler var ama bunları iyi ayırtetmedik birbirinden. Örneğin, bugün pek gündeme gelmeyen bir Kautsky vardır, bugün pek fazla revaçta olan. Ama şimdi bunları değerlendirirken, iyi değerlendirmek lazım. Örneğin şöyle bir soru sormak lazım. Niye Lenin hepimizin dün büyük bir rekabet yaparak sahiplendiği bir kişilik oldu da, diğerleri o kadar büyük bir yer edinemediler. Öncelikle bu soruyu yanıtlamamız lazım.

Diğer şeylerin yanı sıra Lenin'in hepsinden farkı içinde bulunduğu koşullara teslim olmaması, yani içinde bulunduğu koşullara kendini mahkum hissedememesi, tam tersine o koşulları aşma perspektifi ve pratiğini ortaya koyması. Şimdi Troçki, Stalin, Kautski, çoğu yönleriyle birbirlerinin karşısına konabilir ama hemen hepsinin de ortak bir yanı var; hepsi de maalesef içinde yaşadıkları koşulların esiri olmuşlardır. Ama ondan sonra Stalin ve Troçki arasındaki mücadelede üstü örtülen ama ikisinin de yine karşı karşıya olduğu durum şuydu, tek ülkede sosyalizm doğal olarak yaşanmıştı. Sosyalizm bu ablukayı yarmak durumunda her bakımdan, her yönden. Bir siyasal bakımdan yarmış, bir siyasal devrimi gerçekleştirmişti ama sosyal, siyasal, dünya siyaseti açısından siyasal ve ekonomik olarak aşması lazım, bu koşulları aşması gerekiyor. Fakat Troçki ve Stalin her ikisi de bunun sonuç olarak esiri olmuşlardır. Ve büyük ölçüde de sosyalizmi bundan kaynaklanarak kapitalizme karşı olarak algılamışlardır ve bize kadar da böyle gelmiştir büyük ölçüde. Yani deforme etmişlerdir Marksist teoriyi bu nedenle. Bugün bu ba-

kımdan bunun önemi şu, yani Lenin o koşulları nasıl aştı, işte sorun da burada, bugün de biz bu yandan baktığımızda gerçekten son derece kötü konumlara gidiyoruz. Ama Lenin bunu nasıl başardı, sorun burası. Diğerlerinden farklı olarak bunu nasıl başardı? Bugün de bizim karşı karşıya kaldığımız soru budur. Şimdi, hatırlarsanız, Menşeviklerle tartışmasında Lenin, ilkin bu burjuva devrimidir, dolayısıyla burjuvanın işidir falan tezine karşı, hayır, burjuva devrimidir ama biz bu devrimin yönetimini ele almalıyız, tezi buydu, yani doğru. Yani burjuva devrimidir ama biz bu devrimin yönetimini ele almalıyız, bunu göstermeliyiz, dolayısıyla bu koşulları kabul etmemeliyiz, yani burjuvaziye bırakmamalıyız sadece. Burdan başlar ta en sonunda Ekim Devrimi'nin geçişmesine kadar bütün bu çizgisini sürdürür.

Bu arada Sayın Dicleli gitti, ama onun bir yargılayışı vardı Lenin'e ilişkin, şimdiye kadar bizim en büyük hatamız, politik iktidar etrafında baktık meseleye dedi, yani işte politik iktidarı ele almak biçiminde algıladık dedi, Lenin'de de böyle olduğunu doğal olarak ifade etmiş oldu. Aslında böyle değil, hatırlarsanız, bütün Sovyetler iktidara, sloganı ile Lenin ilkin şunu söylüyordu sosyalist devrimcilere ve Menşeviklere. İktidarı burjuvaziye vermeyin, siz alın. Biz sizi destekleyeceğiz. Yani Lenin şöyle demedi, siz küçük burjuvasınız, iktidarı biz alacağız, biz ille de iktidara geleceğiz demedi, bunun anlamı şuradadır. Yani Lenin'de herşey iktidarın etrafında dönmüyor, tam tersine iktidar sadece birşeyin aracıydı, o kadar. Nedir? Komünist topluma gidişin, çok uzun bir yürüyüşün sadece bir aracıdır.

Ufuk Uras- Arkadaşlar benim de bir ricam var, lütfen beni böyle tatsız bir trafik polisi rolüne sokmayın. Herkes kendi otodenetimini kendisi sağlasın ve bu ilişkiyi böyle sürdürülm ve mümkün olduğu kadar çok arkadaşın kanaatini duyabilme imkanımız olsun. Buyrun efendim.

—Ben sadece sorular sormaya çalışacağım. İlk sorum Metin Çulhaoğlu'na. Sosyalizmin geçmişine sahip çıkmaktan sözetti. Benim kafama takılan bir soru var. Tüm sosyalist devrimler yada sosyalizm bir işçi sınıfı ideolojisi olmasına rağmen işçi sınıfının ciddi biçimde güçlü olmadığı ülkelerde oldu. Aynı zamanda bu ülkelerin diğer bir özelliği de hep savaş sonrası ülkeler, yada savaş içinde olan ülkelerdi. Nikaragua'yı falan saymazsak eğer. Bu ilginç geliyor bana. Niçin böyle oldu? Tesadüf, herhalde değil, bunun açıklanmasını istiyorum. İşçi sınıfının ideolojisi işçi sınıfının güçlü olmadığı yerlerde nasıl iktidar oldu, artı bir de savaş olayı.

İkinci sorum, Ender Helvacıoğlu arkadaş, sosyalizmin bunları çözmemiş olmasından hareketle sosyalizmden uzaklaşmamak gerekir gibi bir düşünce savundu, çözdü mü diye soruyorum. Kadın sorunu, çevre sorunu sayıldı vs. sosyalizm çözdü mü, çözemediyse niye çözemedi? Yok sos-

yalizm değil diyorlarsa Sungur Savran gibi o zaman onu açık koymak gerektiğini düşünüyorum. Sungur Savran'a da bir sorum var, çok partililik ama devrimin yanında çok partililik dendi. Hem devrimin yanında hem de nasıl çok partililik olacak onu açıklamak mümkün mü ya da buna çok partililik denebilir mi? Örneğin Bolşevik partileri dışında gene Bolşevik olan sayısız parti mi olacak bunların adı? Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkürler, buyrun efendim.

—Ben, Sayın Helvacıoğlu'na bir soru yöneltmek istiyorum. Sosyalizmin bir geçiş süreci olduğu söylendi. Böyle olduğu halde 20. yüzyıl sosyalist devletlerinin kapitalizme büyük bir özlem duyduğu görülüyor şu sıralarda. Buradan yola çıkarak, sosyalizmin yararının sınıfsız topluma geçişte değil ama, belki çok sonraları kapitalizm sürecini yaşayacak bu devletlerin, bu süreci daha erken yakalamalarını sağladığını söyleyebilir miyiz. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkürler, buyrun efendim.

—Efendim saygılar. Bugünkü toplantının başlığından biri daha çok ele alındı gibi geldi bana. "Bilanço." Yani sosyalizmin yaşadığı deneyin varlık, aktifleri ve pasifleri çok miktarda ele alındı. Fakat geleceğine ilişkin benim kafamda çok ayan beyan şeyler oluşmadı. Kapitalizm bir kaç teori üretmeyi becerdi. Marx da kapitalizmi tahlil etti. Fakat sosyalizm üzerine nedense, işleyiş mekanizmasına ilişkin, herhangi bir sağ düşünce kolay kolay üretilmedi. Oysa birçok bilim adamı bu konuda daha önceden yoğun çalışmalar yapmışlardı. Şimdilerde meyvalarını veriyor, bitmiş diyemeyeceğim ama, çıkan sonucu şöyle söylemek istiyorum: Öyle bir sosyalizm gelecek gibi ki 21. yüzyılda, bireyin rızasıyla toplumsal artığa katkıda bulunduğu bu üretim sürecinde herhangi bir özel mülkiyet de olmayacak fakat bu üretime de piyasasız mekanizması kendisi karar verecek. Bu toplumsal artık da yine maalesef belki burjuva demokrasisinden alınacak derslerle oluşacak, demokratik yapılanma içerisinde üleşilecek. Böyle bir sosyalizm 21. yüzyılda daha yıldızı parlak bir sosyalizm olarak görünüyor en azından bilimsel teorik çalışmalar içinde. Konuşmacılardan bu konudaki görüşlerini rica ediyorum. Saygılar.

Ufuk Uras- Teşekkürler, buyrun.

—Merhaba, ben sesimi duyuramam belki diye çıktım buraya. Özellikle Kürkçü'ye doğrudan ama dolayısıyla Sungur Savran'a da, çünkü sahiplendi bir anlamda Kürkçü'nün konuşmalarını. Sovyetler Birliği devrim sürecini, sayın Kürkçü plebyen bir devrim olarak değerlendirdi. Ben şunu sormak istiyorum. Marksistler sınıflı toplumlarda uzlaşmaz karşıtlıkların olduğunu söyler ve iktidar organı olan devletin de egemen sınıf tarafından kullanıldığını belirtir. Sovyetler Birliği sürecinde egemen olan kimdi, iktidarı kim tutuyordu, kimin ikti-

darıydı bu iktidar, bunu merak ediyorum. Ya da uzlaşmaz karşıtlıklar nelerdi? Bunun yanıtını istiyorum. Bir de bir gözlem çıktı, genelde böyle. Sovyetler Birliği sürecinde, ya da diğer sosyalist ülkeler sürecinde yaşananlar hep yadsınıyor gibi. Oysa biz sosyalistsek sosyalizm adına yapılan her şeyi sahiplenmeliyiz diye düşünüyorum. Artı ya da eksi yönleriyle. Ama yapmamız gereken sosyalizm adına bunlardan olumlu olarak neler çıkarılabilir, ya da sosyalizm için neler yapılamazın altının çizilmesi olmalı. Bu süreci bu şekilde değerlendirebilmeliyiz. Yadsımak bence bunun çözümünü vermiyor bize. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkür ederim. Başka soru ya da katkı yoksa, biz tekrar aynı sırayı takip ederek devam edelim. Buyrun Metin Çulha, 15 dakika.

Metin Çulhaoğlu- Şimdi arkadaşlar, ben önce şu politika yapıp yapmama meselesine bir açıklık getirmek istiyorum. Hiç kimsenin kuşkusu olmasın, bal gibi hepimiz politika yapıyoruz, onu hiç reddetmenin gereği yok. Ama burada da yapıyoruz, ara sıra böyle paneller, sempozyumlar, şunlar bunlar, buralarda biz biraraya geliriz, bir yanıyla politika yaparız, bir yanıyla birbirimizle tartışırız ama sosyalist yaşıyoruz, sosyalist mücadele bu tip panellerden, sempozyumlardan, tartışmalardan ibaret değil. Bir de bizim başka asli uğraşımız var. Siyasi mücadele dediğimiz bir uğraşımız var. Şimdi bu mücadelede, şuradaki topluluk, anlamlı olarak hiçbir şey yapamaz. Bir arada hiç bir şey yapamaz. Nedir gerekli olan. İşte Zülfü Dicleli gibi düşünen arkadaşlar, Haydar Kutlu gibi düşünen arkadaşlar, SHP'nin şu kanadı ya da bu kanadı, TSİP'in işte bilmem nerede kalan kesimi, kendi içinde anlamlı bir tartışma yapabilir, anlamlı bir siyasi sonuca ulaşabilir, benim ona hiçbir itirazım yok ve böyle olmalıdır, böyle yapılmalıdır. Aynı şekilde, Sungurlar, yani Troçki'yi benimseyen arkadaşlar, Saruhan, Ertuğrul vs., hatta ben özellikle aralarına Ömer Laçiner'i de almalarını istiyorum. Bunlar hep beraber aralarında anlamlı şeyler tartışabilirler, anlamlı siyasi örgütlenmeler yapabilirler. Tabii "ana akımı"da unutmamak lazım, Kurtuluş, Dev-Yol. Buna hiç bir itirazım yok ve yapılmalıdır, yararlıdır. Biz de şu aşamada daha anlamlı şeyler konuşup yapabileceğimiz insanlarla bir başka yeri zorlamalıyız. Şunu da lütfen yanlış anlamayın. Ben burada insanları, siz yolunuza, biz yolumuza diye küçümsemek için bunları söylemiyorum. Artık Türkiye'de öyle bir yere gelindi ki, bu tip tartışmalarla mesafe almak mümkün değil. Nasıl mesafe almak mümkün? İnsanlar operasyonel birşeyler yapabilecek bileşime ulaşsınlar, operasyonel birşeyler yapsınlar, ondan sonra yollarımız çakışıyorsa, keşişiyorsa öyle keşişsin. Yoksa, ne benim burada bir konuda başkalarını ikna etmem mümkün, ne onların beni ikna etmeleri mümkün.

Şimdi bundan bahsetmemin bir başka ne-

deni de polemik meselesi. Gerçekten Sungur'un dediği doğru. Bu Lenin'in lafıdır zaten. Sosyalist düşünceler yeni düşüncelerdir. Yeni düşünceler de polemik olmadan gelişemez diye Lenin'in bir sözü vardır. Türkiye'de gerçekten polemikle bazı şeyler gelişir ama, bakın bir şeyi hatırlamaya çalışın, 1969-71 dönemi feodalizm tartışmalarını. O zamanlar gerçekten polemikle mesafe almak mümkündü. Çünkü o zaman insanlar nispeten az şey biliyorlardı. İşte feodalizm konusunda TİP, Boratav belli bir çizgide bir şeyler diyordu, MDD'ciler başka birşey diyordu ama millet az şey biliyordu ve çok rahat bir biçimde, ya bu işler bu problematikle gitmez diye yeni ve daha ileri bir adım atılabiliyordu. Ama şimdi o kadar çok şey biliyor ki sosyalistler, gerek kitabı, gerek nüfuz ederek, bu polemikler ile bir yere varılması mümkün değil. Dolayısıyla sırf teorik tartışma düzeyinde bizim mesafe katetmemiz mümkün değil. Önce bir bunu görmemiz lazım.

Hem benden önce konuşan arkadaşlara gerekli gördüğüm yanıtları vermeye çalışacağım, hem de bana soru yönelten arkadaşlara bu yanıtları vermeye çalışacağım. Şimdi önce ben Saruhan'la başlayacağım. Saruhan'dan benim ciddi bir ricam var. O da şu: Bunca okuyor, yazıyor, dergi çıkarıyor, bu birikimini lütfen Fukuyama için harcamasın. Hiyarın biridir Fukuyama. Gerçekten değmez yani. Eğer düşman seçeceksen, mesela Stalin hâlâ daha ciddi bir düşmandır. Fukuyama ile hiç uğraşmaya gerek yok.

Şimdi bir başka meseleden daha söz edeceğim. Burada bir bakıma Sungur, belli bir kesim adına hamamın namusunu kurtardı. O da şu, ben yanımda Zülfü Dicleli oturuyordu, "bence" dedim, "Ömer Laçiner senden daha anti-Marksist, ama, senin adın çıkmış, TKP'lisin, belli bir reel sosyalizm geleneğinden geliyorsun, herkes vur abalıya sana giydirdi" dedim, "Laçiner'e pek kimse giydirmez" dedim. "Doğru, haklısın" dedi Zülfü. Ben öyle birşey gerçekleştirecek diye beklerken, Sungur eleştirdi Laçiner'i, o anlamda hamamın namusunu kurtarmış oldu bence. Şimdi Laçiner'in dedikleri benim açımdan çok açık. Ben Laçiner'i kesinlikle sosyalizme dahil görüyorum. Sosyalizm sınırları içerisinde görüyorum. Hiçbir şekilde de sosyalizm dışı saymıyorum Laçiner'i. Ama Marksizm'in kesinlikle dışındadır. Ben sosyalizmin dönemleri var dedim. Marx öncesi sosyalizm var dedim, Marx dönemi sosyalizmi var dedim, Marksizm-Leninizm var, bir de şimdi yeni. Bence birinci döneme, Marx öncesi sosyalizme pekala giriyor Ömer Laçiner. Buna hiçbir şekilde itiraz etmemeli. Çünkü arkadaşlar şunun için söylüyorum, bilimsel sosyalizmi, Marksizm'i eşitlikçi ve özgürleştirici bir ideal olarak görmek anti-Marksizmdir. Sungur da çok açık söyledi. Dünyayı anlama, dünyayı değiştirme olayını. Dünyanın anlanması, insanın kendini anlamasına indirgemesi de bence kesinlikle anti-

Marksisttir. Zaten Laçiner'in öyle bir iddiası, yani ben Marksistim, bunları da Marksizm adına söylüyorum gibi bir iddiası olduğunu da zannetmiyorum. Ayrıca şunu da söyleyeyim. Bazen benim başıma bir takım işler geliyor. "Metin arkadaşına katılıyorum" denebiliyor. Ömer Laçiner bir tek Marx'ın büyük düşünür olduğu konusunda bana katıldı. Onun için çok memnunum. Başka konuda iyi ki katılmadı. Şimdi arkadaşlar, temel sorun şu; gerçekten bu öyle özel birşey falan değildir, özel bir zaaf da değildir. Marksizm'e karşıt olanların hepsi şu paradokstan kurtulamamışlardır. Kurtulamadıkları için Marksizm'i bir eskatalogi olarak görmüşlerdir, teleoloji olarak görmüşlerdir: İnsanların kendi tarihlerini bizzat yaptıkları, ama kendi tarihlerini bizzat yaparken bunu kendi iradeleri dışında belirli nesnel koşullar çerçevesinde ve onların belirleyiciliğinde yaptıkları insanlara onulmaz bir çelişki gibi gelmiştir. Onun için Marksizm onlar için iflah olmaz bir çelişki olmuştur. Bu döngüyü aşamamışlardır. Bu döngü aşılamadığı zamanda iradecilik ve determinizm arasında gerekli dengeyi kurmak ve bu anlamda siyaset yapmak da mümkün değildir.

Şimdi arkadaşlarım, Ertuğrul'la ilgili ben birkaç şey söyleyeceğim. Ertuğrul'un konuşmaları genellikle köşelilikten uzak olduğu için geliştirilmeye, üretilmeye müsaittir. Ancak şunu söyleyeyim. Benim Ertuğrul'a yönelteceğim temel eleştiri şu; aslında bütün yeni sol türü akımlara aynı eleştiri yöneltilebilir. Onların, Marksizm şöyle der, Marksizm için sosyalizm böyledir dedikleri, Marx'ı referans vererek dedikleri şeyler ne ölçüde meşru ise, buna aykırı şeyler de o ölçüde meşrudur. Bu Marksizm'in her yöne çekilebilen bir amorflik içinde olduğunu göstermez. Sözelimi Marksizm'de şunu bulmak gerçekten mümkündür. Marx'ın devrim modelinde, işte toplumda proleteryanın ve burjuvazinin iki temel sınıf olarak kutuplaştığı ve proleteryanın sayıca giderek arttığı arada başka sınıfların önemli bir yer işgal etmediği bir devrim modeli bulmak mümkündür ama Marksizm budur, böyle der demek mümkün değildir. Çünkü Marksizm'in asıl zenginliği, asıl yaratıcılığı farklı problemleri farklı soyutlama düzeylerinde almasından kaynaklanır. Bakın bunu kanıtlayacağım. Bazıları bunu çok söyler. Bazı burjuva düşünürleri de söyler. Marx işte toplumda bir tek proleterya ile burjuvazinin kalacağı birşey düşünüyordu, bu dünyanın gelişmesi Marx'ı yanlışlamıştır, çünkü orta sınıflar artmıştır. Bakın arkadaşlar, "Ricardo'nun söz etmeyi unuttuğu husus, orta sınıfların sayıca sürekli olarak artmasıdır. Bir taraflarında işçiler, öteki taraflarında ise kapitalistlerle toprak sahipleri bulunan bu orta sınıflar bütün ağırlıklarıyla işçi sınıfı üzerine yığılırken aynı anda en üstteki sınıfların toplumsal güvenliğini ve iktidarını pekiştirirler". Şimdi ben şunu söylüyorum; ben, asıl Marksizm budur, sizinki kötü Marksizm'dir demiyorum. Sadece şuna işaret ediyorum: Marx'ta bazı şeyleri bulmak

mümkünse, başka şeyleri de bulmak mümkündür ve bunlar da o kadar meşrudur. Ben onun için başta şunu söyledim: Marksizm gibi geniş kapsamlı bir şeyin klasik ampirist, pozitivist anlamda doğrulanması ya da yanlışlanmasından söz etmemiz yanlıştır, onun için dedim. Aynı şekilde, ben, Alman İdeolojisi'nden kalkarım, sınıflar ancak mücadele ile oluşur, üretim tarzının fiziksel üretimin ötesinde aynı zamanda bir yaşam tarzı oluşunu pekala ilk bakışta Ortodoks Marksizm'in dışında kalan ve üst yapıya daha fazla ağırlık tanıyan teorileştirmeler için kullanabilirim ve bu meşrudur. Bu Marksizm'i yenilemek de değildir. Marksizm'den hareketle yeni şeyler söylemek demektir. Bunu yapmamız lazım. Ben başka şeyler de yaparım. Zaten yapılıyor da. Marksizm'in görece muhafazakar yanını Engels'in ifade etmesini bir adım olarak görürüm. Ben işte, teorik geleneği olmayan toplumların ancak yaparak öğreneceklerini Engels'den aktarırım; onu kullanabilirim. Ben Engels'in Bloch'a yazdığı mektupta ekonomik etmenler dışında diğer etmenlere yeterli ağırlık vermedik, bu bizim eksikimizdir saptamasını pekala meşru bir biçimde kullanabilirim. Ben Engels'in Schmitt'e yazdığı mektuptan, üst yapı sıfırdan başlamaz, belirli bir kültürel birikimi devralır görüşünü pekala üst yapının ağırlığını teorileştirmede kullanabilirim, vs. vs. Yani dolayısıyla şunu söylüyorum, Marksizm'e göre dünya devrimseldir, dolayısıyla şudur gibi genellemeler bana, açık söyleyeyim, yol açıcı, pratiğe yol gösterici yargılar gibi gelmiyor.

Şimdi arkadaşlarım, sözlerimin başında, yani ilk turda bir şey demiştim. Kitle ölçeğinin küçülmesi. Bunu ben size basit bir şekilde anlatacağım. Şimdi bundan iki yıl önce, insanlar, afedersiniz, şıkır şıkır oynuyorlardı. Niye oynuyorlardı? Bürokratik despot sosyalizm yıkılıyordu, yerine gerçek, bürokratik olmayan, gerçek sosyalizm geliyordu. Bu da neydi? Kitleler gösteri yapıyorlardı. Neyi eleştiriyorlardı. Bürokratik despot sosyalizmi eleştiriyorlardı. Prag'da, Berlin'de, Tianen-Men meydanında ben o zaman çok açık söyleyeyim, beni sinizme suçlayabilirsiniz, kitlelerin gücüne inanmamakla suçlayabilirsiniz, hiç umurumda bile değil. Şunu söyleyeyim. 200 bin kişinin rejimi protesto ettiği yerde, 200 bin kişinin daha iyi bir sosyalizmi istediğine beni hiç kimse inandırmaz. Eğer 200 bin kişi kitle gösterisi yapıyorsa o insanlar arasında da ha iyi bir sosyalizm isteyenler vardır ama, dahası başka şeyler de isteyenler vardır. Bunu görmeliyiz. Bakın bana şunu söyleyin, Prag'da 10 bin kişi, Doğu Berlin'de 10 bin kişi, anti-Stalinist, bürokratik olmayan, despot olmayan bir sosyalizm için gösteri yaptılar deseniz ben buna inanırım. Doğrudur, bu adamlar gerçekten bunu istiyorlar derim ama, 200 bin kişi yaptı dersiniz inanmam. Aynı şey tersi için de geçerli. Bana bugün Moskova'da yarım milyon kişi, kapitalizme dönüşü protesto eden gösteri yaptı, sosyalizmi isteyen gösteri

ri yaptı deseniz, yarım milyon kişinin sosyalizm isteyen gösteri yaptığına da bu aşamada inanmam. Ama 50 bin kişi yürüdü, sosyalizm istiyoruz diye dersiniz buna gerçekten inanırım. Bunlar gerçekten sosyalizm istiyordur derim. Bunu görmek lazım ve bunu da böyle işte aman kitlelerin rolü şudur, budur diye hamaset yapmamak lazım. Arkadaşlar, evvelsi seneydi zannedersen. "Kitleler herşey yapıyor, tarih yeniden yazılıyor" falan filan, o lafların edildiği günlerdi, Murat Karayalçın, Ankara Belediye Başkanı, dolduruşa geldi; Ankara'nın kirli hava sorununu da kitlelerin katılımı ile çözelim diye bir toplantı yaptı, kitleler katıldı, şimdi bir iki tanesi benim hatırımda, bir tanesi şuydu kitlelerden gelen önerilerin, "Ankara'nın en doğu tarafı Kayaş'tır, en batısı da Sincan'dır. Biri Kayaş'ta biri Sincan'da 500 m yükseklikte iki kule yapılsın, bu kuleler hava üfleyecekler." Bundan sonra Murat Karayalçın, bu kadar kitlecilik de iyi bir şey değil dedi. Yani gerçekten bu yapılıyor. Şimdi bunu inkar etmemek lazım. Kitleler herşeyi çözer, her şeyi yapar, en yaratıcı onlardır, başka şeylere de tanık oluyorum ben. Şunu yapmayalım artık, bu bize yakışmaz; insan birşey söylüyor, burun kıvrılıyor, ama bir işçi bir yerde söz alıyor, "yarın günlerden pazar" dediği zaman, a bak işçi sınıfı ne güzel bilinçlendi, ne güzel yaratıcı denebiliyor. Gerçekten bunlar yapılıyor, bunları yapmamak lazım. Çünkü bunu yaptığımız zaman biz burjuvazinin ideolojik mekanizmalarını, araçlarını, beyin yıkama yöntemlerini de küçümsemiş oluruz. Demek ki burjuvazi ne yaparsa yapsın insanlar hemen bir çıkış yolu buluyor anlamına gelir. Ben bundan sonraki sınıf mücadelelerinde, kitlelilik olmayacak sadece bir avuç öncüler bu işi sürdürececek, mücadele, kavga verecek demiyorum, ama çıplak anlamda, yalın anlamda, net anlamda sınıfsal hedefler, perspektifler veren bir sınıf mücadelesinden söz ediyorsak, bunun katılımı önümüzdeki bir dönem, ilani-hai böyle gidecektir de demiyorum, önümüzdeki belirli bir dönem kitle ölçeği küçülecektir.

Bir başka şey daha tarihe karışmıştır. Pek çok kimse farkında değil. Luxemburg'çu kitle anlayışı iflas etmiştir bu koşullarda. Neydi Luxemburg'çu kitle anlayışının özü, kitlelerin kendiliğinden hareketleri öncü ve öznelliğe göre her zaman daha ilerdedir. Luxemburg'un kitle hareketinin anlayışı ve özü budur. Bu iflas etmiştir. Yani iflas eden şey aranıyorsa, bu da etmiştir. Şimdi, arkadaşlar bunun gibi, benim zamanım kısıtlı, Türkiye'de solun kitleleşme sorununa ilişkin, Ömer Laçiner kızıyor belki, onun için tez demiyorum da, birtakım böyle gariban tahminlerim, beklentilerim olabilirdi onları söyleyecektim, ama sanırım zamanım yok, üstelik bana özel olarak yöneltilen sorulara da cevap vermem gerekiyor.

Şimdi bir tanesi, Stalin meselesi. Yani gerçekten artık kusura bakmayın ama don lastiği gibi uzadıkça uzadı bu mesele. Şimdi arkadaşlar, kapi-

talizme dönüşü önlemeye yönelik, kapitalizme dönüşü karşı çıkan, yeniden bu ülkede sosyalizmi kurmaya çalışan bir akım olacaksa, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda, bunda mutlaka ve mutlaka, Stalin olacaktır. Bunu yapamazsınız, bunu çıkarmazsınız. Yani Sungur, Saruhan, gitseler Moskova'da Kagarlitski ile ev tutsalar bile bunu önleyemezler, çünkü bu artık mayasına girmiştir buranın. Bunu Kagarlitski de önleyemez, bilmem kim de önleyemez. Bu iyi bir şey midir, kötü bir şey midir, ben onu bilemem. Ama bu insanlar, bakın arkadaşlar, bunlar ideolojik falan değil, Macaristan'da 1989 sonu ile 1991 Mayıs'ı arasında on kat arttı işsizlik. Polonya'da işsiz sayısı 2 milyona ulaştı. Polonya'da ortalama reel gelir düzeyi 1990 yılının ilk 9 ayında % 25 azalıyor. Polonya'da halkın % 40'ı resmi yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Bulgaristan'da halkın gelir düzeyi yarı yarıya azalmış durumda, "bürokratik despot" döneme kıyasla. Çekoslovakya bu yılın sonunda yarım milyon işsiz bekliyor. Bağımsız Devletler Topluluğu'nda halkın % 40'ı resmi yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Şimdi bu verilerin hepsi, UNICEF'in 1992 dünya raporundan alınma. Yani Birleşmiş Milletler'in resmi rakamları bunlar. Şimdi, diğer ülkeleri bilmiyorum bakın, Polonya için bir şey söyleyemem ama, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda birtakım hareketler olacaksa, biz beğensek de beğenmesek de bunların içinde Stalin olacaktır, yani Stalin'in resimleri taşınacaktır. Ben Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi rayına ancak Stalin'in sahiplenilmesi oturabilir gibi bir iddiada bulunmuyorum. Ama bu artık o insanların kanına girmiştir. Stalinizm değildir kanına giren, yanlış anlamayın, bir "izm" değildir benimsedikleri. Benimsedikleri şudur; bu adam zamanında şu oldu şu oldu, biz şöyledik esprisidir. "Bu adamın kimliği, bu adamın siyasi rejimi ülkede sosyalizmin kurulması çabalarıyla özdeşleşmiş". Böyle bir anlayış vardır. Bunu ne ben yıkabilirim, ne başkası yıkabilir. Arkadaşlarım, sanıyorum, bundan başka bir daha konuşma olanağımız olmayacak, söylemek istediğim bir sürü şeyi söyleyemedim. Türkiye'nin geleceğine ilişkin bir takım projeksiyonlar vardı değinmek istediğim. Ne olabilir, kent yoksullarının konumu ne olabilir? Türkiye'nin büyük oynama eğilimi: 1905'de Rus-Japon savaşı sonucunda, Rusya'nın ağır bir yenilgiye uğraması gibi bir olay, biliyorsunuz 1905 devrimini getirmişti. Büyük oynamaya heveslenen Türkiye'nin arayacağı dış maceralar büyük bir iç bunalım getirebilir mi? Bence böyle bir ihtimal vardır. Türkiye'de bilimsel sosyalizmin dışında eşitlikçi ve kamucu ideolojik yönelimler sosyalizmle ne tip bir ilişki alışverişi içerisinde olabilir, bunlara değinecektim, bunlara da artık başka bir zaman değinirim. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkür ederim, buyrun Ender Helvacıoğlu.

Ender Helvacıoğlu- Şimdi arkadaşlar, teo-

rinin, kanıtlandığı yer toplumsal pratiktir. Bu Marksizm'in temel kuralıdır. Bilgi teorisi. Burada çok değerli, uzman arkadaşlarımız var, oturalım, sabaha kadar tartışalım. Sonuçta çok güzel bir sosyalizm projesi çıkarabiliriz. Tamamen boş. Daha güzel olmayanını, daha detaylı olmayanını toplumsal pratik içinde örgütlü bir tarzda çıkaralım, toplumu değiştirme mücadelesi içinde çıkaralım, bence çok daha iyidir. Çünkü gerçekliğe daha yakın olacaktır. Diyelim ki sosyalistler ülkede iktidara geldi ve sosyalizmi kurmaya çalışıyoruz. Herhalde, her mahallede, her köyde, her fabrikada, birer Sungur Savran, birer Ertuğrul Kürkçü veya Zülfü Dicleli bulamayacağız. Sosyalizmi kimlerle kuracağız? Sosyalizmi işte kahvede video seyreden, gece eve gidince karısını döven, bir sürü zaafı olan işçilerle, köylülerle, yoksul insanlarla kuracağız. Bir parti çalışması içine girildiği zaman, bir örgütlü mücadele yapıldığı zaman, emekçilerin zaafı da, içlerindeki zenginlik potansiyeli de görülebiliyor. Emekçiler zaafılardan devrim pratiği içinde kendi deneyleri ile kurtulacaklar. Bizim sosyalizmi de eldeki maddenin elverdiği kadar bir sosyalizm olacak. Onları dönüştüren, kendi pratikleri içinde, kendi deneyleri içinde, örgütsel çalışmaları ve mücadeleleri içinde dönüştüren bir sosyalizm olacak. Yani, şunu anlatmak istiyorum, burada, Sovyet deneyi, Çin deneyi, veya değişik ülkelerin deneyleri çok eleştiriliyor, hatta bir kambur olarak değerlendiriliyor, iyi ki kambur çoktu, kurtulduk deniyor. Ülkemizde kuracağımız sosyalizmin de bir sürü kambur ve leke taşıyacağını görmemiz lazım. İşte arkadaşlar bakın, bunu görmemek, Troçkizm'in temel zaafıdır. Troçkizm, pratiğin sorunlarını tartışmıyor.

Sungur Savran sanıyorum, "Stalinizm nakavt oldu" dedi. Ben Stalin'in, Stalin'in pratiğinin, Stalin deneyinin nakavt olduğunu düşünmüyorum. Fakat şunu da sormak istiyorum: Diyelim ki nakavt oldu, kim nakavt etti? İşte Bush nakavt etti, emperyalistler nakavt etti, kapitalistler nakavt etti, buna mı sevineceğiz? Ben de diyorum ki, 20. yüzyıldaki sosyalizm deneyleri, ki bunu Stalinsiz düşünme imkanı yoktur, en azından ringe çıktı, boğuştu. 70 yıldır boğuşuyor. Troçkizm ne yaptı? Troçkizm sürekli havlu attı. İki boksör boğuşuyor, biri de kenardan "tek başına olmaz" diyerek havlu atıyor. Troçkizmin durumu budur.

20. yüzyıl Marksistleri yeni dönemi tahlil ettiler, koşulları değerlendirdiler, iktidara geldiler ve sosyalizmi ellerinden geldiği kadar, malzemenin elverdiği kadar ilerlettiler. Eğer bu deneyleri, bir kambur olarak nitelendirirsek ve zaten baştan itibaren yolu tıkayan deneyler, yolu tıkayan düşünceler olarak nitelendirirsek, o zaman ortada birşey kalmıyor ki. Marx haksız çıkıyor. Bakın Lenin'i, Stalin'i, Mao'yu bir kenara atıp, kambur diye nitelendirip, keşke olmasaydı diyerek, Marx'ı haklı kılamayız ki. O zaman Marx ne oluyor. Bir tane

düşünür oluyor. 19. yüzyılda gelmiş, güzel şeyler söylemiş, ortaya bazı teoriler atmış, Hegel gibi bir düşünür oluyor sonuç itibarıyla. Marx'ı Marx yapan, Marksizm'i de Marksizm yapan, toplumu dönüştürme potansiyeline sahip bir teori olduğunu kanıtlayan, bir sürü lekesiyle ve hatalarıyla Lenin'dir, Stalin'dir ve Mao'dur. Ve 20. yüzyıl deneyleridir. Bir defa bunu net olarak belirlemek lazım. 70 yıldır Marksizm adına girilen bütün deneyler kambur, bütün deneyler çökmüş, bütün deneyler yanlış, o zaman Marx'ın haklılığı nerede? Arkadaşlar 20. yüzyılı terkedip Marx'a dönünce Marksizm'i kurtaracaklarını sanıyorlar. Aslında Marksizm'i öldürüyorlar. Pratiğe girince iflas eden bir teori neden doğru olsun ki?

Sungur Savran ve buradaki çeşitli arkadaşlar kursunlar bir parti, girsinler pratiğe, örgütlemeye çalışsınlar halkı, o yoksulları, işçileri, köylüleri örgütlemeye çalışsınlar, bakalım onların kuracakları sosyalizm düşündükleri kadar pürpak olacak mı? O zaman Stalin'i bulacaklar onlar gittikleri her yerde. Böyle bir pratik içine girdikleri zaman, dünyayı değiştirme pratiği içine girdikleri zaman - sadece projelerle değil örgütlenmekle Stalin'i keşfedecekler. Bakın o kadar üzerinde tepinildi Stalin'in. Gorbaçov'u, Yeltsin'i, bütün emperyalistler tepindi üzerinde. Fakat bugün Rusya'da bir muhalefet oluyor, kapitalizme dizginsiz gidişe karşı bir muhalefet oluyor, yine bayrak Stalin. Onbinler Lenin bayrakları, Stalin bayrakları taşıyor, Troçki bayrağı değil. Demek ki bir cevher var. Bu cevher de ringe çıkma cevheridir arkadaşlar, ringe çıkmayı göze alma cevheridir. Tek ülkede sosyalizmi kurmaya çalışmak cevheridir bu.

Troçkizm ise tertemiz bir teoridir, hiçbir lekesi yoktur, hiçbir sorunu yoktur, çünkü pratiğe girmemiştir. Sokağa çıktığınız anda üzerinize toz, pas ve çamur bulaşır. Pratiğe giren kirlenir, hata yapar. Teorik olarak ne kadar kapsamlı ve detaylı modeller kurarsanız kurun, hayatın önceden tümü hesap edilemeyen milyonlarca olasılığının içine düştüğünüzde tökezlemeler olacaktır. Zaten bu tökezlemelerin nedeninin analiz edilmesi teorik gelişmeyi getirir.

Burada 20. yüzyıl deneylerine yoğun bir saldırı geldiği için savunmak çizgisi izliyoruz. Aslında tabii ki Stalin düzeyinde kalınamaz. Bugün Stalinçilik yapmak yanlış olur. Mao Zedung, esas olarak terosini, kuramını, Sovyet deneyini ve Çin deneyini eleştirerek ortaya çıkartmıştır. İşte o geri dönüş teorileri, o sosyalizmin niteliğine ilişkin teorileri esas olarak Stalin'in yaptıklarını, Stalin'in deneylerini ve Sovyet deneyini eleştirerek ortaya çıkartmıştır. Ve bugün biz de bütün deneyleri eleştirerek bütün o deneylerden dersler çıkararak, ama sahipsiz olarak, bizim olduğunu kabul ederek aşmaya çalışacağız. Nasıl aşmaya çalışacağız? Sadece laflarla değil; örgütlenerek, bir toplumsal pratik içine girerek, halkı, emekçileri örgütlü olarak dönüş

türmeye çalışarak aşacağız, bunun başka bir yolu da yoktur.

Stalin bir ad değildir arkadaşlar, Stalin bir kişi değildir. Stalin 30 yıllık bir deneydir, 30 yıllık bir deneyin adıdır. Stalin'i çıkardığınız zaman Sovyet deneyi falan kalmaz. Lenin 1924'de ölmüştür, Esas olarak sosyalizmin kuruluşu Stalin'le olmuştur. Ve bir deneyi, bir olayı değerlendirirken şu andaki fikir yapımızdan, şu andaki noktadan orayı değerlendirmek yanlıştır. O dönemin koşullarını, hangi zamanda, hangi mekanda olduğunu gözönüne alarak değerlendirmek zorundayız. Diyelim, bir örnek, Sovyetler Birliği'nde '29 kolektifleştirme hareketi. Bu olayı bir iç savaştan çıkmış ve bir dünya savaşına doğru giden bir Sovyetler Birliği'ndeki '29 kolektifleştirme hareketi olarak değerlendirmek zorundayız. Rusya'nın geçmişini, Rusya'nın tarihini gözönüne almak zorundayız. Rusya kadar şiddetin toplumun dokularına girmiş bir ülkede, Stalin türü önderler çıkabiliyor. Sosyalizm Fransa'da olsaydı, biraz daha narın bir sosyalizm ortaya çıkabilirdi. Belki de o zaman çıkırdım sosyalizm diye sözederdik, eleştirirdik, Fransa'da olabilecek sosyalizmi. Acaba, bizim Türkiye'de kuraçığımız sosyalizm nasıl olacak, biraz çarpık çurpuk olacağı belli, kapitalizminizden belli.

Arkadaşlar, sosyalizm ile komünizmi birbirine karıştırıyorlar. Komünizm bir toplum biçimidir, sınıfsız toplumdur. Kapitalizm de bir toplum biçimidir. Sosyalizm, kapitalizmden komünizme doğru giden yolda bir geçiş aşamasıdır. Marx'ın sosyalizm konusundaki bilgileri ister istemez sınırlıydı. Çünkü teorinin geliştirilmesi, teorik atılımlar büyük kitlesel, toplumsal mücadeleler sonucunda olabilir. Marx ne yaptı, sürekli toplumsal pratik içindeydi. 48 devrimlerine baktı, ordan bazı sonuçlar çıkardı, Enternasyonal kurdu, mücadeleye girdi, o ülkeden bu ülkeye sürüldü. 4-5 aylık bir komün deneyini bile inceden inceye değerlendirmeye, ordan bir şeyler çıkarmaya çalıştı ve hakikaten de çıkardı. Ve Marx 1871 Paris Komününden sonra yazdığı kitaplarda sosyalizmin bir geçiş aşaması olduğunu, bu toplumda daha eski toplumdan kalan yüklerin, lekelerin halen devam ettiğini, hatta sosyalizmin temel iktisadi ilkesinin bile burjuva hakkı olduğunu söyledi. Fakat deneyleri sınırlı olduğu için, sosyalizme karşı saldırının esas olarak yıkılmış sınıflardan, yıkılmış ve iktidarı alınmış olan sınıflardan geleceğini düşündü. Proletarya diktatörlüğünü bu bağlamda ele aldı ve tartıştı. Gerçekten o gün için bu doğruydı, Paris Komünü, proletaryanın iktidarı zorla aldığı sınıflar tarafından yıkıldı ve iktidar burjuvazi tarafından yeniden geri alındı.

Mao'nun şu katkısı son derece önemlidir. Eğer gelecekte, örgütlü pratik içinde, toplumsal pratik içinde yeni projeler geliştireceksek çıkış noktamız, geri dönüş olayını ve geri dönüşün nereden geleceğini çok iyi kavramaktır. Geri dönüş teorisini

Sovyet deneyi kanıtlamıştır. Sosyalizm bir geçiş aşamasıdır, bu geçiş aşamasında geri dönüş olasıdır, çünkü kimin daha galip çıkacağı henüz belli olmamıştır, toplumsal mülkiyete geçildikten sonra, geri dönüş tehlikesi esas olarak devletle parti katı içindeki yozlaşmış unsurlardan gelir, eski yenilmiş sınıflardan değil, devlet ve parti içinden gelir. 10 yıl önceki Sovyetler Birliği Merkez Komitesi'ne bakalım. Veya Sovyetler Birliği Partisi'nin yönetici kadrosuna bakalım. Brejnev'i de görürüz, Yeltsin'i de görürüz, Gorbaçov'u da görürüz. Demek ki tehlike oralardan geliyor. Mao bu tehlikenin pan zehirinin ilk nüvelerini de vermiştir, emekçiler tarafından iktidarın yeniden ve yeniden sürekli fetih biçiminde bir formülasyon ortaya atmıştır ve bunun pratiğine de girmiştir Kültür Devrimiyle birlikte. Mao'nun geri dönüş teorisi bizim gelecekteki yeni toplum projelerimiz, yeni sosyalizm projelerimiz için önemli bir teorik dayanak noktasıdır.

Arkadaş sordu; sosyalizm çözdü mü, kadın meselesini, çevre meselesini, demokrasi meselesini, milli meseleyi? Çözmeyi, bir daha geri gelmek üzere çözmek, artık işi bitirmek olarak anlıyorsak, çözmedi tabii. Mühim olan doğrultu, zaten sosyalizm sınıfsızlığa doğru bir yönelim. Şunu tartışmalıyız: Bu meselelerin çözümü için önemli adımlar mı attı, yoksa meseleleri daha da içinden çıkılmaz bir hale mi getirdi. Ben şunu savunuyorum. İlk konuşmamda da çeşitli örneklerle onu vermek istedim. Sosyalizm, bütün bu sorunları ve yeni sorunları çözmek yolunda adımlar attı ve doğrultusu bu yönde oldu. Özellikle 1950'lere kadar Sovyetler Birliği'nde ve hâlâ Çin'de ve diğer sosyalizmde direnen ülkelerde bu şekilde olduğunu savunuyorum.

Geleceğe ilişkin birkaç noktaya değinmek istiyorum. Yeni dünya düzeni değil, yeni dünya düzensizliği diye bir olgu vardır ve mevcut çelişkiler 20. yüzyılın çelişkileri, ezen ezilen ülke çelişkisi, emek-sermaye çelişkisi gibi en temel çelişkiler çok daha derin bir biçimde devam etmektedir. Yeni dünya düzeni dedikleri şey ezenle-ezen arasında, emperyalistler arasında, ezenle-ezilen arasında emperyalizmle ezilen halklar arasında ve ezilenlerin birbiri arasında muazzam çelişkilerin ve çatışmalara varan çelişkilerin yaşandığı bir düzenler ve bu yeni dünya düzensizliğidir. Aslında bu çelişkilerin olması, sosyalizmin yeni dalgalarının da bir habercisidir. Sosyalizmin ilk dalgası bitmiştir fakat ikinci dalganın da habercileri, ortaya çıkmaktadır.

Gerek sosyalist teoriyi geliştirmek, gerekse varolan çelişkilere müdahale edebilmek açısından vurgu yapacağımız iki sihirli anahtar vardır. Bir, örgütlenmektir, iktidarı almak için örgütlenmektir, örgütlü bir pratik içine girmektir; iki, sınıfa dayanmaktır. Bunlar iki anahtar ilkedir. Bu da partili mücadele, örgütlü işçi sınıfı devrimciliği anlamına gelir. Böyle bir yola girildiği zaman, lekelerle, sorun-

larla karşılaşacağız, fakat onları aşmanın başka türlü bir yolu da yoktur, başka hiçbir çaresi de yoktur. Çok teşekkür ederim, özür dilerim zamanımı da aştım. Çok teşekkürler.

Ufuk Uras- Estağfurullah, teşekkürler Ender. Buyrun, Ertuğrul Kürkçü.

Ertuğrul Kürkçü- Şimdi bir soruya cevapla başlayıp, Metin arkadaşın, bence onun benim ne dediğimi çok da iyi tartmadan söylediklerine bir karşılık vermek istiyorum. Bana son derece önemli geliyor, komünizm, sosyalizm geçiş dönemi arasındaki ayrımlar. Çünkü, şöyle bir şey denebilir mi, ben size sormak istiyorum? Sosyal bilimlerde değil de, fizik alanında olsak ve o dönemin hakim paradigması içerisinde kosmosun açıklanışına ilişkin bir varsayımımız, bir teorimiz olsa, ama öbür yandan biz elimize geçen bulguları değerlendirmek için, bulgular teoriye uymadığı, cevap vermediği noktada, teoriyi ezip büksek, burda bir sorun yok mudur bilimsel açıdan. Saf teorik tartışma, saf bilimsel tartışma açısından bu ayrımlar önemli. Çünkü elimizde bir kurgu var: Toplumun tahlili, onun nasıl dönüşeceğine dair kestirimler, bunlara dayalı politika önermeleri ve bunun sonucunda erişilecek yerin niteliği, bugünkü toplumu aşan bir toplum ne olabilir? "Şimdi eğer bugünkü toplumu aşan bir toplum", aşağı yukarı bugünkü topluma benzeyen bir şeyse bunun adı komünizm olamaz, Marx da bu yüzden zaten, bugünkü toplumu nispeten andıran bir dönemi, geçiş dönemi, "proleterya diktatörlüğü" dönemi olarak tanımladı: Burada devlet var, sınıflar var, bunlar arasında mücadele var. Ama bunun esasının, temelinin çözüldüğü bir üretim tarzından ötekine doğru geçildiği, ya da geçilmesinin neredeyse tamamlandığı evreye komünizm dedi, bunun alt evresine de kapitalizmden doğduğu şekliyle komünizm, yani sosyalizm. Burda sınıflar artık yok, sınıf mücadelesi yok, ama kapitalizmden devralınan eşitsizlikler, köy ile kent, kafa emeğiyle kol emeği, emeğin çeşitli bölümleri, ezilen cinslerle ezen cins arasındaki çelişkilerin - bunları Marx söylememişti ben ekliyorum- baki kalmaya devam ettiği ama esasın çözümlendiği bir, yani sınıfların olmadığı bir düzen. Bu tanımlama Lenin için de aynı idi, Lenin de sosyalizmi tanımlamaya kalkıştığında, "sosyalizm demek, sınıfların ortadan kalkması demektir; sosyalizm kapitalizminden daha yüksek bir emek verimliliği demektir, kapitalizmden daha yüksek bir uygarlık demektir" demişti. Şimdi ben sosyalizme ilişkin tasavvurlarımı kurarken, bu vesikalara, bunların tanımladığı perspektife ve bunların berisindeki mantığa dayanmak istiyorum. Burda şimdi sorun, "Marx'tan onu alırım, bunu alırım" tartışması değil, komünizm hakkında bir tanım var, bu tanım bana uyuyor mu, mantığa uyuyor mu, bunun gerisindeki açıklamalar bunu doğruluyor mu; sorun budur. Hal böyle olunca, şimdi biz bir açmazla karşı karşıyayız dedim. Şöyle bir şey daha söyleyeyim, kapita-

lizm, cihanşümül, evrensel bir sosyo-ekonomik düzense, komünizm de öyledir. Dolayısıyla cihanşümül geçerliliği olan deneyimlere dayandırılması gerekir. Şimdi Metinle ilgili tartışmanın öbür tarafına geleceğim, politika burda mühim, yada burda bir sorun teşkil ediyor. Mantıki, teorik bir tartışma noktası var burada. Biz Türkiye'de yaşıyoruz, biliyoruz ki Türkiye'de her ne kadar toplumsal üretimin temeli kapitalizm ise de nüfusun çoğunu ücretli emekçiler oluşturmuyor. Şimdi böyle bir yerde karşımıza komünizm projesini gerçek kılabilmek bakımından, zorunlu olan tarihsel öznenin zayıflığı gibi bir problem çıkıyor. O zaman iki şey yapabiliriz. Bir tanesi Çin'de Mao'nun yaptığı gibi, Ender arkadaşın savunduğu gibi "ya sosyalizm aslında biz ne yaparsak odur" denebilir. Dolayısıyla da buna göre bir açıklama gelebilir. Bir yandan ben mesela Metin arkadaşın teoriye sadık kalmaya çalışarak, hatta ve hatta özneyi sınıf bilinçli işçilere kadar daraltacak ama hakikaten özne olabilecek niteliklere haiz bir biçimde tanımlamaya çalıştığını düşünüyorum. Fakat bunun yarattığı bir sıkıntı var. Toplumun geri kalanlarıyla bu komünizm projesi arasındaki ilintiyi kurmak, giderek güçleşiyor. Çünkü toplumun büyük çoğunluğu komünizm istemezken, onun önünde giden ve başka bir tarihsel eşiği aşmaya çalıştığı için, devrimci bir harekete girişen bir sınıfın başına "bilinçli" işçiler ve komünistler geçiyorlar. Ondan sonra "anlatılan bizim hikayemizdir", Sovyetler Birliği'ndekidir, Çin'dekidir vs.'dir. Şimdi böyle bir tarihsel problem bu çerçevede tartışılırsa bunun bir anlamı var. Yoksa burda bir "kitle yardakçılığı, işçi sınıfı dalkavukluğu" falan söz konusu değil. Çünkü Marx'ın tasavvur ettiği komünizm üç aşağı, beş yukarı şunu ileri sürüyor: Bu işçiler öylesine dünya tarihsel varlıklardır ki, yabancılaşmanın muazzam gücü altında bir devrim istemeksizin edemezler ve komünizm olmaksızın yapamazlar. Şimdi, bunların eski toplumun temelini mahvedeceği bir ilişki üzerine dayanır. Marx'ın kurduğu şema. Biz Türkiye gibi geri bir ülkede Marksistler olarak tartışmaya başladığımız zaman bu şemadan ister istemez gerilemeye başlıyoruz, onun yarattığı sıkıntılar ya cihanşümül bir komünizm teorisine ilişkin olarak Marx'ın koyduğu öncülleri ezip bükmeyi gerektiriyor, ya da kendi yaptığımızı -eğer iktidarı ele geçirmişsek- meşrulaştıracak bir biçimde Marksizm'i yeniden kuruyoruz. Bu Stalin tartışması da bu noktada ondan ötürü önemli. Mesela Lenin, hiçbir zaman kendi yaptığını meşrulaştıracak bir alet olarak Marksizm'i yeniden kurmaya kalkışmamıştı. Lenin 1922'de avaz avaz bağıırıyordu: "Eski devleti devraldık. Bu bizim büyük felaketimiz oldu". Stalin ise 1936'da diyordu ki, "Şimdi biz artık sınıfsız topluma girdik, devlet de artık gereksizleşiyor, sadece emperyalistler olduğu için devlete gerek var". Şimdi bu geçen 14 yılda, ben inanmıyorum, hiçbir tarihsel kanıt da gösterilemez ki Sovyetler Birliği'nde üretimin temeli, sosyo-ekonomik ilişkiler, kapitalizmden bir

başka yere sığmamış olsun, işçi sınıfının politikanın dışına itildiği ve Komünist Parti'nin kongrelerini bile toplamadığı ve başka bir politik partinin olmadığı bir yerde, işçi sınıfının devlet üzerindeki iktidarı, yetkesi artmış olsun ve bu devlet de ortadan kalkmaya başlamış olsun, ama beri yandan ordusu, bürokrasisi genişlemeye başlamış olsun. Şimdi bunların hepsi paradoksal şeyler, bunları çözmek için gerçekten tartışmak lazım. Yoksa Stalinciler iyi insanlar mıdır, kötü insanlar mıdır, tartışma bu değil. Metin arkadaş bir düşman bellemiş: Kagarlitski. Ben bir ay önce Demokrat dergisine Kagarlitski ile bir söyleşi yaptım. Kagarlitski'ye sorarsanız, Stalinciler bugünkü Sovyet toplumunun en namuslu, en onurlu muhalifleri. Kagarlitski'nin Stalincilerin bugünkü mücadeleleri hakkında olumsuz hiçbir lafı yok. Niyeyse bütün Stalin düşmanlığı ve Sovyetler Birliği'nde her türlü zındıklık Kagarlitski'ye yükleniyor, aslında ben Kagarlitski'nin ne dediğini de çok da iyi bilmiyorum, buraya geldiğinde tartıştık ama, ortada böyle bir zındık yok ve Stalinizm bahsinde Kagarlitski'nin dediği bu değil. Şimdi ama eğer bir kere politik endişelerimiz baskın olur, teorik tartışma onun gölgesinde kalırsa, ki politikanın zorunlu olduğunu bile tartışmaya gerek yok, o zaman önümüzde duran hakikati bir başka türlü söylemek bize kolay gelebilir, ya da bunu araştırmadan söyleyebiliriz. Dolayısıyla bizim tartışmamız Metin arkadaşla, Sovyet tarihinin geçmişi bugün için bir anlam ifade ediyor mu tartışması değildir. Anlam ifade ediyor benim için ve ben bunu yüzlerce kere söyledim. Ama şöyle bir şey var, Eğer dönüp dolaşıp geleceğimiz nokta burası ise, bu eğer bir tarihsel kaçınılmazlık gibi ise, tarih böyle bir yasa varmışçasına gidiyorsa, yani Sovyetler Birliği'nde işler bitince Doğu Avrupa'da bitiyorsa, Çin'de sıkışıyorsa, Vietnam'da sıkışıyorsa, onların gölgesinde gelişen bütün ulusal kurtuluş devrimleri, sonuçta az çok komünizme benzer laflar ederken, şimdi "yaşasın piyasa" diye bağırıyorsa, bu kadar birbirine dayalı bir dominolar ilişkisi gibi her şey ortadan kalkıp çökebiliyorsa, bunu belirleyen bir yasallık var mıdır, bunu araştırmamız gerekmez mi? Ben araştırmamız gerektiğini söylüyorum, Metin arkadaş ise bunlar bizindir diyor. Şimdi, bizim peki kabul. Şimdi ben sormak istiyorum, Beria da bizim mi? Benim değil, ben onu istemiyorum. Bunun zorunluğunu kaçınılmaz, katlanmamız gereken bir kötülük olduğunu da düşünmüyorum, bunlardan kaçınılabilir. O zaman böyle bir deneyimin eleştirisi, eninde sonunda bizim de çarpık çurpuk bir şeye mahkum olmamızı kaçınılmaz gibi gösteriyor. Sanki bu tarihsel bir yasa, benim kötümserliğim ordan geliyor. Ama ben bu kötümserlikten, umutsuzluktan bir devrimci enerji çıkabileceğini de düşünüyorum. Evet ben şöyle düşünüyorum. Biz Türkiye'de çalışacağız çabalayacağız, sonunda bir şeyler yapacağız, yapmamız mümkün, fakat bu dünyanın ileri bölgelerine göre bizim yaptığımız geri bir şey olacak, belki tekrar yi-

kılacak, belki tekrar kurulacak; ama biz bu tarihsel akışa, başka türlü yapamadığımız, kapitalizm içinde yapamadığımız, onun içinde varolamadığımız için katılacağız. Başka bir nedeni yok. Biz eğer bu güdük şeylere "mümkün dünyaların en iyisi" dersek, başka mümkün dünyalar olmadığını göstermek için sansür ve politik yasaklar duvarlarıyla bu toplumu örtmek zorunluğuyla bizi karşı karşıya bırakır. Nitekim bu rejimlerin çöküşünde belki de inançlarıyla gerçekler arasındaki derin uçurumu gördüğü zaman, o geri kitleler -halbuki onlar sosyalizm altında ilerlemiş de olmalılardı- Arnavutluk'ta, Bulgaristan'da, şurda burda, kendilerini kapitalizmin kucağına atıvermeleri rol oynamışsa mümkün dünyaların en iyisinin bu olduğunu söyleyemeyiz. Bunun sosyalizm olmadığını, sosyalizmin cihanşümul birşey olacağını, ama ancak bir geçiş döneminin ardından sosyalizme gidilebileceğine dair bir başka politik açıklama tarzı bizi yalandan ya da ideolojik olarak gerçekliği çarpıtmaktan kurtarabilir. Ben o insanların, o devletlerin başında duranların hiç de gönüllü olarak yalanlar söylediklerini düşünmüyorum. Ama bir kere devlet olmuşsanız ve bir kere bu iktidarı sınıfa rağmen korumak durumunda kalmışsanız, mümkün değildir ki, siz gerçekliğin çarpılmış yansımalarını onlara söylemeyesiniz. Demin bir arkadaşımız değindi konuşmasında, ben bu devletlerin çökebileceğine dair herhangi bir öngörünün hiçbir yerden gelmediğini söylemedim, ben resmi Marksizm'in içinden gelmediğini söylemedim. Çünkü resmi Marksizm eleştirel bir Marksizm değil, varolanı doğrulayan bir Marksizm'dir. Herşey doğrudur, bir Brejnev gittiği zaman, onun yerine gelenin Marksizmi varolanı doğruluyordu, onun yerine, onun yerine, onun yerine... Böylelikle kendi yaşadığı dünyayı eleştirmeyen sınıfın toplumun hakimi olması bakımından onu aydınlatmayan bir Marksizm bunu göstermedi. Öte yandan belki de Metin arkadaşın dediği gibi o sınıf, belki de başka güdülerin, başka duyguların altında, belki de kendi çıkarlarına karşı bir işi yapıyordu. Şu doğrudur besbelli; bir sınıf, çoğunluk kendi çıkarına karşı çalışabilir. Alman faşizminin iktidarda kalabilmesinin bir çoğunluğun onun berişinde durması ve onu onaylamasıyla bir ilişkisi olmadığı söylenemez mi? Elbette öyledir. Dolayısıyla kitle doğru düşünür diye bir şey yok. Ama sorun şudur: Kitleler kendi özdeneyimleriyle öğrencekleri yeteneğe sahip kılınacakları bir yapı içerisinde mi öğrenirler, yoksa bunlar kısıtlandığı zaman mı? Bunların kısıtlanması da, bu rejimlerin çökmesine katkıda bulundu diye düşünüyorum. O yüzden sosyalizmin geleceğine ilişkin belki söyleyebileceğim en esaslı şey, kapitalist toplumda sahip olduğum -bir işçi olarak, çalışan olarak, bir aydın olarak- özgürlüklerden daha azına razı değilim. Hiç kimse de razı olmazsa eğer o zaman yıkılması çok güç bir sosyalizm kurma deneyimine biz Türkiye'de başlayabiliriz, başka yerlerde de başlayabiliriz. Bu, sonuçta belki bir despotik rejim gene

üretebilir, bilmiyorum, üretse bile, geçmişte olduğu kadar despotik olamayacağı, geçmişte olduğu kadar gerçeği çarpıtmayacağı, geçmişte olduğu kadar toplumun bütün dokularına egemen olamayacağı, tam tersine ona karşı bu deneyimin yansıdığı muhalefet merkezlerinin oluşacağı umulabilir. Şimdi dolayısıyla bu tartışmayı böyle yaparsak, ben anlamlı sonuçlar elde ederiz diye düşünüyorum. Onun dışında Türkiye'ye ilişkin olarak birkaç şey söylemek gerekirse, Türkiye'de kurulmuş bir sosyalist devletin çöküşünü yaşamadık ama bütün bunların çöküşü, Türkiye'deki sosyalist hareketi de ister istemez etkiledi, çünkü Türkiye'deki sosyalist hareket aslında uluslararası sosyalist politikaya dönük yaşıyordu. Dolayısıyla bütün bu olan bitenler, sosyalist hareket üzerinde başka ülkelerde olmadığı ölçüde travmatik bir etki yarattı. Ben buradan hareketle, söylenebilecek birkaç şeyin şunlar olabileceğini düşünüyorum: Bu rejimlerin çöküşüne yol açan temel neden komünist partilerinin hegemonyalarının ya hiç bir zaman kurulamamış olması, ya da yıkılmış olmasıydı. Dolayısıyla hegemonik bir ilişkiyi, bugünkü toplumdan hareketle işçi partilerinin ve onların öncüsü unsurların sağlamalarının başlıca kaçınılmazlık olduğunu düşünüyorum, bir. İkincisi, toplumun hazır olmadığı, gelişmişlik düzeyi bakımından hazır olmadığı komünistçe düzenlemelere kerteli olarak gitmek gerektiği, ya da bunlara hiç teşebbüs etmemek gerektiği, çünkü yaptığımızın komünizm değil, komünizme doğru geçen bir işçi hükümeti ya da işçi iktidarı devri olduğunu bilerek belki de adımlarımızı öyle atmamız gerekecektir. Bugün dünyada birbirine eklenerak giden, sosyalist rejimler çağında artık yaşamıyorsak, belki Türkiye mesela bu bakımdan bir başlangıç noktası olabilecektse, kendisinin tabii artık bundan sonrası kehanet- uzun bir süre yalıtılmış kalabileceğini göz önüne aldığında, bir işçi hükümeti, herhalde öteki deneyimlerin hegemonyayı kurmayı engelleyen, zorlaştıran bütün yönlerinden kaçınmak durumunda olacaktır. (Burarlarda dediğim gibi uzun uzun tartışılmıyor belki ama, üç aşağı beş yukarı böyle şeyler söylenebiliyor, ben de bununla yetineyim, yoksa çok fazla mesele var.) Örneğin, Kürt ulusal hareketiyle, sosyalist hareketin ne yapacağı gibi devasa bir mesele var Türkiye sosyalistlerinin önünde ve bir tek kelime konuşmadık. Türkiye'de azan bir Türkçülük hareketi var, bunu hiç bir şekilde konuşmadık. Türkiye'nin resmi sınırlarının dışına yayılmış bir hinterlandı, devlet politikası alanı oluştu, bu klasik politika kalıplarını parçalıyor, buna dair hiçbir şey konuşmadık. Bunları konuşmadığımız zaman da aslında sınıf mücadelesine, sosyalist mücadeleye dair, ya da egemen sınıfın egemenliğini nasıl yürüttüğüne dair çok fazla bir şey konuşmuş olamayabiliyoruz. Ama özetlersek, toparlarsak, ben şöyle demek istiyorum, bir çok yerde yazdım, söyledim, okumuş yada işitmiş olanların can sıkıntısı pahasına tekrarlamak istiyorum. Ben bugün dün-

yanın Marx'ın Manifesto'da ve Kapital'de tanımladığı dünyaya çok daha fazla yaklaştığını, kendi çağında aslında böyle bir dünyanın hiç olmadığını, Manifesto'da ve Kapital'de yazılanların, kapitalizmin en gelişmiş haline ilişkin projeksiyonlardan ibaret olduğunu, ama bütün bunların şimdi birer birer gerçekleştiği bir anlamda Marx'ın kapitalist toplumun tahlili ve dönüşmesine ilişkin bütün projeksiyonlarının da gerçeklik imkanını daha fazla kazandığını düşünüyorum. O zaman bu dünyayı komünist bir gelecekte koruyacak tek şey dünyanın kendi üstüne çökmesi olabilir. Bu anlamda da, artık o da son derece sahici bir ifade haline gelmiş olan ya sosyalizm, ya barbarlık, dünyanın başka bir geleceği de yoktur diye düşünüyorum.

Ömer Laçiner- Burada öncelikle biri Troçkist öteki de dolaylı olarak Stalinci açıdan bana yöneltilen "Ütopik" nitelemesi üzerinde duracağım.

Bu nitelemeye katılmıyorum. Eğer Marx'la başlayan bir bilimsel sosyalizm dönemi ve ondan önceki bir ütopik sosyalizm dönemi vardır deniliyorsa, bana göre bu iki dönem aslında bir tek dönemdir. Çünkü bu ayrı olarak nitelendirilen iki dönemde de paylaşımcı bir sosyalizm düşüncesi vardır. Yani paylaşım sorunu üzerine kurulu bir sosyalizm tasavvuru her ikisinde de ortaktır. Fark şura- radır: Ütopik denilen sosyalistler bu eşit paylaşımı küçük, kendi içine kapalı topluluklar için düşünüyorlardı. Toplumsal iktidarı ele geçirmek ve bunu bu sayede gerçekleştirmek diye bir sorunları yoktu. Ama buna mukabil Marx'ın düşüncelerinden hareket ettiğini söyleyen, zamanla o düşüncelerin hakim yorum tarzı haline gelen "bilimsel sosyalizm" akımı, bu eşit paylaşım düzenini ulusal, hatta dünya ölçeğinde kurmayı amaçlıyordu. Bunun içinde devleti, siyasal iktidarı ele geçirmeyi zorunlu, ilk ve asli adım sayıyordu.

Oysa bana göre ilk kez Marx'la sosyalizm, sosyalizmin gerçekleştirilmesi problemi üretim sorunu üzerine oturtulmuştur. Ütopik sosyalizmden, temel farklılık, kopuş buradadır.

Marx'ı işte bu noktada sahipleniyorum. Metin Çulhaoğlu bana anti-Marksist dedi. Onun Marx'ı yorumlayış tarzına göre anti-Marksist görülebilir elbette. O Marksistse ben anti-Marksist olmayı kabul ederim.

Ben Marx'ı sahipleniyorum. Çünkü tekrar belirtiyim ütopikler için temel soru nasıl iyi, eşit veya adil bir paylaşım düzeni kurabiliriz sorusu idi. Küçük ölçekli üretim birimleri, toplulukları kurmak, toplumda belli otorite kaynaklarının olmamasına çalışmak vb. çözümler üzerine düşündüler ve bunları uygulamaya çalıştılar.

Eşitsizliği paylaşım düzenindeki bir sorun olarak gören ve çözümünü de burada arayan ütopik yaklaşımın aksine Marx, sorunu üretim düzeninde gören ve orada çözüm arayan yaklaşımı temsil eder. Bunu derken Marx'ın üretim düzeni-

de tesbit ettiği sorunun esasta mülkiyet tarzıyla ilgili olmadığını belirtmeliyim.

Benim Marx'ta, Kapital'i okurken gördüğüm şey şu: Marx eşitsizliğin, sömürünün kaynağını, büyük ölçüde üretim düzenindeki insani konumlar düzeyinde tesbit etmektedir. Marx, altını çizerek belirttiği işçilik durumunu, insanın makinenin bir uzantısı haline gelmesi diye niteler. İnsanın -işçinin- makineye tabi, hale gelişi, basit bir üretici işlevi yerine getirme konumuna indirgenmesi kapitalizmle birlikte başlar ve onun gelişmesiyle orantılı olarak keskinleşir.

Şimdi şunu sormak gerekiyor: Eylemli durumu bu olan, insani varoluş tarzı böyle olan bir insan, nasıl olur da bir ihtilali gerçekleştirebilir, toplumu yönetebilir, eşit bir düzen kurabilir?

Eşit bir toplumun kurucusu olamazlar. Çünkü üreticilik konumu, fonksiyonu olduğu gibi kaldıkça, yani bir makinenin uzantısı olmaktan ibaret bir eylemliliği temsil eder oldukça, onları yöneten, neyin nasıl düzenleneceğini, yönlendirileceğini söyleyen birileri mutlaka olacaktır. Bunlar o gün burjuvazidir, ya da kendilerine öncü diyen birtakım bürokrat, teknokratlardır.

O halde her şeyden önce üretimdeki, üretimin yapılış tarzındaki -işbölümünün zorunlu sonucu diye sunulan, üretimi arttırmanın gereği diye meşru gösterilen- bu konumlar değişmedikçe, işçiler o nitelikli "üretici" konumlarında kaldıkça özgür, eşit insanların toplumu olarak sosyalizm asla gerçekleşemez. Dolayısıyla işçiliğin haldeki konumunu veri alarak ona yönetmek gibi bir ek fonksiyon verdiğinizde, -ki geleneksel sosyalizm ancak böyle bir çözüm üretebilmişti- bu uygulama bir süre yürür gibi olur, sonra ise, işçiler hatta gönüllü olarak bu ek -yönetme- fonksiyonunu "ehil"lere devredip kendi sularına çekilirler. Yani işçilerin örneğin yönetici sınıf olacakları iddiası bu durumda asla mümkün olamaz.

Yüz yıldır dünyada ve Türkiye'de egemen olan -benim geleneksel sosyalizm dediğim- düşünce tarzı, işçilere ekonomik ve ondan türeyen bir siyasal bilinç sunarak, sorunlarının iktisatta yattığını söyledi. İşçilerin üretici insan olarak konum ve durumunu asla tartışma, dikkat konusu yapmadı. Bu konumun komünist dönemin eşiğinde bile değişmeyeceğini, aynı kalacağını öngörüyordu. Örneğin Stalin 1930'ların sonunda Sovyetler Birliği'nde komünizmin ilk aşamasına vardık dediğinde, Marx'ın önemle vurguladığı kafa-kol emeği ayrımının ortadan kalkması konusunda -ki bu komünizm aşamasının belli başlı göstergelerinden biri olarak nitelenmişti Marx tarafından- şu mealde sözler edebiliyordu: Bugün Sovyetler Birliği'nde kafa ve kol emekçilerinin aldıkları ücret birbirine yakındır, dolayısıyla da kafa-kol emeği çelişkisi ortadan kalkmış sayılabilir.

Eğer bugün Sovyetler Birliği'nde bir takım

işçiler ya da kitleler Stalin devrinde sosyalizm vardı, durumumuz o zaman daha iyiydi vs. diyorlarsa bu normaldir. Çünkü onlara sosyalizmden bekleyebilecekleri şeyin karınlarının daha iyi doyması, sosyal güvenliklerinin sağlanmış olması, olduğu öğretilmişti. Sosyalizmi bunun ötesinde, tüm toplumsal faaliyetlere etkin biçimde katılabilecek eylemlilik düzeyine sahip insanlar toplumu olarak tasavvur bile etmemişlerdi. O bakımdan Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle içine düştükleri iktisadi sıkıntılar karşısında Stalin devrini özlemeleri anlaşılır bir şeydir.

Demin Metin Çulhaoğlu sosyalistlerle işçi hareketi arasındaki ayırmadan söz etti. Gerçi bunu etraflıca anlatmadı, ama arada net bir ayırım olması gerektiğini belirtti. Az önce Ertuğrul Kürkçü bu noktanın ne anlama geldiğini gayet güzel açıkladı. Ve haklı olarak -özetle- şu noktanın altını çizdi: Öyle bir noktaya geliyorsunuz ki, bir yanda sosyalizmin amaçları denilen şeyi kavrayabilen, bunları sahiplenene bir zümre ile toplumun kalanı arasında keskin bir beklenti, amaç ve anlayış farkı, dolayısıyla bir çelişme ortaya çıkıyor. Bu ilk zümreye dahil insanlar olarak okumuş, deneyleri gözden geçirmişsiniz, yorumlar yapıp sonuçlar çıkarmışsınız, yani sonuç olarak bu düşüncelerin uygulamaya dönük sonuçlarının ideal bir topluma vardırabileceğini kavramanızı mümkün kılan yeteneklere sahipsiniz. Dolayısıyla komünizmin insanlar için çok iyi olduğunu biliyor, bunu zorunlu sayıyorsunuz. Ama öte yandan toplumun geniş çoğunluğu bu amaçları kendi eylemlilik, varoluş durumlarında yaşamıyorlar.

Metin Çulhaoğlu bu keskin farklılığın normal ve kaçınılmaz olduğunu, bunu böylece kabul edip her iki taraf için ayrı içerikte bilinç tarzları öngörüyor ve pratik olarak sosyalizmin amaçlarını sahiplenmeyi ilk kategorinin "işçi" sayıyor. Ona göre her iki kesim arasında sorun çıkmamasını "sosyalist bilinç"i temsil edenlerin uygulayacağı "doğru siyaset"ler sağlayacaktır.

O zaman bütün bu eşitlik, özgürlük edebiyatının anlamı nedir?

İşçilere bu edebiyat yapılmıştır. Ama eğer bu insanlar yine eskisi -kapitalizmdaki- gibi bir üretici konuma mahkum iseler, hemen her üretici, yaratıcı toplumsal faaliyet alanında basit işlemlerin yürütücüsü, pasif tüketicisi iseler, kendilerini yöneten yaratıcı etkinlik alanlarında yeralan insanlarla eşit olduklarını, özgür olduklarını elbette düşünmeyeceklerdir. Bu durumda sözkonusu eşitlik, özgürlük edebiyatını hatırlayarak kandırıldıkları sonucuna varacaklardır. Kendi fiili durumlarına bakıp, bütün bu eşitlik özgürlük idealleri söyleminin bir yalan olduğunu düşünmeye hazır olacaklardır. Şüphesiz başlangıçta üretici insan olarak konumlarının eskiye göre değişmeden durmasını, aynen sürmesini, birtakım önşartların teşekkülü, bazı zorlukların aşılması vb. gerekçelerle makul sayabilir,

bu durumun eşitlik, özgürlük ideali ile çelişmesini dikkate almayarak, o ideallerin gerçek olacağına dair inancı koruyabilirler. Ama bir süre sonra ardına sığınacak gerekçe de kalmaz. Reel sosyalizm teorileri ortaya sürülür. Eşitlik ve özgürlük söylemini hatırlayanların bu durumda aldatılmışlara özgü bir nefrete kapılmamaları mümkün değildir. Nitekim Sovyetler Birliği ve öteki "sosyalist ülkeler"de de olan budur.

Burada o sosyalist denilen ülkelerde uygulanan katı sansürden, muhaliflere, sosyalist açıdan mevcut rejimi eleştirenlere karşı uygulanan olağanüstü baskı ve terörden ayrıca bahsetmek gereğini duymuyorum. İşaret etmeye çalıştığım, bunları saymasak dahi, o sosyalist düzenlerin temelindeki yaklaşımın kaçınılmaz olarak işçileri sükut-u hayale uğratacak bu rejimde eşitlik ve özgürlüğün bir hayal olduğu fikrine götürecektir.

Peki, o halde sosyalizmin bir eşitlik ve özgürlük toplumu olarak gerçekleşmesi mümkün değildir sonucuna mı varacağız?

Tamamen aksi kanıda, inançta olarak ben burada eşitlik ve özgürlük konusu üzerinde bu denli önemle duruyorum.

Çünkü özel olarak dünyanın 1960'lardan itibaren içine girdiği süreçte giderek belirgin başat hale gelen kimi olgulara baktığımda bunların bize eşitlik ve özgürlük idealini, ütopyasını yeniden sahiplenecek bir sosyalizmi tasavvur edebilmemize çok büyük imkanlar sağladığını görebiliyorum.

İletişim alanında, biyoloji ve uzay çalışmalarında ortaya çıkan "devrim" niteliğindeki olgulardan söz ediyorum. Örneğin bilgisayarlar insanların zihni emek türlerine, yaratıcı faaliyet alanlarına etkin biçimde katılabilmelerinin ufkunu açarak bize büyük bir imkan potansiyeli sunuyorlar. Biyolojideki başdöndürücü gelişmeler varsa yaradılıştan gelen engel ve kısıtlılıklarımıza müdahale etme noktasına vardığımızı haber veriyor. Uzay çalışmaları tüm insan soyunun olağanüstü geniş ve sayısız çeşitlilikte bir yaratım ve üretim alanına yönelteceği bir gelecek anlamına geliyor.

Bunlar hiç şüphesiz özgür ve eşit bireylerden oluşan bir toplumun kaçınılmazlığının, zorunluluğunun kanıtı değil. Sadece büyük potansiyel imkanların var olduğunu ve bu potansiyeli fiile çıkarmak için çok geniş çaplı bir mücadelenin gerekliliğini gösteren fevkalade şevklendirici olgulardır.

İnsanlara bu potansiyeller anlatılabilir ve bu olguların varlığında, bunları kullanarak kendi iç güçlerini, yaratıcı, üretken vasıflarını gerçekleştirecekleri bir ufku açıldığı bilgi ve bilinci yaratılabilir.

Bu olgular bu özellikleriyle aynı zamanda, insanlara birtakım yönetici, yönlendirici elit veya öncüler kastına ihtiyaç duymaksızın o geleceği

bizzat kendi eylemlilikleriyle kurabilecekleri fikrinin de kanıtı yerine geçer.

Kanımcı yönlendirici, yönetici bir sosyalist öncü - elit kategorisinin zorunluluğu ne Marx ne de hatta Lenin'in sosyalizm tasavvurunda vardır. Onların asli amacı sıradan insanların tarihin gerçekten öznesi durumuna gelmeleriydi. Eğer bu sıradan insanlar, örneğin işçiler, tarihin gerçekten öznesi, yapıcısı haline geleceklerse, bu ancak ve ancak onların tüm insani sorunları kavrayabilecek bir düşünsel ve eylemsel zenginliğin içinde olmalarıyla mümkündür. O nedenle ben konuşmamda defalarca işçilerin mevcut üretim ve toplum düzeyindeki işlevsel konumlarını, bu edilgen, dar, yoksul eylemlilik durumlarını değiştirmeye matuf alternatif bir hareket yaratmanın kesin bir önşart olduğunu belirttim.

Bu, o insanların, kapitalist toplumların halihazır kanallarının dışında, bizzat kendi inisiyatifleriyle, çağın sağladığı imkanları sahiplenmeye yönelik girişimler içinde deney kazanmalarıyla oluşabilir ancak. Böylesi bir süreçte o girişimlerdeki bireyler ve topluluklar arası ilişkiler zemininde, özgür ve eşit insanlar olma durumunun tüm sorunlarını bizzat tartışıp, çözümler üreterek yaşayacaklardır.

Uygulanması için iktidarın ele geçirilmiş olmasını şart koşmayan, özgür ve eşit bireylerden oluşan bir topluma doğru giden süreçte iktidar, siyasal düzen sorusunu da kendi gelişimi içinde cevaplandıran bir süreçtir bu.

O nedenle sosyalizmin yaşanması, uygulanması iktidarın ele geçirilmesinin sonrasına er-teleyen, ancak böyle olabileceğini iddia eden yaklaşıma kesinlikle karşı çıkıyorum. İktidar şu yukarıda özetle anlattığım süreçte yepyeni bir biçimleniş ve işleyiş tarzı olarak ortaya çıkacak ve herhalde bir "devlet olmayan devlet" biçiminde tezahür edecektir.

Şu noktayı da belirtmem gerekiyor: Bu tür bir süreçteki eşitlik, açıklıkla anlaşılacağı üzere paylaşımda eşitlik değil, üretimde, yaratım faaliyetlerindeki eşit, eşdeğer konumlanış anlamındadır.

Öte yandan, eğer insanların yaratıcı-üretici yetenek ve kapasitelerinin potansiyel olarak eşit olduğu fikrinden hareket ediyorsak, bunun anlamı her insanın bu potansiyelini, çok değişik alanlarda, değişik tarzlar ve bileşimler içinde ifade edebileceği, gerçekleştirebileceğidir. Standartlığı değil, farklılığı, çeşitliliği teşvik eden, bunun yolaçacağı zengin etkileşimleri, dinamiği gözetken bir yaklaşımdır bu. Böylece sosyalist toplum, bizim şimdiden tesbit edebileceğimizden çok daha ileri hedeflere, eşitlik-eşdeğerlilik- ve özgürlük bahsinde daha zengin ufuklara yönelik bir gelişme sürecini ifade ediyordur olacaktır.

Biraz önce bazı arkadaşların sorduğu "sosyalist toplumlar niçin tıkandı ve çöktü?" sorusunun

cevabını ben bu perspektifte bulabileceğimizi düşünüyorum.

Bu eğer ütopya diye niteleniyorsa, ütopyiklik sayılıyorsa bunu rahatlıkla benimsiyorum. Bu "ütopyik" nitelmesini bir itham, bir eleştiri olarak ileri sürüyorlarsa, onlar gibi "bilimsel" olmaktansa böyle ütopyik olmayı bin kere daha fazla benimsiyor, tercih ediyorum. Eğer sosyalizm eşitlik ve özgürlük idealleriyle özdeşse, sosyalistim demenin bu "ütopyik" denilen tarzının, ötekenden bin kez daha dürüst ve namuslu bir tavır ve yaklaşım olduğunu ileri sürüyorum.

Ufuk Uras- Teşekkür ederim, Saruhan Oluç.

Saruhan Oluç- Şimdi tartışmanın düzeyi belli noktalarda düşüyor tabii. Tartışmanın düzeyini düşürenler de esas olarak savunma pozisyonundan hareket ederek bunu yapıyorlar. Çünkü tarihsel olarak baktığımız zaman, hakikaten savunulamayacak bir pozisyonda duruyorlar.

Kimdir bunlar? Bir anlayışın bu masadaki temsilcileri, Metin Çulhaoğlu ve Ender Helvacıoğlu. Metin projeler yapmayı çok seviyor; Sungur, Ertuğrul, ben, Ömer'i de yanımıza alalım, birlikte birşeyler yapalım; bu da yetmedi, Kagarlitskiyi de alalım, Moskova'da bir ev turalım. Bunu da bir kenara bıraktık; efendim, Fransa'da sosyalizm olsaymış, çıtkırıldım olurmuş, Rusya'da bu biraz kaba saba olmuş. Yani abuk sabuklama düzeyinde Marksizm'in sorunlarını tartışmaya çalışıyoruz.

Neden? Çünkü, tarihsel olarak savunulamayacak bir pozisyona itilmiş vaziyetler. Ya buradan çıkacaklar ve sırtlarındaki kamburları atacaklar; işçiler, emekçiler ve tüm ücretli çalışanlar için özgürleşme anlamını da taşıyan bir önermeye kapılacaklar, ya da tarihin çöplüğüne gidecekler; özür dilerim bunu söylemek zorunda kaldığım için.

Şimdi bu Stalinizm, Metin'in deyişiyle, donastiği gibi uzadı uzadı, ama sonunda koptu. Donastiği bir noktada kopar. Ama sadece o uzamadı. Sizin geçiş süreci de uzadıkça uzadı, uzadıkça uzadı.

Bir fıkra var, hatırlar mısınız? Komünizmin ne olduğunu soruyorlar adamın birine. Adam da kapitalizmden kapitalizme geçişin en sancılı ve zor yolu' diyor. Komünizm bu mu? Bu hale getirdi. Geçiş sürecini uzatıyorsunuz, uzatıyorsunuz, uzatıyorsunuz, sonunda bir de bakıyorsunuz, kapitalizme geçilmiş. Nereden? Komünizmden. Hayır. Komünizmden kapitalizme geçilmedi.

Stalin, Metin'in kastettiği gibi benim düşmam mı? Zinhar, ne ilgim var Stalin'le. Sorun Stalin'in kişiliğinden, adamın kaba saba, ya da kalın ayaklı olmasından kaynaklanmıyor. Stalinizm egemen bürokrasinin ideolojisidir.

Stalinizm demek, milliyetçilik demektir, emperyalizmin öldürülmesi demektir, tek ülkede

sosyalizmin kurulabileceğini iddia edip, ondan sonra bütün dünya ülkelerindeki devrim mücadelelerini buna tabi kılıp, oralarındaki devrim mücadelelerinin ölmesine yol açmak demektir. Stalinizm budur. Yoksa adamın kaba saba olması değildir.

Stalinizm demek, işçi sınıfının iktidarını gaspetmek demektir, işçi sınıfının ve tüm ücretli çalışanların yönetme ve denetleme imkanını ortadan kaldırmak demektir. Egemen bürokrasinin bir sınıf olarak iktidarını kurmasının ideolojisidir Stalinizm. Yoksa Stalin'le bizim ne alıp veremediğimiz olabilir. Önemli ya da önemsiz, tarihteki bir kişidir. Önemli olan, Stalinizm dediğimiz ideolojinin arka planıdır.

Metin dedi ki, o, insanların kanına girmiştir. Bunu olumlu anlamda, silinip atılamaz anlamında söyledi. İnsanların kanına girmiştir, doğru, ama olumsuz anlamda insanların kanına girmiştir. Bunu unutmamak gerekiyor.

Çalışma kampları da Stalinizm'in ürünüdür, milyonlarca insanın öldürülmesi de. Bunları silip atıyor muyuz bir kenara. Yasaklar Stalinizm'in ürünüdür, sansür Stalinizm'in ürünüdür, tek parti iktidarının Marksizm'in erdemi gibi sunulması Stalinizm'in ürünüdür. Bunların hepsi Stalinizm'in ürünüdür. Bunları savunuyor muyuz.

Metin Polonya'daki durumu anlattı. Sayılarına katılıyorum. Ünicef'in sayılarıymış. Ben daha ilginç sayılar vereyim. Rusya Federasyonu Sosyal İşler Bakanı Ela Pamfilova'nın söylediğine göre, Rusya Federasyonu'nda 33 milyon emekliden 30 milyonu ayda sadece 342 ruble alıyormuş; yoksulluk sınırı ise 550 ruble. O nedenle Mart ve Nisan aylarında emeklilere 200 rublelik ek yardım yapılmasını öneriyor. Pamfilova, 150 milyon Rus'un yüzde 90'ının 700 rublenin altında gelire sahip olduğunu söylerken, normal bir aylık yaşam için ayda 1300 rublenin gerekli olduğunu vurguluyor.

Rusya Federasyonu Çalışma Bakanı Yardımcısı Fyodor Prokofov, yıl sonuna kadar işsiz sayısının 8 milyona yükselebileceğini, bunun da yüzde 10'luk bir orana tekabül edeceğini belirtmiş. Bu sayıları arttırmak mümkün.

Bunların müsebbibi kimdir değerli arkadaşlar? Kimdir bugün iktidarda bulunanlar? Bunlar uzaydan mı geldiler. Yeltsin uzaydan mı geldi. Adını şimdi sayamayacağım kadar çok insan, uzaydan mı geldi ve Rusya'nın tepesine indi? Yoksa bunları Amerika'dan ya da Batı Avrupa'dan, kapitalizmden ya da emperyalizmden mi ithal ettiler.

Bunların hepsi Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin has elemanlarıydı. Yıllar boyunca sosyalizmin öncüsü sayılan, yıllar boyunca sosyalizmin dünyadaki tek savunucusu addedilen ve örnek olarak gösterilen; hatta Metin Çulhaoğlu'nun da yıllar boyunca büyük bir azimle savunduğu Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin has elemanlarıydı bunlar. Hatta bazıları Politbüro'ya kadar

yükselmiş olan bürokratları bunlar.

Bugün ulusal ayaklanmalar oluyor, işte Bağımsız Devletler Topluluğu da kuruldu. İktidara gelenler sokakta yürüyen milliyetçiler miydi, yoksa varolan egemen bürokrasinin ulusal fraksiyonlarını oluşturanlar mı?

Bu insanlar vardı. Ancak ekonomik krizin çözümü konusunda aralarında anlaşmazlığa düştüler, gayet normaldir. Çatışıldı, çelişkiler yaşandı, bürokrasinin bir fraksiyonu egemen hale geldi ve ekonomik krizden çıkabilmek için yoğun sermaye birikim modeline geçilmesini, yoğun teknoloji kullanılmasını, işçilerin daha fazla üretmesini önerdi ve bu öneri çoğunluk kazandı, işte şimdi bunlar uygulanıyor. Bu insanlar herhangi bir yerden çıkıp gelmediler, bunlar ithal edilmediler, bunu unutmamak gerek.

Nereden çıktı bu sık sık kullanılan 'reel sosyalizm', kavramı? Reel sosyalizm, Prag'a yapılan müdahalenin arkasından ortaya çıktı. Prag'dakiler, Dubçek ve diğerleri 'insani sosyalizm' diye bir kavram ortaya attılar. Sovyet Komünist Partisi'nin ideologlarından olan Suslov da, Çekoslovakya'daki işbirlikçisi Vasil Bilak'la beraber insani sosyalizme alternatif olarak reel sosyalizmi sundu.

Hegel'in bir deyişi var. "Gerçek olan aklı selimdir, aklı selim olan da gerçektir" der Hegel. İşte reel sosyalizm de tam bunun gibi bir şeydir.

Biraz tarih okumak, öğrenmek lazım. Tarih-ten bu kadar uzak olunamaz. Hala 60'lı, 70'li yılları yaşamıyoruz. Örneğin 1918'de Demokratik Merkez-iyetçi Muhalefet çıkıyor Bolşevik Partisi'nin içinde ve tartışmaya başlıyorlar. Bu işi böyle inşa etmeye, emek sürecini böyle örgütlemeye, Taylorizm'i böyle uygulamaya başlarsak, yapacağımız kapitalizmin özelliklerini ortadan kaldırmak olmayacaktır diyerek tartışıyorlar. Tarihsel açıdan bakarsak talihsiz bir tartışma. Çünkü ardından iç savaş geliyor ve bu önemli tartışma bir anda güme gidiyor.

1919'da Lenin'in kendisi bürokrasiyi eleştir-meye başlıyor. 'Çarlık bürokrasisi kirmızı kurdela-lar takıp geri geldi, bu pistliği temizlemek için eli-mizden geleni yapmalıyız' diyor. 1921'de İşçi Mu-halefeti, bu böyle giderse bürokratizmden kurtula-mayız diyerek tartışmaya başlıyor. 1923'de İşçi Grubu Muhalefeti ikameciliği, parti diktatörlüğünü tartışmaya başlıyor. Bıraktım diğer tartışmaları, Bolşevik Partisi'nin içinde bile bu minvalde tartış-malar cereyan ediyor. Lenin son yazılarında, bü-rokrasinin ne kadar büyük bir bela olduğuna ve bundan nasıl kurtulunması gerektiğine dair fikirler üretiyor.

Bugün değindiğimiz konuların hiçbirisi yeni tartışmalar değil. Bunlar bize unutturuldu. Kim ta-rafından? Ertuğrul'un resmi Marksizm dediği, Sta-linizm tarafından.

Sanki sosyalizm bir sanayileşme projesi artı

devlet mülkiyeti idi. Hayır sosyalizm bu değildi. Marx'ın insanlığın kurtuluşu, insanın özgürleşmesi için öngördüğü sosyalizm devlet mülkiyeti artı sa-nayileşme değildi.

Devlet mülkiyeti artı sanayileşme bütün ge-lişmekte olan ülkelerin yaşadıkları bir dönemdir. Sovyetler Birliği dışında, dünyanın birçok ülkesin-de devlet mülkiyeti artı sanayileşme yaşanmıştır. Ama bu sosyalizm değildir.

Eski SSCB'deki yasaklar, sansür, tek parti iktidarı, yıllar boyunca sosyalizm önermesine karşı propaganda malzemesi olarak kullanıldı. Batılı po-litikacılar 'bakın Sovyetler Birliği'ne, Doğu Avrupa ülkelerine, orada özgürlük mü var, demokratik haklar mı var, örgütler mi var, çok parti mi var?. Tek adaylı seçimler yapılıyor. Bizde çok parti de var, konuşma özgürlüğü de' diyorlardı.

Bugün olanlar nasıl kullanılıyor? İşte sosya-lizm buydu ve çöktü.' 'Tarih tamamlandı, en mü-kemmel sistem olarak kapitalizm kanıtlandı' diyen Japon Fukuyama bu yaklaşımın sadece bir temsil-cisi. Bugün bütün dünyada anlatılmaya çalışılan budur.

O nedenle sorunu tartışırken bazı gelişme-lerin üstünden atlamak mümkün değil.1953 Berlin ayaklanması, işçilerin normların yükseltilmesine karşı başlattıkları bir ayaklanmaydı. Neyle bastırıl-dı? Kızıl orduyla.1956 Macaristan ayaklanması ve '68 Çekoslovakya Baharı baskılara karşıydı, sos-yalizme değil. 1970, '76, '80 Polonya'sını unutma-mak gerekiyor.

İnsanlar yıllar boyunca sosyalizm adına da-yatılan bu sisteme karşı mücadele ettiler. Belki çok fazla bilinmiyor ama, bütün bu dönem boyun-ca, Sovyetler Birliği'nde ve diğer cumhuriyetlerde işçiler pasif boykotlar yaparak, kaytarmacılık diye adlandırılan yöntemleri uygulayarak üretimden geri durdular, daha az ürettiler, yani işçiler mücadele etmeyi sürdürdüler. Ama, pasif yöntemlerle sür-dürdüler. Çünkü yasal olarak, tarihsel ve evrensel açıdan tek vazgeçilemeyecek hak olan işçilerin ör-gütlenmesi, gösteri ve grev yapması yasaktı. Ney-di bunun adı? Sosyalizm. Böyle sosyalizm olmaz.

Doğu Berlin'de duvar yıkıldığı zaman, insan-lar muz almak için Batı Berlin'in süpermarketlerine koşturdular. Bundan tabii ki Metin kadar ben de rahatsız olabilirim. Ama insanları bu noktaya getirmiş olanlar kimlerdi, hangi ideolojilerdi, hangi uy-gulamalardı, işte bunun adını koymak gerekir.

İnsanlar 'kahrolsun komünizm!' şiarı ile so-kaklarda yürüdüler. Ama bu insanlar sosyalizm ya da komünizm diye bildikleri, bürokrasinin iktidarı-na karşı böyle yürüyorlardı. Kimdir bu insanları yü-rümeye itmiş olanlar? Bugüne kadar iktidarda bu-lunmuş olan bürokrasi ve onun egemenliğidir, bu-nu görmek gerekiyor.

İşte bunların arkasında bir ideoloji var. Bu i-

deolojinin adı Stalinizm'dir. Başka da birşey değil. İstiyorsanız başka bir ad da koyabiliriz, yeter ki i- çerğinde anlaşalım.

Lenin heykelleri indirildi. Neden? Çünkü Len- nin heykeli bürokrasinin bir sembolü olarak orada duruyordu. Yani bürokratlar, iktidarda olanlar Len- nin'i kendilerine bir araç olarak kullanıyorlardı.

Dönüp dolaşıp işin başına gelmek lazım. İlk olarak, yapılan yanlışları Marksizm adına bir teorik erdem haline getirmiş olan ve Marksizm'le hiç ilgi- si bulunmayan, burjuva ideolojisinin devamı olan Stalin dönemi uygulamalarını ve bunun bir ideoloji haline getirilmiş olan kısmını elden geçirmek gere- kiyor. Bu hakikaten bir kamburdur. Ender bu söy- lediğimden belli ki rahatsız oldu. Ama devrimci Marksistler bu kamburu sırtlarından atmak zorun- dadırlar. Eğer sosyalizmin yeniden bütün dünya- da, bir tek ülkede değil, bütün dünyada inanılır, güvenilir bir toplumsal proje ve önerme olarak or- taya çıkmasını istiyorsanız, bu kamburlarla birlikte yürünemeyeceğini de bilmek gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkürler, buyrun Sungur Savran.

Sungur Savran- Şimdi arkadaşlar, biliyor- sunuz, ünlü bir fıkra vardır. Hep duyarız. Adamın biri ne yapmışsa yapmış, sonunda götürmüşler bunu idam sehpasının karşısına, dönmüş ve şöyle demiş; "bu bana iyi bir ders olacak". Fıkra biraz, Metin arkadaşla Ender arkadaşın sosyalizme yak- laşımının durumunu anlatıyor. Yalnız bir farkla. Bir türlü ders çıkarmak istemiyorlar. Bir türlü ders çı- kartmak istemiyorlar ve bu panelin ve aslında gen- el durumun özetini Ender arkadaş yaptı, gayet iyi. Konuşmasında katıldığım tek nokta o. Dedi ki, "biz savunma durumunda kaldık, onun için şuna değinemedik, buna değinemedik". Niye savunma durumunda kaldılar? Şundan dolayı. Yaptığım bir tespitin, çıkarttığım bir dersin aslında doğru oldu- ğunu görüyorum. Bazı Stalinist politik akımlar hala Türkiye'de ve dünyada varlıklarını bir süre için sür- dürebilirler. Bu elbette olacaktır. Tarih birden bire bıçakla kesilir gibi kesilmez. Ama Stalinizm tarihs- el olarak çökmüştür, miyadını doldurmuştur, çün- kü maddi temelleri ortadan kalkmıştır dedim. Şim- di, tam da bu savunma noktasında kalmak, bu- nunla ilgili, bunun sonucu olan birşey. Bu yüzden de dikkatinizi çekerim, aslında, ikinci tura Metin'le Ender başladığı için biraz da belirlendi, bu tartış- ma, ama onların yaklaşımı dolayısıyla esas olarak, bazı özellikler taşıdı.

Birincisi, çok dikkatinizi çekmek istiyorum. Bugünün konusu, sosyalizmin bilançosu ve gele- ceği idi. Geleceğinden nerdeyse hiç bahsedilme- di. Bir arkadaş ilk tur için bunu söylemişti. Şimdi i- kinci turun sonunda ben de söylüyorum. İkincisi, doğru dürüst bir bilanço da çıkarılmadı. Ne yapıldı? **Tarihe ve doktrine hapsoldü** bu tartışma. Ö-

zellikle Metin arkadaşla, Ender arkadaş yaptılar bunu...

Metin Çulhaoğlu- Ama sen benim birinci turumu dinlemedin yalnız, onun ayrımını yapalım.

- Peki, tamam, onu bir kenara koyuyorum. Özellikle ikinci tur konuşmaları için bunu söyleye- yim. İlk turu dinlemediğime göre. İkinci turda ta- mamen doktrine saplandı arkadaşlar, bir de tari- he. Geleceği konuşamadıkları için o geçmişin üle- rinden, bence o geçmişe kaçıyorlar. Bu bir.

İkincisi, ciddi bir idealizm bu masanın etra- fında dolaşıyor. Ve bence sadece Ender arkadaş, ki eskiden beri Maoizmin tipik özelliğidir, bazıları bir şeyi seçerler, kapitalist yolcu olurlar, öyle gider işler falan. Bütün masayı kapsıyor Stalinizm etra- fındaki kavgayla ilgili olarak bu idealizm. Bir tek Saruhan (bütün arkadaşlar buna katkıda bulundular demiyorum Stalinizm üzerine tartışma sırasın- da bu masanın etrafında dolaştı) Saruhan açık ve seçik bir şekilde bunun tersine bir şey söyledi. Ben de vurgulayacağım. Üçüncüsü de pratiği teo- rinin karşısına çıkarıyor arkadaşlar. Kaç arkadaş arada söz aldı, aynı şeyi yaptı, aynı şeyi Ender ar- kadaş da yaptı. "Sizin elleriniz kirli değil, siz bir şey yapmadınız, öyle konuşuyorsunuz." Bunların herbirine cevap vermek zorundayım. Ama ondan sonra da sosyalizmin geleceğine ilişkin bir şeyler söylemek istiyorum. Zaten son konuşmacı oldu- ğum için polemik had safhaya götürmemeye ö- zellikle dikkat edeceğim.

Şimdi arkadaşlar birinci noktaya ilişkin ola- rak her şeye rağmen tabii tarih bizim tarihimiz, te- ori bizim teorimiz, dolayısıyla onları da biraz tartış- mak lazım. Ben sadece bir iki noktaya değinece- ğim. O kadar kapsamlı bir tartışma yapıldı ki; Me- tin arkadaş, "Marx'ta her şeyi bulabilirsiniz demi- yorum ama, değişik soyutlama düzeyleri vardır, dolayısıyla bir alıntı başka bir biçimde okunur" fa- lan filan, bir sürü ilginç şey anlattı. Ama Metin ar- kadaşın bulamayacağı bir şey vardır, o da sosya- lizmin en azından bütün ileri ülkeler dahil olarak dünya çapında kurulacağı iddiasının karşısında, Marx'ta "acaba bir yerde kurulabilir mi?" soru ha- linde dahi bulamayacağı bir şeydir. Arkadaşlar, karikatürlerle uğraşıyoruz Stalin'den bu yana. Bu bir ülkede devrim olmaz demek değildir, devrim yalıtılmaz demek değildir. Bu, yalıtılmış devrim duru- munda, sosyalizmin inşasına girişilmez demek de değildir. Bir şey daha hatırlatayım, Stalinistlerin eleştirilerinin çapraşık yanısı bu, Trotsky'e "süper sanayileşmeci" denmiştir, Stalin Buharin'in köylü- cülüğünün, piyasacılığının peşindeyken, Trotsky sanayileşmeyi ve planlamayı, yani sosyalizmin in- şasını savunuyordu 1923'ten itibaren. Alın bu ger- çeği, "süper sanayileşmeci" diye buna karşı çıkıl- masını, bir de ondan sonra Ender arkadaşın, böy- le nereden edindiğini bilmediğim bir rahatlıkla, efen- dim, havlu atılmıştır, Trotsky tek ülkede sosyaliz- min inşa edilemeyeceğini söylemiştir, demesini.

Bu ikisini birlikte açıklamak mümkün değildir ama, bölünmüş bir bilinç içinde bir o söyleniyor, bir o söyleniyor. Yok böyle bir şey arkadaşlar. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin inşasına girilmesini ilk öneren Trotsky'dir. Tarihsel olarak tartışmasız bir gerçektir, açın kitapları görürsünüz, bunun tartışması olmaz. Herşey tartışmalı olmaz. Bazı gerçekler olgulardır. Şimdi, buradan hareketle şunu anlatmaya çalışıyorum. Mesele başka bir mesele. Mesele "tek ülkede sosyalizm" politikasının ve sözde teorisinin dünya devrimini engelleme politikası olması. İspanya'da devrimin engellenmesinin temeli odur. Komünist Enternasyonal'in Stalin'in yönetimin altında, İspanya'da devrimin önüne çıkması, toprakları ve fabrikaları burjuvaziye iade etmesidir. "Demokratik emperyalizmle" iyi geçmek için. Yunanistan'da ülkeye, II Dünya Savaşı sonrasında tamamen hakim olan komünist hareketin silahlarını teslim edip, İngiliz emperyalizmine teslim olmasına yol açan budur. "Tek ülkede sosyalizm" inşayla ilgili bir problem değildir. O teorik yanı işin. Politik yanı dünya devriminin engellenmesidir. Niye? Buradan işin idealizm yanına geliyorum.

Tartışmacılar arasından bir arkadaş dedi ki; siz sosyalizmin bilançosunu tamamen Stalin'in bilançosuna indirgediniz. Birincisi, bir şeyi hatırlatacağım, Sosyal Demokrasiyi tartıştım. İkincisi, başka bir şeyi hatırlatacağım, ben Stalin üzerine konuşmadım ki, bir tek defa teoriden bahsederken, ya Marx ya Stalin dedim. Bunun da nedenlerini hem burda biraz anlattım, hem defalarca yayınlarımızda anlattım. Birakıyorum, onun dışında sanki hiçbir şey söylememişim gibi arkadaş Stalinizm'den bahsediyor. Hayır arkadaşlar idealizm şurda giriyor işin içine. Saruhan söyledi, artık daha esprili bir şekilde söylemeye gerek yok; kimse Gürcü diye, kaba saba diye Stalin'i eleştirmiyor. Stalin ne fikirleri, ne de sadece politikası dolayısıyla eleştiriliyor. Arkadaşlar Stalin, (tek ülkede sosyalizm politikasının, dünya devriminin karşısında bir politika olmasının nedeni de budur) Stalin **Sovyet bürokrasisinin önderidir**. İşçi sınıfını siyasi iktidardan atan, Sovyetlerin içini boşaltan ve küçük parlamentolar, belediyeler haline getiren, dünya devrimini Komünist Enternasyonalin büyük gücü aracılığıyla engelleyen, demin örneklerini de verdim, Stalin'dir. Nasıl ama? Bürokrasinin temsilcisi olarak. Ben bürokrasiden bahsediyorum. Ne dedim? Sosyalist demokrasinin gerekliliği bir bilanço olarak ortaya çıkmıştır, neden? Stalin gibilerin ortaya çıkmasını engellemek için mi? Hayır. Bürokrasinin bir ayrıcalıklı katman olarak toplumun üzerine oturmasına, kendisine özel maddi çıkarlar sağlamasına, bütün toplum, son derece zor durumdayken, yağla balla yaşamasına ve buna dayanarak politik iktidarı gaspetmesine engel olmak için dedim. Materyalist bir çözümünün başka türlü olamayacağını düşünüyorum. Nasıl Ender Helvacıoğlu ve arkadaşları, geçmişte kapitalist

yolcular çıktı, onun için oldular diyorsa, şimdi de ben Metin'e ve arkadaşlarına soruyorum. Gorbaçov nerden çıktı? Hangi aşamaya bir çizgi koyuyorlar? Koymuyorlar. Gorbaçov neyi seçti ve niye seçti? Hiçbir şeyi açıklamıyorlar. Sadece restorasyonist olduğunu söylüyorlar. Idealizmin doruğu. İkinci Maoculuk dalgasını yaşıyoruz. Hiçbir şey açıklamadıkları için, Yalçın Küçük de dahildir buna, bazı insanların kapitalist yolu seçmesiyle açıklıyorlar. Bu idealizmdir. Stalin'in tartışması, bürokrasi tartışmasıdır arkadaşlar. Tarihsel olarak, işçi sınıfıyla emperyalizm arasında, Ekim devriminden sonra ortaya çıkmış denge durumunun ürünü olan bir toplumsal katmandan bahsediyoruz. Stalin ancak bu ölçüde önemlidir. Başka hiçbir önemi yoktur. Gerçekten de kaba saba bir teoriyendir.

Üçüncüsü şu, pratiği teorisinin karşısına çıkarmak. Şimdi işte burda tartışamayacağım, bir sürü kaynaktan okuyabileceğiniz Kronştat meselesini söyleyen arkadaş, aslında bu konuda büyük bir çelişki yarattı tabii diğerleri için. Bir yandan diyor ki eliniz kirli değil, Ender Helvacıoğlu, mücadele etmiyorsunuz ve saf teoriye kaçıyorsunuz; bir yanda diyor ki sizin de eliniz kirli. Çünkü Kronştat'ın bastırılmasını Trotsky yönetti. Ben Kronştat için bir tek şey söyleyeceğim, o da açık. Ben ne dedim? Gelecek için çıkmış bir ders. Bir arkadaş tartışalım dedi, ilerde tartışalım. Devrimin yanında olan partilerin, devrimin karşısına silahla çıkmayan partilerin, çok partili hayatı dedim. Kronştat silahlı bir hareketti. Bu kadar. O yüzden Kronştat'ın bastırılmasının ciddi bir haklılığı vardır. Ama silahlı olmayan muhalefetleri zorla bastırmaya başlamak bambaşka bir dünyadır.

Şimdi, bir noktaya da çok kısaca değinmek istiyorum idealizm konusunda. Stalin sadece teoriye kötülük yapmadı arkadaşlar, tekrar altını çiziyorum. Bu yanlış. Stalinizm'in karşısındaki bazı arkadaşlar tarafından da yapılıyor. Stalin teoriye çok büyük kötülükler yaptı ama Stalin, onun ötesinde Stalinizm olarak, Komünist Enternasyonalin bürokratikleşmiş biçimi olarak, (tarihsel olgular söylüyorum. Onları tartışalım başka bir yerde.) İspanya devrimini engelledi, Çin devrimini 1925-27 arasında engelledi, Yunan devrimini engelledi ve başka devrimleri engelledi. Stalinizm sadece teorik bir suç, cinayet işlemedi. Stalinizm dünya işçi sınıfını devrimci hareketine karşı bir suç işledi.

Şimdi ben bunları artık, bırakıyorum, şu temizlik meselesine de girmek lazım. Kronştat eliniz kirli olduğunu gösteriyor. Ender arkadaş, çok ilginç, geriye doğru gidiyor, mücadeleyi Lenin yapıyor diyor, Stalin yapıyor diyor. Stalin Ekim devriminde bir kere bir hiçti. Buna karşılık, şu adı çok kolayca saf teoriye atılan Trotsky, Ekim devrimini örgütleyen komitenin başkanıydı bir, Kızıl ordunun kurucusu ve komutanıydı iki ve Trotsky iktidar hırsı dolayısıyla eleştirilmiştir yanlış bir şekilde. Dolayısıyla Troçki söz konusu olduğu zaman saflıktan, te

riden falan bahsetmesin kimse. Troçkist harekete gelince: çamur mu diyorsunuz? Brezilyanın gecekondularında Troçkistler çamura bulandılar hep, Meksika'da Troçkistler çamura bulandılar, Bolıya'da devrimi Troçkistler yönetmeye çalıştılar, yenilgiye uğradılar. Her devrim başarıya ulaşmaz. Arjantin'de yüzbinleri sokağa Troçkistler çıkardılar arkadaşlar. Bana parti kurmayı kimse önermesin. Ben parti kurmak için yıllardır çaba gösteriyorum, DSB de bunun bir aracıydı, ben sadece teori yapmıyorum. Sadece bir tek şeyi hatırlatacağım, partili mücadele bize hatırlatılmasın. Dünyanın, çok zayıf olmakla beraber elli yıldır yaşayan tek enternasyonalini şu anda Troçkistler kurmuş ve yürütmektedir. Bütün zaafalarına rağmen. Zaafaları, böyle kesin kanıtlar diye kimse ortaya dökmesin. SHP de sonra Sosyalist Parti'ye, sen nesin, küçücük bir partisin deyiverir. Niye güçlenemediği ayrı bir tartışmadır. Dünyanın güç dengeleriyle ilgilidir. Bırakın her şeyi canım, şu içinden bütün restorasyonistlerin çıktığı Stalinist hareket, içinden bugünün Batı Avrupasında bütün Sosyal Demokratların çıktığı, (İtalyan Komünist Partisi, Doğu Avrupanın komünist partileri, hepsi sosyal demokrat oldular) bunların çıktığı hareket karşısında, bunlar demek ki devrimci değilmiş, niye başka bir tek doğru dü-rüst devrimci Marksist, enternasyonalist, köylü sosyalisti olmayan önderlik çıkmadı. Bu soruyu sorun kendi kendinize. Dünya dengeleri açısından. Troçkizmin zaafalarını ancak o zaman anlayabilirsiniz. Troçkizmin tarihsel haklılığı mücadelesindedir, örgütlülüğündedir, sadece teorisinde değildir.

Ben şimdi geleceğe ilişkin bir iki şey söylemek istiyorum bütün bu tartışmalardan sonra. Şimdi arkadaşlar, sosyalizmin bilançosunun gelecek için çıkarılan dersleri hangileri? Bakın ben ilk konuşmamda bir kaç noktaya değindim. Mühim olan gelecek için dersler çıkartabilmemiz. Diyorum ki, her nerede, kendi içine kapanmış ve dünya devrimini destekleyerek kendisini geliştirmeye çalışmayan bir sosyalizm kuruluş görünümü ortaya çıktıysa, orada bu bir kesin çıkmaza girmiştir. Demek ki diyorum, dünya devrimini geliştirebilmek için ve yönetebilmek için bir enternasyonal örgütlenme gereklidir. Ben bunu açık seçik bir ders olarak çıkartıyorum. Sadece geçmiş doktrinden çıkartmıyorum. Ve diyorum ki, önümüzdeki dönemin sosyalizmi enternasyonalist olmalıdır. Sadece bu değil, burda vaktim yok. Dünyanın ne kadar iç içe girdiğini hepiniz biliyorsunuz. Enternasyonalizmin ne kadar önemli olduğunu, günümüz koşullarından çıkartmak mümkündür. Dolayısıyla diyorum ki, ben bir ders çıkartıyorum, hem sosyalizmin, hem kapitalizmin genel gelişmesinin bilançosunun sonunda enternasyonalist bir sosyalizm gerekir geleceğe diyorum. Ne diyorsunuz? Bırakın tarihe ve doktrine kaçmayı. Ne diyorsunuz? Bir enternasyonal için beraberce mücadele etmek gerekiyor mu? Bunları çünkü Marstan inen insanlar yap-

mayacak, Türkiyeliler de yapacak başkalarıyla beraber. Başka birileri bizim için yapmayacak hiçbir şeyi.

İki, ders çıkartıyorum, diyorum ki, geçmişte sosyalist demokrasinin çiğnenmesinin bürokrasinin ayrıcalıklarını ancak güçlendirdiği görüldü. Sendikalar artık işçi devletlerine bağımsız olmak zorunda, devlete bağımlı sendika olmaz diyorum. Ne diyorsunuz? Sendikalar hala bağımlı olmalı mı diyorsunuz? Yoksa siz de bağımsız sendikalar öngören bir program için mi mücadele ediyorsunuz. Ben Geleneğin programını okudum. Devlet bütün toplumu kapsıyor. İktidar bütün toplumu kapsıyor. Demek ki farklı ders çıkartıyoruz. Ama ders çıkartalım. Ben Geleneğin programında hiç bir ders çıkartılmadığını gene görüyorum. Ama ben dersten bahsediyorum. Tarihten bahsetmiyorum sadece.

Başka bir örnek vereceğim. Dedim ki, çeşitli ezilen sektörlerin, kendi bağımsız örgütlenmelerini işçi iktidarı, proleter iktidarı altında da sürdürmeleri gereklidir. Programımıza bunu yazalım dedim. Çünkü kadın sorununu ben halledeceğim diyemez iktidar dedim. Kadınların kendilerinin mücadele etmesine bağlıdır kadınların kurtuluşu dedim. Katılıyor musunuz, katılmıyor musunuz? Kimden bağımsız? İşçi devletinden bağımsız, örgütsel olarak ve politik olarak tamamen bağımsız. İşçi sınıfı partilerinden de. Herkes kendi ideolojik görüşlerini elbette yaymaya çalışır. Aksi budalalık olur. Ama örgütsel olarak bağımsız ve özellikle işçi devletinden bağımsız. Var mısınız yok musunuz? Ders çıkartıyorum, geçmişten konuşmuyorum, geleceğe yönelik konuşuyorum.

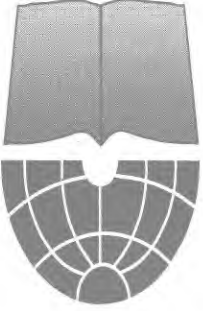
Son bir şey "uluslararası demokrasi" dedim. Özel bir uluslararası demokrasi programına ihtiyacımız var. Özellikle burjuvazinin, emperyalizmin saldırısı altında. Birleşmiş Milletleri kendi kalelerine çevirdikleri bir günde. Başka bir demokrasi uluslar arasında. Var mısınız, yok musunuz? Ulusların kendi kaderini tayin hakkının, sosyalizmin bir problemi olduğunu söyledim. Ulusların eşitlenmesinin, gerçek eşitlenmesinin, formel değil gerçek eşitlenmesinin sosyalizmin problemi olduğunu söyledim. Programımızı böyle yazalım diyorum. Geleceğe yönelik olarak. Buna var mıyız, yok muyuz? Gelecek hakkında ders çıkartalım. Benim çıkarttığım dersler bunlar ve başkaları.

Artık vaktim yok kapatıyorum. Şunu söyleyeceğim, bütün bu söylediklerimden bir şey ortaya çıkar, bütün partili mücadele vurguları boş yeredir. Benim bütün geleneğim ve biz de partili mücadelenin her zaman önemini vurguladık. İşçi sınıfı mücadeleleri, bize karşı boş yeredir, doğru vurgulardır, bize karşı boş yeredir. Ben tam da onu söylüyorum, köylü sosyalizmini bırakalım. Türkiye modern bir toplum haline geliyor, bütün zenginliğiyle, işçi sosyalizmidir gelecek. Dolayısıyla evet, işçi sosyalizmi. Ama bunu nasıl yapacağız? Ben diyorum ki, şu deminden beri sözünü ettiğim progra-

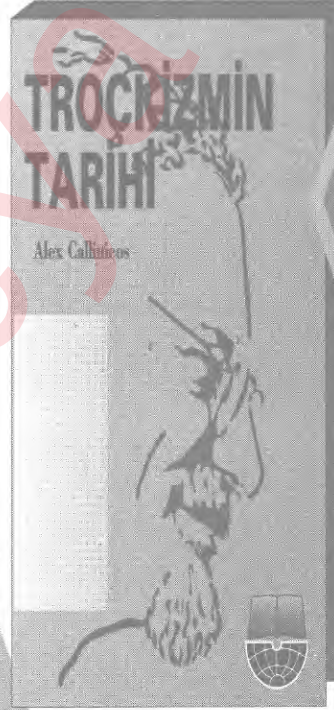
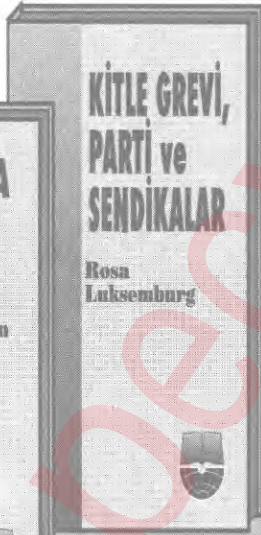
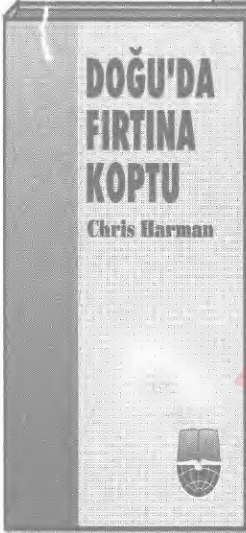
matik noktaları kıyasıya tartışalım, şu dersleri kıyasıya tartışalım, geleceğin devrimci Marksist partisini Türkiye'de de kuralım. Burada hiç bir şekilde programın dışında, mücadelenin gereklerinin dışında, teorik tartışmalar, doktrinler belirlemez geleceği. Ve buna paralel olarak da diyorum, bir enternasyonalin inşasını başka ülkelerin devrimci marksistleriyle birlikte yürütelim. Evet partili mücadele, sosyalizmin olanaklarını ancak böyle gerçek-

leştirebiliriz. Teşekkür ederim.

Ufuk Uras- Teşekkürler. Arkadaşlar, İktisatçılar Cemiyeti tümünüzün katkıları ve sabrı için teşekkür eder. Genel Merkezimizde bu cumartesi arkadaşımız Adnan Ekşigil'in Bilim Teorisi ve Ideoloji üzerine bir tebliği olacak, 15.00'de. Oraya da hepinizi davet ederiz. Teşekkürler.

Z YAYINLARINDAN OKUMAYI, ÖĞRENMEYİ, ARAŞTIRMAYI SEVENLERE

ÇIKTI

✓ **POSTMODERNİZM**
Alex Callinicos

✓ **NIKARAGUA -Dün ve Bugün**
Mike Gonzalez

✓ **TARİHİN İNTİKAMI**
Alex Callinicos

✓ **VARŞOVA GETTOSU 1941 - 43**
Marek Edelman

ÇIKIYOR

ULUSLARARASI BASIN ve YAYINCILIK LTD. ŞTİ.
DOSTLUKYURDU SOKAK. SELİMBEY İŞHANI NO: 8/13 BİNBİRDİREK 34 410 İSTANBUL
TEL: 516 83 04

SOVYETLER NEREYE GİDİYOR?

Prof. Dr. Nazım ENGİN

M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Intereconomics adlı süreli yayının son sayılarından birinde* yer alan bir makalede Sovyetler Birliği'ndeki çözülme konusu; modern dış ticaret teorisi, gümrük birliği teorisi ve 'optimal parasal alan' teorisi açılarından ele alınmakta ve esas olarak "BDT'yi alt bölümlere ayırmak daha iyi olur mu?" sorusuna bir yanıt bulunmaya çalışılmaktadır. Aşağıdaki satırlarda, bu makalede ileri sürülen ve Türkiye'nin konuya yaklaşımı açısından da önemli olduğunu düşündüğümüz görüşler ana çizgileri ile ele alınacaktır.

Bugünkü hali ile BDT'ye baktığımızda, karşımızda, fiyat ilişkileri çarpıtılmış çok geniş bir ekonomi vardır. Piyasa mekanizmasının işlemesi için gerekli olan yasal ve kurumsal çerçeve ise yoktur. Bazı küçük cumhuriyetlerin uygulamaya koyduğu gümrük engelleri bir kenara bırakılırsa mal ve hizmetlerin cumhuriyet sınırlarını 'oldukça' serbest bir şekilde geçtiğini söylemek mümkündür. Olaya bu açıdan bakıldığında, eski SSCB'nin, içinde mal ve hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı ekonomik bir birlik olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıda yer alan tablo, özellikle küçük cumhuriyetlerin dış ticaretlerinin büyük bir oranının diğer cumhuriyetlerle olduğunu göstermektedir.

Tablo: Sovyet Cumhuriyetleri: Cumhuriyetler arası ve dış dünya ile ticaret (1988 yılı) (GSMH'nın %'si olarak ticaret)

	Toplam	Diğer Cum. ile	(Dış) Dünya ile	Nüfus (milyon)
SSCB toplamı	30	22	8	284.5
Rusya F.	22	13	9	146.5
Ukrayna	34	27	7	51.4
B.Rusya	52	45	7	10.1
Özbekistan	40	34	6	19.6
Kazakistan	34	30	4	16.5
Gürcistan	44	38	6	5.3
Azerbaycan	41	36	5	6.9
Litvanya	54	47	7	3.7
Moldavya	52	46	6	4.2
Letonya	54	47	7	2.7
Kırgızistan	46	40	6	4.2
Tacikistan	44	38	6	5.0
Ermenistan	54	48	6	3.5
Türkmenistan	42	38	4	3.5
Estonya	59	50	9	1.6

Kaynak: Sovyetler Birliği 1990 İstatistik Yılı

AT Komisyonu Sovyetler Birliği üzerine yaptığı bir çalışmada, Sovyetler Birliği'ni bir iktisadi ve parasal birlik olarak sürdürmenin daha doğru ola-

* Daniel Gros, 'Regional Disintegration in the Soviet Union: Economic Costs Benefits', Intereconomics, No.5, September/October, 1991, ss.207-213.

çağı sonucuna ulaşmıştır. Adı geçen çalışma, cumhuriyetlerin, Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği ile birleşme arzusunda olma olasılığını gözönüne almamıştır. Buradaki çalışma ise bu olasılığı gözönüne almış ve özünde Komisyon Raporu'nun tersi bir sonuca ulaşmıştır.

Dış Ticaret Teorisi Açısından BDT'nin Geleceği.

Geleneksel karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile 'ölçek ekonomileri' ve 'ürün farklılaştırması' görüşlerine dayalı modern dış ticaret teorisi öğretisini birlikte ele aldığımızda, uluslararası ticaret akımlarını şu şekilde genellemek mümkündür: İleri derecede sanayileşmiş ülkelerin birbirleri ile ticareti, daha çok, endüstri-ici (intra-industry) ticaret şeklindedir. Farklı sermaye/emek oranlarına sahip olan ülkeler (yani sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkeler) arasındaki ticaret ise daha çok endüstri-ler-arası (inter-industry) ticaret şeklindedir. Bir diğer deyişle sanayileşmiş ülkeler birbirlerine sanayi malları satıp karşılığında aynı sektörün ürettiği malları alırken, sanayileşmiş ülkelerle sanayileşmemiş ülkeler arasındaki ticarete, sanayi mallarına karşı örneğin tarımsal hammaddelerin mübadelesi söz konusu olmaktadır. Dış ticaret teorisinin bir diğer beklentisine göre de, benzer sermaye/emek oranlarına sahip olan ve gelişmiş ülkelerin birbirleri ile yaptıkları ticarete konu olan yüksek sermaye/emek oranlı (yani sermaye yoğun) sınai malların üretiminde uzmanlaşacak kadar gelişmemiş olan ülkeler arasında ticaret az olacaktır (Daha basit bir ifadeyle, teoriye göre, sanayileşmemiş ülkeler arasında dış ticaretin fazla olmasını beklememek gerekir). Aynı görüşe göre, gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret, aynı sermaye yoğunluğuna sahip ve ölçek ekonomilerinden yararlanılarak üretilen farklılaştırılmış sanayi ürünlerinin (örneğin değişik tip ve modeldeki otomobillerin) ticareti şeklindedir. Halbuki, zengin, yani yüksek sermaye/emek oranına sahip ülkelerle, düşük sermaye/emek oranına sahip AGÜ'ler arasındaki ticaret ise, esas olarak farklı sermaye/emek oranına sahip malların ticareti şeklinde olacaktır.

Dünya deneyimi, teorisinin bu beklentilerini doğrulamakta ve olaya bu genel eğilimler açısından bakıldığında, Latin Amerika'daki bölgesel entegrasyon çabalarının neden sistematik bir şekilde başarısızlığa uğradığı konusuna da açıklık kazandırmaktadır. Buraya kadar söylenenler AGÜ'ler arasındaki bölgesel entegrasyon çabalarının pek öyle yararlı olamayacağı şeklinde yorumlanabilir.

Kişi başına geliri BDT Cumhuriyetleri ile yatkınlık gösteren Latin Amerika ülkelerinin deneyimlerini karşılaştırmak ilginç ve aydınlatıcıdır. Şili'nin toplam dış ticaretinin yalnızca % 20'si diğer L. Amerika ülkeleri ile. Arjantin ve Brezilya'nın ticari ilişkileri de, Rusya ve Ukrayna Cumhuriyetleri arasında bir karşılaştırma yapmamız konusunda yardımcı olabilir. (Brezilya ve Rusya'nın nüfusları yak-

laşık 140'ar milyondur. Ukrayna'nın nüfusu 55 milyon, Arjantin'in ise 30 milyon civarındadır). Arjantin'in dış ticareti içinde Brezilya'nın payı %11, AT'nin payı ise %28'dir. Olaya bu karşılaştırmalı açıdan bakıldığında, Rusya ile Ukrayna arasında kurulacak örneğin bir gümrük birliğinin büyük ekonomik yararlar sağlayabileceğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Böyle bir gümrük birliğinin 'ticaret yaratıcı' etkiden çok 'ticaret saptırıcı' etkilere yol açacağını, yani gümrük birliği kurmanın yararlarının zararlarını karşılayamayacağını söylemek daha gerçekçi olacaktır (Fakat, gümrük birliğinin oluşturulmasından sonra uygulanacak müşterek dış tarifelerin, şimdiki düzeyinden bir hayli daha düşük olması durumunda sonucun farklı olabileceği düşünülebilir).

Bir diğer ilginç karşılaştırma da Finlandiya ile Baltık Cumhuriyetleri arasındaki karşılaştırmadır. Litvanya ile Finlandiya'nın nüfusları aşağı yukarı aynıdır. Finlandiya'nın dış ticaretinin %40'dan fazlası AT ile. Bu örnek, AT'nin Finlandiya'ya tanıdığı ayrıcalıkların kendilerine de tanınması durumunda, Baltık Cumhuriyetleri'nin de ticari ilişkilerini esas olarak AT ile gerçekleştireceklerini ima etmektedir. Diğer bir deyişle, bu cumhuriyetlerin diğer cumhuriyetlerle bir gümrük birliğine girmeleriyle kazanacakları pek birşey yoktur, diyebiliriz.

Orta Asya Cumhuriyetleri konusunda da bazı yargılara varmak mümkündür. Farklı gelişmişlik düzeyleri ve coğrafik konumları nedeniyle bu cumhuriyetlerin diğer cumhuriyetlerle ticari ilişkilerini yoğun bir şekilde sürdüreceklerini umabiliriz. Ayrıca, İran ve Hindistan gibi komşu ülkelerin de bu cumhuriyetler açısından belli bir çekiciliklerinin olacağı unutulmamalıdır.

Ukrayna, Beyaz Rusya ve Transkafkasya Cumhuriyetleri ise ortada bir konumdadırlar. Ukrayna ve B. Rusya'nın sınai yapısı, Batı Avrupa ile yoğun bir ticarete olanak sağlayacak nitelikte olmakla beraber, coğrafik ve kültürel öğelerin Rusya ile güçlü bir entegrasyona gitmeleri yönünde etkilere sahip olabileceği de düşünülebilir. Bununla beraber, evvelce değinilen Arjantin-Brezilya örneği çerçevesinde B. Avrupa ile ticaretin daha hızlı bir şekilde gelişebileceğini söylemek de yanlış olmaz. Transkafkasya Cumhuriyetleri'ne gelince, bu cumhuriyetlerin ticaretlerini daha çok eski Sovyetler Birliği ile yoğunlaştıracaklarını, Ortadoğu'nun da önemli olabileceğini ima etmektedir.

Gümrük Birliği Teorisi ve BDT

AT ile ilgili olarak yapılan bazı çalışmalar AT içi ticaretin gelişmesinin önündeki engellerin 1992 yılı sonuna kadar kaldırılmasının AT'nin toplam gayrisafi hasılasının %4 ile %6 arasında artacağını göstermektedir. Olaya bu açıdan yaklaşıldığında apriori olarak, BDT içindeki cumhuriyetlerin bağımsız ticaret politikaları uygulayarak gümrük duvarlarını yükseltme yoluna gitmelerinin, evvelce

sözünü ettiğimiz ekonomik birliği çökerteceğini söyleyebiliriz. Bu konuda cumhuriyetlerin yanıt aramaları gereken temel soru şudur: dış ticarette bağımsız olmak mı daha yararlıdır yoksa BDT'deki ekonomik birlik içinde kalıp oradaki serbest ticaretten yararlanmak ve dış dünyaya karşı ortak dış ticaret engelleri uygulamak mı?

Bu sorunun yanıtını standart gümrük birliği teorisi öğretisi içinde arayabiliriz. Teori, gümrük birliğine katılmanın sağlayacağı yararların esas olarak şu üç öğeye bağlı olduğunu göstermektedir.

- 1) Birlik tarafından uygulanan ortak korumanın derecesi;
- 2) Birliğin büyüklüğü;
- 3) Birliğe katılan ekonomilerin büyüklüğü ve ekonomik yapıları.

Gümrük birliğine katılacak cumhuriyetler, bu birliğe üye olmaları sonucu diğer ülkelerden daha yüksek maliyetlerle ithalat yapmak zorunda kalamazlar için, yani gümrük birliğinin ticareti çarpıtıcı etkisi nedeniyle, bir kayba uğrayacaklardır. Dolayısıyla, olaya yukarıdaki 1. madde açısından bakıldığında, özellikle küçük cumhuriyetlerin gümrük birliği dışında kalmaları daha rasyonel olacaktır, diyebiliriz.

Gümrük birliğinin coğrafik boyutu da önemlidir. Çünkü coğrafik boyut büyüdükçe, çoğu mali en ucuz üreten ülkelerin o birlikte yer alması olasılığı o denli yüksek olacaktır. Bu ise, ticaret saptırıcı etkinin küçük olması sonucunu doğuracaktır. Fakat bu aşamada şunu da belirtmekte yarar vardır. Coğrafik büyüklüğüne karşın eski SSCB, piyasası büyüklüğü açısından AT'nin 1/5'inden daha küçük bir piyasadır. Ayrıca, çoğu cumhuriyetteki imalat sanayinin modernleşmesi için gerekli olan sermaye mallarının üretimi açısından da Sovyetler Birliği'nin en düşük maliyetlere sahip olmadığı açıktır. Dolayısıyla, BDT gümrük birliği içinde kalma, ticaret saptırıcı etkiden kaynaklanan önemli ekonomik maliyetlerin yüklenilmesi anlamına gelebilecektir. Olaya yalnızca bu iki etki açısından bakıldığında bile, mevcut hali ile BDT'nin bir gümrük birliği için cazip bir alan olmadığını söyleyebiliriz. Olaya başka açılardan bakıldığında da, bazı cumhuriyetlerin gümrük birliğine katılmamalarının yararlarına olacağını söylemek daha kolaylaşacaktır.

Şimdiye kadar söylenenler, yerleşmiş piyasaya ekonomilerine sahip ülkelerin deneyimlerinin bize şunu gösterdiğini ima etmektedir. BDT'nin batı ucundaki cumhuriyetler gelecekte birbirleri ile ticari ilişkiye girmekten çok Batı Avrupa ile ticari ilişkiye gireceklerdir. Tabii bu görüş, ancak, geçmişteki ticari bağların hızlı bir şekilde değiştirilebileceği varsayımına dayalıdır. Yugoslavya'nın deneyimi, ticaretin bölgesel dağılımının oldukça hızlı bir şekilde değiştirilebileceğinin güzel bir örneğidir. 1982-1988 döneminde AT, Yugoslavya'nın dış ticaretinde COMECON'un yerini almıştır. Polon-

ya'nın deneyimi de aynı yöndedir. Bu iki ülkenin deneyimi, B. Avrupa ile ticaretin, yerleşmiş ve planlı dış ticaret kalıplarının yerini çok hızlı bir şekilde alabileceğini göstermektedir.

'Optimum Parasal Alan' Teorisi ve BDT

Birliği oluşturan Cumhuriyetlerde geçerli olacak para birimi konusuna gelince: Her bir cumhuriyetin ruble yerine ayrı bir ulusal para kullanmaya başlamasının, bağımsızlığın önemli bir göstergesi olarak algılanabileceği söylenebilir. Cumhuriyetler sırf bu nedenle kendi ulusal paralarını yaratma yoluna gidebilirler. Olaya iktisat teorisinin öğretisi açısından yaklaşıldığında da, bazı cumhuriyetlerin kendi ulusal para birimlerini yaratmalarının iktisadi mantığının olduğunu söyleyebiliriz. Optimal parasal alan teorisine göre, bağımsız bir ulusal paraya sahip olmanın en büyük avantajı, döviz kuru politikasının şoklara karşı bir araç olarak kullanılabilmesidir. Fakat bu yarar, ortak bir paraya sahip güçlü bir ekonomik birliğin sağlayacağı yararlarla karşılaştırılmalıdır. Her bir cumhuriyetin kendi ulusal parasını kullanmaya başlaması, ortak bir paranın kullanılmasıyla karşılaştırıldığında, işlem maliyetlerini artıracak için, cumhuriyetlerarası ticaretin bir miktar engellenmesi sonucunu doğurabilecektir. Evvelce verilen tablo, özellikle küçük cumhuriyetlerin ticaretlerinin büyük bir oranının diğer cumhuriyetlerle olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla olaya bu açıdan bakıldığında, rublenin, birliğin parası olarak muhafaza edilmesinin en güçlü savunucularının bu ülkeler olacağını söyleyebiliriz. Bununla beraber, rublenin, halihazırda, cumhuriyetlerarası ticarette bir paranın asli işlevi olan değişim aracı olma işlevini tam olarak yerine getirmedikçe de akıldan bulundurmamak gerekir. Günümüzde cumhuriyetlerarası ticaret oldukça karmaşık mekanizmalar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu durumun yakın bir gelecekte çok fazla değişebileceğini söylemek de oldukça zor olabilir.

Dış ticarete zaten bir hayli açık olan küçük cumhuriyetlerin hiç olmazsa uzun dönem çıkarlarının bir ruble alanı içinde kalmakta olduğunu söylemek de mümkündür. Fakat benzer bir mantıkla, bu tür küçük cumhuriyetlerin ruble alanı yerine başka bir para alanına katılmaları da kendi çıkarlarına olabilir. Hangi seçeneğin daha akılcı olacağı, dış ticaretin coğrafik dağılımına bağlıdır. Tablonun da gösterdiği gibi halihazırda tüm cumhuriyetler, dış dünya yerine daha çok birbirleri ile ticaret yapmaktadırlar. Fakat dış ticaret kalıplarının, yukarıda değinildiği gibi değişmesi söz konusu olursa, örneğin Baltık Cumhuriyetleri'nin Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'ne yansımaları, ruble alanında kalmalarından daha rasyonel olacaktır. Orta Asya ve Transkafkasya Cumhuriyetleri için ise durum daha farklıdır. Bu cumhuriyetlerin, BDT Cumhuriyetleri ile ticaret yapma olasılığının AT ve diğer gelişmiş ülkelerle ticaret yapma olasılığından daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Olaya Ukrayna gibi daha büyücek bir cumhuriyet açısından bakıldığında, birlik cumhuriyetleri ile olan ticaretin bir önceki gruptan daha az olduğu (%27) görülmektedir. Bu durum yaklaşık aynı nüfusa sahip olan Fransa'nın durumu ile karşılaştırılabilir. Böyle bir durumda, aynı bir ulusal paraya sahip olma aleyhindeki sav daha az güçlüdür. Bir diğer deyişle, daha büyükçe olan cumhuriyetlerin kendilerinin 'optimal para alanı' oluşturma şansları daha fazladır. Ayrıca, evvelce de değinildiği gibi, örneğin Ukrayna'nın piyasa sistemine geçiş tamamlandığında, B. Avrupa ile ticaretini artırması olasılığı, diğer BDT Cumhuriyetleri ile ticaretini artırması olasılığından daha fazladır. Olaya bu açıdan yaklaşıldığında, Ukrayna açısından bile, rubleye bağlı kalmanın yararlı olma olasılığı azdır, diyebiliriz.

Rubleden kopmayı haklı gösterecek diğer görüşleri şöyle özetlemek mümkündür.

1) Ortak bir paraya sahip olmanın esas maliliyeti, ulusal düzeyde farklılaşan şoklara karşı uyum sağlamayı güçleştirmesidir. Ulusal paralar, döviz kuru değişimleri yoluyla bu şoklara karşı uyum sağlamayı kolaylaştırırlar. Bu görüş, dağılan Sovyetler Birliği için özellikle geçerlidir, çünkü reform uygulamaları büyük ölçüde, bölgesel düzeyde farklılaşan şoklara yol açacaktır.

2) 'Optimum para alanı' teorisinde emek mobilitesinin kritik bir önemi vardır. Ücret esnekliğinin olmaması durumunda, emeğin bölgesel olarak yer değiştirebilmesi, döviz kurlarının değiştirilmesi gereğinin yerini alabilir. BDT'de ise, çeşitli nedenlerle, emeğin bölgelerarası mobilitesinin bir hayli sınırlı kalacağını söyleyebiliriz. Bu ise, BDT'nin optimal bir parasal alan olma şansının az olduğunu ima etmektedir. Bir diğer deyişle, rublenin, ortak para olarak sürmesi şansı, olaya bu açıdan bakılırsa, azdır.

3) Ortak bir para, uzun dönemde, aynı zamanda ortak bir enflasyon oranı anlamına gelecektir. Bu ise, enflasyonist baskıları göğüslemekte daha güçlü olan cumhuriyetlerin kendi ulusal pa-

ralarını geliştirmeyi istemeleri olasılığını artıracaktır.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür. Bu makale, eski SSCB'nin tümünü kapsayan bir BDT'yi iktisadi bakımdan savunmanın bir hayli güç olduğunu göstermektedir. Bir diğer deyişle, iktisat teorisi öğretisi bu birliğe destek vermemektedir. Halbuki, AT ile ilgili tartışmalarda Avrupa ekonomik ve parasal birliğinin yararlı olacağı görüşleri iktisadi açıdan sürekli desteklenmiştir. Bu farklılık nereden kaynaklanmaktadır?

Kısaca belirtmek gerekirse, B. Avrupa ile eski SSCB arasındaki en belirgin farklardan biri, Avrupa'da coğrafik ve ekonomik merkez, aynı zamanda hem gelir hem de makro ekonomik istikrar açısından topluluğun en güçlü alanıdır. Bu nedenle merkez, yalnızca yoğun bir ticari faaliyeti kendisine çekmekle kalmaz, fakat aynı zamanda, daha güçsüz çevre ülkeleri için sağlıklı bir makro-ekonomik istikrar dayanağı sağlar. Eski SSCB'de ise böyle bir merkez yoktur. Rusya, çevrede bulunan bazı devletlerden gelir açısından daha geridir ve istikrar bakımından da daha istikrarlı olduğu söylenemez. Bu nedenle, batıda yer alan cumhuriyetler açısından, AT ile bir entegrasyona girmek, ekonomik açıdan Rusya ile entegrasyona girmekten daha caziptir diyebiliriz. Orta Asya'da yer alan cumhuriyetlerin entegre olabileceği alternatif bir büyük ekonomik alan sözkonusu olmadığından, bunların BDT ekonomik ve parasal birliği içinde yer almaları daha akılcı gözükmektedir.

Son bir uyarı olarak şunu söyleyebiliriz. Bazı cumhuriyetler açısından, bağımsız ekonomik politikaların ekonomik açıdan haklı gösterilmesi, aşırı ulusalcı politikaların benimsenmesini haklı göstermediği gibi, mevcut ekonomik bağların birden bire kesilmesi gerektiği şeklinde de yorumlanmamalıdır. Geçmişin zora dayalı birliği, bu kez yerini cumhuriyetler arasında ticaret savaşlarına terkederse, bundan tüm cumhuriyetlerin zarar göreceği açıktır. Umalım ki liderler bu konuda sağduyunun sesini dinlesinler.

NEO-KLASİK KAYNAK DAĞILIMI TEORİLERİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM

Dr. A. Kemal ÇELEBİ
D.E.Ü. Manisa
İktisadi ve İdari Bil. Fak.
Maliye Bölümü

I. GİRİŞ

Bir ülkedeki toplam kaynakların kamu ve özel kesim arasındaki dağılımı, özellikle de kamu ekonomisinin ulusal ekonomi içindeki genişliğinin ne olduğu ve ne olması gerektiği, ekonomi biliminde üzerinde en çok durulan konuların başında gelmektedir. Kamu ekonomisinin genişlemesi konusunda literatüre geçen ilk çalışmalardan birisi A. Wagner'e aittir. Wagner, ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmelere bağlı olarak kamu ekonomilerinin genişleyeceğini ve bunun tarihsel bir kaçınılmazlık olduğunu ileri sürmüştür. Kamu ekonomisinin genişliğinin ne olması gerektiği ise, A.C.Pigou ve P.Samuelson'ın temellerini attığı "Sosyal Refah Teorisi" ve "Kamusal Mallar Teorisi" içinde analiz edilmiştir.

Her iki teoride de kamu ekonomisinin genişliğinin ne olduğu değil ne olması gerektiği normatif bir yaklaşımla incelenmiştir. Geleneksel maliye teorisinin yetersiz kalması sonucunda yine temel klasik varsayımlara bağlı kalarak, özel kesim ve kamu kesimi arasındaki kaynak dağılımı sorununu kaynakların etkin kullanımı açısından ele alan bu teorilerde marjinal analiz teknikleri ve dışsal ekonomi kavramı kullanılmıştır. Ancak, kaynak dağılımı ile ilgili bu neo-klasik teorilerin, zaman içinde ortaya çıkan sorunların açıklanmasında ve bu sorunlara karşı çözüm getirilmesinde yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu yetersizlik nedeniyle de, bu teorilere özellikle metodolojik düzeyde önemli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu çalışmada, yapılan eleştirilere bağlı kalarak neo-klasik kaynak dağılımı teorilerini değerlendirmeye çalışacağız.

II. SOSYAL REFAH TEORİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Sosyal refah teorisi, Pigou'nun temellerini attığı refah ekonomisi konusu içinde yer almaktadır. Normatif ekonominin bir dalı olması nedeniyle, mutluluk ve iyilik olarak tanımlanan refahın toplumun bütünü açısından nasıl olması gerektiği sorusuna cevap bulmaya çalışır. Sosyal refah teorisinde ilk sorun, refahın birey ve toplum için nasıl değerlendirileceğidir. Birey için refahının ölçütü kendi değerlendirmesidir. Asıl güçlük, bütün bireyleri ilgilendiren sosyal düzeydeki refahın nasıl değerlendirileceği konusunda ortaya çıkar. Refah ekonomistleri, milyonlarca bireyden oluşan bir ülkede herkese refahının artıp artmadığını sormanın imkansız olduğunu, bu nedenle de değer yargılarına başvurmanın zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir (Mishan, 1969, s. 24). Sosyal refahın gerçekleştirilmesinde kaynak dağılımı ile ilgili refah önermeleri ekonomik etkinlik kriteri üzerinde yükselmektedir (Scitovsky, 1973, s.48). Ancak Buchanan'ın belirttiği gibi, fayda sadece birey tarafından ölçüle-

bilir. Dolayısıyla, etkinlik kriteri bireysel düzeyde bir anlam ifade eder. Ekonomistin kullandığı etkinlik kriteri ise, bireylerin değil ekonomistin kendisinin değer yargılarını yansıtmaktadır (Buchanan, 1960, s.108).

Sosyal refah teorisyenleri, üretimde ve tüketimde ortaya çıkan dışsal ekonomiler nedeniyle ekonomik etkinliğin piyasa koşulları içinde kendiliğinden sağlanamayacağını kabul etmişlerdir. Buna göre, özel kararlar dışsal etkilere yol açıyorsa, diğer etkinlik koşulları yerine getirilse bile rekabetçi ortamda optimum üretim düzeyine ulaşılamaz. Böylece, dışsallıkların varlığının refah ekonomistleri tarafından kamu kesimi faaliyetini haklılaştırmak ve kamu harcamalarının optimum düzeyini belirlemek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Oysa, sosyal refah teorisyenlerinin dışsal ekonomilere dayanarak yaptıkları insan davranışı ile ilgili varsayımın ne derece geçerli olduğu tartışma konusudur. Bu sosyal varsayımlar değiştirildiğinde, marjinal özel maliyet ile marjinal sosyal maliyet arasındaki farklılığı kullanmanın faydası ortadan kalkar (Buchanan, 1972a, s.169-170). Pigou ve izleyicileri, piyasa süreci içinde davranışta bulunan bireylerin yalnızca ekonomik olarak tanımlanan değerlerle motive edildiklerini varsaydılar. Bu yüzden bireylerin davranışlarının sosyal yönünü ihmal ettiler. Aslında, siyasal süreç içinde faaliyette bulunan bireylerle piyasa sürecinde faaliyette bulunan bireyler aynı bireylerdir. Dolayısıyla siyasal kararlar, bireyler üstü herşeyi bilen bir varlık tarafından alınmamaktadır. Buchanan, kamu ekonomisi ile ilgili siyasal kararların da piyasa kararları gibi bireylerce alındığını belirtmiştir (Buchanan, 1972b, s.12). Diğer bir anlatımla, Pigou'nun ileri sürdüğü dışsallık varsayımında, başkaları üzerinde maliyete yol açan bireyi bu faaliyetinden vazgeçirmek veya dışsal maliyetleri ortadan kaldırmak için herşeyi bilen bir varlık olarak kabul edilen hükümet vergi koyacaktır. Oysa, siyasal süreç içinde de aynı bireyler davranışta bulunduklarından, dışsallıklar herşeyi bilen bir varlık tarafından değil, siyasal süreç içindeki tarafların (seçmenler, baskı grupları, hükümet, bürokrasi) karşılıklı mübadeleleri sonucunda çözümlenecektir (Congleton, 1988, s.145).

Görüldüğü gibi, refah ekonomistleri hükümet ve bürokrasiye sosyal refahı sağlamak için uygun roller biçmişler, fakat herhangi bir motivasyon belirleme konusunda ilgisiz kalmışlardır. Gerçekte hükümet doğrudan bireylerin refahlarını gözönüne almaz. Birinci derecede bireylerin oyları ile ilgilenir. Bürokrat da diğer bireyler gibi, kendi kişisel faydasını maksimize etmeyi düşünür. Downs'a göre sosyal refah, politikacıların ve bürokratların davranışlarının amacı değil, sonucudur (Downs, 1957, s.18). Dolayısıyla kamu kesiminin ekonomi içindeki payı, sosyal refahı maksimize ettiği düşünülen iyiliksever bir hükümetin varlığı ile tam olarak açıklanamaz. Çünkü, gerçek hayatta

tarıma verilen subvansiyonlar, çeşitli sektörlerde girişlerin sınırlandırılması ve yabancı mallardan gümrük vergisi alınması gibi kamusal düzenlemeler nedeniyle kamu kesiminin faaliyetlerini sosyal refah teorisi ile açıklamak olanaksızdır (Becker, 1985, s.336).

III. KAMUSAL MALLAR TEORİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Kamusal mallar teorisi, refah ekonomisinin kamusal mallar olarak nitelendirilen alana uzantısını temsil etmektedir. Kamusal mallar teorisinde de, Pareto optimal çözümlere göre bireysel refah maksimizasyonunu tanımlamak ve böyle bir optimuma ulaşmanın olanaklarını araştırmak ön plana çıkmıştır. Dışsal ekonomiler ile ilgili varsayımlara dayandırılan kamusal mallar teorisinde dışsallıklar analizini karmaşıklığını arttırmış, fakat kaynakların etkin dağılımı amaç olarak kalmaya devam etmiştir. Kamu ekonomisi ders kitaplarında kamusal mallar konusu; nitelikleri, çeşitleri, ne miktar üretileceği ve nasıl finanse edileceği açılarından teorik bir çerçeveye oturtulmuştur (Bkz., Şener, 1984). Biz de kamusal mallar teorisine yöneltilen eleştirileri bu açılardan ele alacağız.

Samuelson kamusal malı, herhangi bir bireyin tüketiminin diğer bireylerin eşit olarak tüketimlerinde bir azalmaya yol açmayan ve ortak tüketilen mallar olarak tanımlamıştır (Samuelson, 1954, s.387). Bu tanımlamaya göre, kamusal bir mal özel mallardan ayrıran şey, taşıdığı ekonomik nitelikler olmaktadır. Bu nitelikler; (1) dışsal ekonomiler, (2) bölünmezlik ve (3) ortak tüketimdir. Bu niteliklerin bir malda bulunma derecesi, o malın tam kamusal veya yarı kamusal mal olarak sınıflandırılmasına olanak sağlar. Bir de Musgrave'in, malları sosyal içeriğine göre "erdemli mal" olarak tanımlama çabası vardır (Musgrave, 1959, s.13-14). Bu çaba da, diğer kamusal mal tanımlarında olduğu gibi, sosyal refahı tanımlama amacına yöneliktir.

Kamusal mallar teorisinde mallarla ilgili olarak yapılan bu ekonomik ve sosyal nitelendirmeler, bu nitelikleri taşıyan bir malın piyasada üretiminin etkin olmayacağını, dolayısıyla da kamu kesimi üretimine bırakılmasının zorunlu olduğunu açıklamak için kullanılmıştır. Bu şekildeki açıklamalar, malların dışsal fayda yayma niteliğine dayandırılmak istenmektedir. Buna göre, bireylerin dışsallıkları göz önüne almadığı bir durumda, kamusal bir malın piyasada üretimi bütün bireyler için gerekli olan toplam miktarın üzerinde olacağından kaynaklar israf edilmiş olacaktır. Bireylerin dışsallıkların farkında oldukları bir durumda ise, bedavacı (free-rider) olmak isteyebileceklerinden, kamusal malın üretimi için piyasada kaynak ayrılmayacaktır. Dikkat edilirse bu açıklamada dışsal ekonomilerin kaynağına inilmemekte, mala bağlı bir nitelik olduğu varsayımında bulunmaktadır. Oysa dışsal ekonomiler, kamusal bir mal üzerinde mülkiyet hakkının kurulamamasından kaynaklanmak-

tadır (Hyman, 1973, s.78-79). Bir mal için mülkiyet hakkının kurulması, o malın pazarlanamama ve ortak tüketim niteliklerini ortadan kaldırır. Lerner, mülkiyet haklarının bulunmadığı durumlarda bütün malların kamusal mal niteliğinde olduğunu belirtmiştir (Lerner, 1972, s.264).

Görüldüğü gibi kamusal mallar teorisinde, haklar ile ilgili tercihler, hakların değişmez kabul edildiği bir sistem içindeki tercihlerden ayrılmakta ve ilgi ikincisi üzerinde odaklaşmaktadır (Wiseman, 1978, s.256). Ancak günümüzde teknolojik gelişme ile birlikte, mülkiyet haklarının kurulmasına olanak sağlayan alternatif kaynak dağılımı tekniklerinin sayısı hızla artmaktadır (Herber, 1971, s.47). Örneğin son zamanlarda elektronik alanda kaydedilen ilerlemeler sayesinde, tüketiciler özel bir televizyon programını seyretme hakkını satın alabilmektedirler. Dolayısıyla, mülkiyet hakkının kurulması olanağını veren teknik gelişmeler, kamusal malların nitelikleri gereği kamu kesimine bırakılması şeklindeki kamusal mallar teorisi önermesinin geçerliliğini ortadan kaldıracaktır. Bu durumda bir malın kamusal faaliyet konusu olması, siyasal süreç içinde mübadelede bulunan bireylerin anlaşmalarına bağlıdır (Lerner, 1972, s.265). Buchanan'a göre de, kamusal mallar nitelikleri gereği kamu kesimine devredilmemekte, bu gibi malların çoğunun piyasada üretimi sonucu tüketici-seçmene yüklediği maliyetler nedeniyle onların ortak kararlarına bağlı olarak kamu kesimine devredilmektedir (Buchanan, 1962, s.75).

Kamusal mallar teorisinde ikinci konu, kamusal malların üretiminde kaynakların etkin dağılımı ile ilgilidir. Bu konuyu analiz eden kamusal mal modelleri, kısmi denge ve genel denge modelleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu modellerde kamu kesiminin kamusal mal üretimi "gönüllü mübadele teorisi"ne bağlı olarak piyasa süreci benzeri soyut bir yaklaşımla açıklanmaktadır. Kamusal mal teorisyenleri bunu analitik basitlik sağlamak için yaptıklarını ileri sürmektedirler. Ancak bu durumda, siyasal süreç içinde çok taraflı bir mübadele sonucu oluşan kamusal mal üretimi gözden kaçırılmış olmaktadır (Buchanan, 1968, s.81).

Yine bu modellerde, bireylerin kamusal mal aleplerinin bilindiği varsayılmaktadır. Böylece, karmaşık analitik problemlere yol açılmadan kamusal malların etkin üretim düzeyinin belirlenebileceği savunulmuştur. Ancak asıl önemli olan bu varsayımın gerçeklere ne derece uygun olduğudur (Bohm, 1973, s.35). İki veya üç tüketiciden oluşan bir grubun, kamusal malın üretilecek miktarı ve maliyetine katılma konusunda anlaşmaları zor değildir. Ancak grup binlerce üyeye ulaştığında, bu on derece olanaksızdır. Çünkü, tüketimde rekabetin olmaması nedeniyle tüketiciler gerçek tercihlerini açıklamazlar ve bedavacı davranış içine girerler. Bu durumda bu modellerin piyasa benzeri açıklamaları başarısız olur (Brown-Jackson, 1980,

s.26). Bu nedenle de kamusal malların optimum üretim düzeyini araştıran modellerde, kamusal faydayı gözeten ve herşeyi bilen bir hükümetin var olduğunun kabul edilmesi gerekli olmuştur.

Lindahl, Bowen ve Musgrave herşeyi bilen bir varlığın gerçekte olmayacağı görüşünden hareketle, modellerinde oylama teorisine yer vermeye çalışmışlardır. Ancak, oylama kurallarını siyasal sürecin kurumsal yapısından soyutlayarak piyasa sürecine uyarlamaya çalıştıkları için, bu modeller hala herşeyi bilen bir hakemin varlığını gerektirmektedir. Nitekim Bowen, grup büyüklüğünün artması durumunda oylamanın pratik olmayacağını ve "genel yarar" gözeten kamu görevlilerinin kamusal malın miktar ve bileşimini belirleyeceğini ileri sürmektedir (Bowen, 1944, s.42-43). Aynı şekilde Lindahl da her ne kadar demokratik karar almada süreç olarak "oybirliği"ni aramakta ise de, dengeye ulaşmada ayarlama süreci ikna edici değildir. Zira, denge düzeyinden uzaklaşıldığında dengeye tekrar kimin ulaşmayı sağlayacağı sorusu, son aşamada bir hakemin varlığını gerektirmektedir (Akalin, 1981, s.59).

Yukarıda açıkladığımız eleştirilere bağlı olarak Buchanan, kamusal mallar teorisine bir "mali kurumlar teorisi" eklenilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Buchanan, 1968, s.151). Ancak kamusal mallar teorisi Buchanan'ın bu teşvik edici çabalarından sonra bile, siyasal karar alma mekanizmasına yer vermemiştir. Breton'ın da vurguladığı gibi sonuç olarak, kamusal mallar teorisinin kaynakların kamu ve özel kesim arasındaki dağılımını son aşamada belirlemede faydalı olmadığı söylenebilir (Breton, 1974, s.4). Nitekim gerçek hayatta da kamu kesiminin ekonomi içindeki payını kamusal mallar teorisi ile açıklama olanağı yoktur. Çünkü, kamu kesimince üretilen mal ve hizmetlerin tamamı kamusal nitelikli mal ve hizmetler değildir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı olmakla birlikte, kamusal olarak nitelendirilen mallar toplam kamusal faaliyet içinde yarından da az bir paya sahiptir (Bordo-Landau, 1987, s.167).

IV. SONUÇ

Klasik veya Keynesyen olsun ekonomistler genelde, ekonomik faaliyetin içinde cereyan ettiği siyasal alana karşı ilgisiz kalmışlardır. Sosyal refah ve kamusal mal teorilerinde de görüldüğü gibi daha çok, ekonomik faaliyet içinde hükümetin uygun rolünün ne olması gerektiği ile ilgili normatif reçeteler sunulmuştur. Buchanan bu konuda ağır bir dille şu eleştiriyi yapar (Buchanan, 1985, s.266).

"Ekonomistler araştırmalarının epistemolojik temellerinin kırılabilirliğini kabul etmek konusunda niçin bu kadar isteksizdirler. Onlar kısmen faydacı olmaya devam etmekte, kısmen mühendis gibi roller araştırmaktadırlar. Fakat aynı derecede önemli olan, bir elitist mantalitesine sahip olmalarıdır.

Kendilerini, gerekli analiz yeteneğine sahip olmayan sıradan insanlara göre normatif hikmette üstün görmeye devam ederler."

Sonuç olarak, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan sorunlar karşısında başta sosyal refah teorisi ve kamusal mallar teorisi olmak üzere diğer ekonomik yaklaşımların açıklama ve çözüm getirekten uzak kalmaları, ilginin siyasal alana çevrilmesine yol açmıştır. Özellikle Buchanan'ın öncülük ettiği ekonomistler, neo-klasik kaynak dağılımı teorilerine yönelttikleri metodolojik tartışma dolu eleştirileri ile, kamusal tercih yaklaşımını geliştirmişlerdir.

KAYNAKLAR

AKALIN, Güneri (1981), *Kamu Ekonomisi*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No:486, Ankara.

BECKER, Garry S. (1985), "Public Policies, Pressure Groups, and Dead Weight Costs", *Journal of Public Economics*, Vol.28, Amsterdam.

BOHM, Peter (1973), *Social Efficiency, A Concise Introduction to Welfare Economics*, John Wiley Sons, New York.

BORDO, M.B. and ALANDAU, D. (1987), "The Growth of Government", *Public Choice*, Vol. 53.

BOWEN, H.R. (1944), "The Interpretation of Voting in the Allocation of Economic Resources", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. LXIII.

BROWN, C.V. and JACKSON, P.M. (1980), *Public Sector Economics*, Martin Robertson, Oxford.

BUCHANAN, J.M. (1960), *Fiscal Theory and Political Economy*, Chapell Hill, Dunham, N.C.

and TULLOCK, G. (1962), *The Calculus of Consent*, The University of Michigan Press.

(1968), *The Demand and Supply of Public Goods*, R.McNally Company, Chicago.

(1972a), "Politics, Policy, and Pigovian Margins", *Theory of Public Choice*, (Ed. J.M. Buchanan-R.D.Tollison), The University of Michigan Press.

(1972b), "Toward Analysis of Closed Behavioral Systems", *Theory of Public Choice*, (Ed. Buchanan-Tollison).

... (1985), *Liberty, Market, and State*, New York University Press.

BRETON, Albert (1974), *The Economic Theory of Representative Government*, Aldine Publishing Company, Chicago.

CONGLETON, R.D. (1988), "An Overview of the Contractarian Public Finance of James Buchanan", *Public Finance Quarterly*, Vol.16, No:2.

DOWNS, Anthony (1957), *An Economic Theory of Democracy*, Harper and Row Publication, New York.

HERBER, B. (1971), *Modern Public Finances*, Richard D.Irwin, Inc.

HYMAN, D.N. (1973), *The Economics of Governmental Activity*, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York.

LERNER, Abba P. (1972), "The Economics and Politics of Consumer Sovereignty", *The American Economic Review*, Vol. LXII, No:2.

MISHAN, E.J. (1969), *Welfare Economics: An Assessment*, North Holland Publishing Company, Amsterdam.

MUSGRAVE, R.A. (1959), *The Theory of Public Finance*, Asian Students' Edition, McGraw-Hill Com. Inc., New York.

SAMUELSON, P.A. (1954), "The Pure Theory of Public Expenditure", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. XXXVI.

SCITOVSKY, T.De (1973), "A Note on Welfare Proposition in Economics", *Readings in Welfare Economics*, (Ed.M.J.Farrel), The McMillan Press Ltd., London.

ŞENER, Orhan (1984), *Kamu Ekonomisi*, II. B., Okan Y., İstanbul.

WISEMAN, Jack (1978), "The Choice of Optimal Social Expenditures", *Public Choice and Public Finance*, (Ed.K.W.Roskamp), Edition Cujas, Paris.

KEYNES'DE BELİRSİZLİK ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

A.Dinç ALADA

İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

İngiliz tarihçi ekolüne mensup iktisatçı Cliffe Leslie, 19. yüzyılın son çeyreğinde, Klasik iktisadın, özellikle Ricardo ve sonrasında soyut teorilerinde yer alan kaynakların alternatif kullanım alanları hakkında bireylerin mükemmel bilgiye sahip oldukları varsayımına karşı çıkıyordu. Cliffe Leslie'ye göre Klasik iktisadın, kendi tabiriyle "a priori veya tûmdengelimci, ortodoks politik iktisat(ın)" ¹ temel hatası, içinde yaşanan hayatta "basitten karmaşığa, yeknesaklıktan çeşitliliğe, kırılmayan geleneklerden değişime ve bu sebepten ötürü bilinenden bilinmeyene geçildiğinden haberdar olmasındı." ²

Benzer bir yaklaşımla Keynes'in 'Genel Teori' ve sonrasındaki yazılarıyla Ortodoksiye karşı çıkışının bir boyutu da, geleceğe dönük iktisadi davranışlarımızda, Bentham'ın zevk ve elem hesaplaması üzerine inşa edilmiş olan akıl yürütme mantığının, ihtimal hesaplamasında olduğu gibi bir hakikat olan belirsizliği, kesinlik ile aynı hesap edilebilir statüye indirgemiş olacağı düşüncesinde yoğunlaşmaktadır. ³

"Çok iyi bildiğimiz gibi, gelecek hiçbir zaman geçmişe benzemez... geleceğe ait tasavvur ve bilgimiz zayıf olduğundan geleceğin ne getireceğini önceden bilemeyiz. Mamafih, yaşayan ve davranışta bulunan varlıklar olarak, aksiyonda bulunmaya mecburuz. Zihnimizin dengesi ve rahatı için geleceği öngörmedeki zayıflığımızı gizlememiz gerekir. Hatta bazı hipotezlerin rehberliğinde hareket etmeliyiz. Bu sebepten ötürü, bugün için ulaşılamaz olan bilgi yerine belirli teamülleri ikame etme eğilimine gireriz... Pratikte biz böyle davranırız... Benthamite okulun olağanüstü marifeti 19. yüzyılda insan davranışı üzerine felsefi mütealalarda bulunanları bir hayli cezbetmişti. Mümkün olan bütün aksiyon biçimlerinin mukayeseli avantajlarını gösteren sayısal değerler ile bu aksiyonların ihtimalini tesbit eden diğer sayısal değerlerle çarpılarak herhangi bir aksiyonun bütün neticeleri belirlenir. Elde edilen bütün sonuçların biraraya getirilmesiyle nasıl davranacağımızı keşfetmiş oluruz. Böylece geleceği bugün ile aynı hesabedilebilir statüye indirgemek için ihtimali bilginin bu hayali sistemi kullanılmış olmaktadır. Şimdiye kadar hiç kimse bu teoriye göre hareket etmemiştir." ⁴

Keynes'in bu tepkisini bir bakıma Veblen'in 19. yüzyıl sonlarında "Bentham-Jovens mantığının işlerlik kazandırdığı hedonistik felsefe ve onu marjinal faydaya bağlayan formel psikoloji(yi)" ⁵ eleştirisine eklenen yeni bir halka olarak görebiliriz.

Keynes 1921 yılında yayınladığı **İhtimal Üzerine Bir Deneme** adlı kitabında, bilinmeyen bir gelecek önünde karar alma problematiği içindeki

bireyin, ihtimali hesaplamanın ötesinde farklı bir akıl yürütme mantığına sahip olması gerektiğini vurgulayarak herhangi bir muhakemenin ihtimali yerine 'ağırlığı' kavramı üzerinde durmaktadır. Keynes'e göre yeni bir kanıtın ortaya çıkması ileri sürülen muhakemenin ihtimalini azaltabilir, buna karşılık bu muhakemenin ağırlığını arttırabilir. Bu sebeple diyor Keynes, herhangi bir yeni kanıt bilgisizliğimizi ortaya çıkartsa da bu durum zihinsel yargımızın ağırlığını arttırabilir. İlk olarak E.R.Weintraub, ardından M.Stohs, A.Garner, T.Lawson⁶, Keynes'in 'Genel Teori'sinin özellikle XII. bölümünde ve 'Genel Teori' sonrasında yazdığı "İstihdamın Genel Teorisi" adlı makalesinde işlediği, gerek spekülâtör gerekse de yatırımcı olarak bireylerin geleceğin bilinmemesi karşısında geleceğe dönük kararlarında duydukları endişe, korku ve güvensizliğin, Keynes'in yaklaşık 15 yıl önce yazdığı **İhtimal Üzerine Bir Deneme** kitabında ihtimali akıl yürütmenin karşısına koyduğu herhangi bir muhakemenin ağırlığı anlayışına tekabül ettiğini vurguladılar.

Keynes 1937 yılında yayınladığı "Faiz Haddi Teorisi" adlı makalesinde 'Genel Teori'deki düşüncelerini destekleyen şu satırları yazıyordu:

"(F)aiz haddi ve sermayenin marjinal etkinliği, özellikle cari bekleyişlerin müphem karakterine tekabül etmektedir. Bunlar, her çeşit muğlak endişelerin ve dalgalanan güven durumlarının ve cesaretin, insanların piyasadaki kararlarına tesirini biraraya getirmektedirler. Açık söylemek gerekirse (bu kavramlar) teorimizin kesin ve hesabedilebilir bir geleceğin varsayılmadığı aşamasına aittir." ⁷

İşte Keynes'in endişe, korku ya da güvensizlik dereceleri olarak ifade ettiği, geleceğin bugünden bilinmediği bir ortamda bireylerin para, tahvil, hisse senedine yönelik taleplerinde ve yatırım kararlarındaki subjektif ve psikolojik durumları belirsizlik anlayışının özünü teşkil etmektedir. Keynes gerek Genel Teori'nin XII. bölümünde gerekse de Genel Teori sonrası yazılarında belirsizliği, güvensizlik derecelerindeki azalma olarak düşünmektedir. ⁸ Düşük güvensizlik dereceleri ise düşük "ağırlığa" tekabül ettiğinden, ⁹ Keynes'in **İhtimal Üzerine Bir Deneme** kitabındaki gelecek zamanı hesabedilebilir bir statüye indirgeyen Benthamite hesaplamanın bir uzantısı olan ihtimali muhakemeye alternatif olarak ileri sürdüğü bir muhakemenin "ağırlığı" fikri ile Genel Teori ve sonrasındaki "belirsizlik" kavramı arasında bir paralellik kurulabilmektedir.

Keynes'in ele aldığı belirsizlik kavramının sınırları nelerdir, bu anlamıyla belirsizliğe bir olgu olarak bakabilir miyiz? Hepsinden önce belirsizliğin bu şekilde formüle edilmesi, normatif ya da değer yüklü bakış açısını mı yoksa pozitif görüşü mü içine almaktadır? Bütün bu sorulara cevap verebilmek için Knight'ın belirsizliğin riskden farklı bir ya-

pıda olduğu fikrinden yola çıkmamız gerekmektedir.

II

F.H.Knight'ın risk ile belirsizlik ayırımı hemen hemen bütün iktisatçılar tarafından kabul görmüş bir kriterdir.

"Ölçülebilir belirsizlik veya 'risk'in kendisi... ölçülemeyenden tamamen farklı olduğundan, hakikatte hiç de belirsiz değildir. 'Belirsizlik' terimini nicel olmayan özellikteki durumlar ile sınırlayacağız. Bu 'gerçek' belirsizlik... risk değildir". ¹⁰

Günümüzde Neoklasik Okulun bir kolu olan ve Arrow-Debreu-Malinvand'un başını çektiği Genel Denge yaklaşımı taraftarları geleceğin bilinmeyişi 'risk' kavramı çerçevesinde ele alarak, karar verme aşamasında olan bireyin davranışını soyut da incelemek istemektedirler. Böylece Klasiklerden Neo Klasik İktisada değişmeyen bir unsur olarak geçen bireylerin geleceği mükemmel olarak gördükleri ve mükemmel bilgi varsayımı çerçevesinde bireylerin rasyonellikleri de normda korunmuş olmaktadır. Bu grubun belirsizliğe bakışını en açık bir ifade ile Lucas dile getirmektedir:

"Risk ortamında karar birimleri açısından rasyonel davranış hipotezi kullanılabilir bir muhtevaya sahiptir... belirsizlikte ise iktisadi akıl yürütmenin herhangi bir değeri yoktur." ¹¹

Bu ifade ile Lucas, Knight'ın risk-belirsizlik ayırımında riskin tahliline ağırlık vermektedir.

Post-Keynesyen Ekol içerisinde P.Davidson ise aksine Knight'ın risk-belirsizlik ayırımına dikkati çektiikten sonra "risk değil 'gerçek' belirsizlik... iktisadi karar alma (sürecinin) temelini teşkil etmektedir" ¹² ifadesini kullanmaktadır.

Ortada farklı iki görüş ve bir kriter yer almaktadır. Söz konusu kriterin bir noktaya tam olarak cevap veremediğini görüyoruz. O da karar aşamasındaki insanın bakış açısında ölçülebilecek veya ölçülemeyecek olan unsurların kendi zihninde o an için mevcut olduğudur. Bu durumda bilinen ve bilinmeyen unsurlar yanyanadır. Her iki durum da bireyin zihninde aynı denge haline tekabül etmektedir. Oysa Smith'den beri biliyoruz ki bireylerin zihinsel dengesi hayret, sürpriz ve hayranlık duyguları ile bozulabilir. Kısaca karar aşamasındaki bireylerin içinde bulundukları koşulların değişmesi ile 'şok' unsurları ile karşı karşıya gelebilirler. Dolayısıyla belirsizlik riskden ayrılırken sadece nicel olmayan, ölçülemeyen özellikleri yanı sıra belirsizliğin bireyin davranışsal boyutuna Adam Smith'in altını çizdiği hayret, sürpriz ve hayranlık duyguları ile girdiği faktörü de ilave edilmelidir. ¹³

Bu noktada Smith'in iki yüz yıl önceden söylediği bu fikir ışığını Shackle, biraz daha tereddütlü olsa da izler görmektedir. Karar birimlerinin geleceğe dönük bekleyişlerinin sürprizle karşılaşması durumunda iki farklı boyutun ortaya çıktığını ifa-

de etmektedir. Bunlardan ilki, karar birimlerinin gelecekte sürprizle karşılaşacaklarını hissettikleri olgusu ki Shackle bunu **beklenenin aksine ortaya çıkan hadise** olarak tanımlamaktadır. İkinci ise, bireyin zihninde hiç bir zaman formüle edilmemiş ve düşünülmemiş olan **hiç beklenmeyen hadisenin** vuku bulmasıdır. İlkinde, yüksek bir potansiyel sürpriz varken diğerinde, potansiyel sürpriz mevcut değildir. ¹⁴ Birincisi risk belirsizlik ayrımında riske tekabül ederken, ikincisi, belirsizliğin ifadesi olmaktadır. Zira risk bireyin zamanlararası tercihlerinde aynı zihinsel dengeye tekabül etmektedir. Birey, geleceği bilmiyorsa dahi, riskin alt ve üst sınırlarını bildiğinden, yani **a priori** bilgisizliğe sahip olduğundan, zaman ile bir problemi olmamaktadır. Bu anlamda, zaman boyutu, Shackle'nın altını çizdiği 'içinde bulunulan an' da kilitlenmiş olmaktadır. Oysa belirsizlik olgusu fiilen 'şimdiki an'ın, bireyin zihninde yer almayan veya mevcut olan fakat hiç öyle zuhur edeceği düşünülmemeyen faktörlerin etkisiyle yıkılarak, ki bu durum birey açısından **a posteriori** bir bilgisizliktir, yeni bir soyut 'an'a geçilmesi sürecini ifade etmektedir.

Böylece risk ile bilirsizlik ayrımında, **Smith-Knight-Shackle** kriterinden bahsedebiliriz. Bu kriterden yola çıkılarak, Keynes'in özellikle 'Genel Teori' ve sonrasında geliştirdiği ve kullandığı belirsizlik kavramının sınırları tayin edilebilir.

III

Keynes'in **Genel Teori**'de ele aldığı modelde, belirsizliğin yeri ve sınırlarını ararken nereden yola çıkabiliriz?

Dikkatimizi Keynes'in üç psikolojik faktör olarak ele aldığı sermayenin marjinal etkinliği, likidite tercihi ve tüketim eğilimi üzerinde yoğunlaştıralım. Keynes'e göre, "insan tabiatının psikolojik karakterinin" ¹⁵ devreye girdiği iktisada ait bu üç motif, iktisadi hayatın işleyişine yön vermektedir. Yatırım kararı alma durumunda olan birey **yatırımcının** zihinsel durumu, elinde para mı yoksa tahvil mi tutmanın daha akılcı olacağını düşünen bireylerin zihinsel hali ve yine gelirlerinin hangi oranında tasarruf ne kadarıyla da tüketim yapacaklarını düşünen tüketici olarak bireylerin davranışları. Bu üç psikolojik faktör Keynes'in modelinde exojen (dışsal) yani modelin dışında belirlenen değişkenlerdir. ¹⁶ Yatırımcı, spekülâtör ve tüketici olarak bireyler, zihinlerinde taşıdıkları geleceğe ait subjektif beklentileri ya da güven derecelerine göre taleplerini belirlemektedirler.

Keynes'e göre yatırımcı, yapmayı düşündüğü yatırımın beklenen getirilerini kendi subjektif güven derecesine göre belirlediğinde, bireylerin yine subjektif olarak hissettikleri güven ortamı ve içinde bulundukları grubun ortalama kanaatini yansıtan teamüle göre, ellerinde ne ölçüde atıl ankes tutacaklarını, iddiharda bulunacaklarını belirlediklerinde, para arzı da veri kabul edildiğinde, sermayenin

marjinal etkinliği ile faiz haddi arasındaki ilişki dikkate alınarak, yeni yatırım hacmi belirlenmiş olur. ¹⁷ Yatırım hacmi de Keynes'e göre efektif talebin itici unsuru ¹⁸ olduğunu göre, milli gelirin ve istihdam hacminin ki modelin endojen (içsel) değişkenleridir, seviyesi belirlenir. Para miktarı ve mevcut sermaye teşhizatının kısa dönemde değişmediği varsayıldığında, şayet bireylerin gelecekteki beklentilerinin güven dereceleri azalırsa, yani bireyler geleceğe kötümser olarak bakarlarsa, parayı spekülasyon veya diğer motiflerle iddihar eğilimi artar. Bu durumda sermayelerin beklenen getirilerinde tersine bir eğilimin ortaya çıkıp, ilk eğilimi bertaraf ederek yatırım seviyesini aynen muhafaza edeceğine dair hiç bir sebep ve mekanizma yoktur. ¹⁹ Genel olarak, geleceğe ait kötümser havanın, her iki psikolojik eğilimi de etkisi altına alması ve nihayetinde yatırım seviyesinin gelecekte de daha da düşmesine sebep olması beklenebilir.

Tersine olarak, yatırımcının geleceğe dönük beklentilerinin güven derecesi yükselirse bu kez yatırım seviyesi artar. Demek ki, Keynes'in modelinde dinamik itici güç, girişimci, yatırımcı ve halkın geleceğe dönük beklentilerinin güven derecesidir. Belirsizlik Keynes'de güvensizlik derecelerine tekabül ettiğinden, bireylerin gelecekte duydukları belirsizliğin çok oluşu, az ya da hiç olmayışı iktisadi devrenin durağan, yavaş ya da hızlı işleyişini de belirlemektedir. İşte bu sebeple belirsizliğin rolü Keynes'in **Genel Teori**'sinde çok kritik bir noktaya yerleştirilmiştir.

IV

Dikkat edileceği gibi, Keynes'de yatırım kararını belirleyen unsurların başında gelen yatırımın beklenen getirileri, yatırımcının tamamıyla kendi **sübjektif** güven duygusunun iniş ve çıkışlarına paralel olarak değişmektedir. Bu değişme bireyin içinde bulunduğu şartların, bir başka deyişle, bireyin reel hayatta deneme hata neticesinde değişen subjektif duyguları değildir. Yine bu durum, yatırımcının beklentilerinin gerçekleşmemesi ya da getiri tahminlerinin aksine, kârının ex post olarak düşük ya da hiç tahmin etmediği bir büyüklükte çıkması neticesinde gözden geçirdiği, yenilediği bugüne ve geleceğe ait subjektif bakışındaki değişme de değildir. ²⁰

A.Coddington, Keynes'in "bireylerin zihnindeki anlık ve kararsız dalgalanmalardan kaynaklanan bireysel yatırımlardaki değişmeyi" incelediğini ifade ederek, yatırımcıların davranışları ile içinde bulundukları şartlar ki kararlarının yanlışlandığı ya da doğrulandığı zemin olan reel izah etmektedir, arasındaki köprüyü yıktığını ileri sürmektedir. ²¹ Davranışlarla reel arasındaki aynı kesikliliği bireylerin servetlerini para ya da tahvil olarak tutma isteklerini yansıtan kararlarında yani likidite tercihi analizinde de görmek mümkündür. ²² Bireylerin ellerinde servet tutmaya yönelik davranışlarını belir-

leyen sübjektiviteleri içinde bulundukları iktisadi ortamın değişmesinden etkilenen içsel bir değişken değil, otonom olarak belirlenen dışsal bir değişkendir. Gerek yatırım kararı gerekse de bireylerin ellerinde servet tutma kararlarının analizinde dışsal birer değişken olarak yer almaları bize "Keynes'in şemasında belirsizliğin değil... bireylerin özellikle özel kesim yatırımcılarının belirsizlik karşısında aldıkları kararlar ile açığa çıkan dik kafalı ve zapt edilemez davranışlarının önem kazandığı"nı²³ göstermektedir. Belirsizliğin bu şekilde ele alınışı Hutchison'un daha önce vurguladığı gibi "Keynes'in, belirsizlik ve eksik bilgiyi analizine dahil ettiği bir **obiter dictum** (rastgele ifade) gibidir."²⁴

İkinci olarak bu noktada, belirsizliğe yaklaşımın normatif bir boyut içerdiğini görmekteyiz. Belirsizliğin **ad hoc** olarak analize davet edilmesine paralel olarak, geleceğin bilinmediği ve geleceğe ait beklentilerin kötümser olduğu ortamda "başına buyruk, zapt edilemez" özelliklerinden ötürü özel kesim yatırımcıları harcamalarını kısırlar veya durdururlar. Kamu sektörü ya da kamu yatırımları "dik kafalılık, başına buyruklu, keyfilik" gibi sübjektif ölçüleri taşımadığından belirsizliğe cevabı daha objektif olabileceğinden devlet müdahalesi haklı kılınmaktadır. Görüldüğü gibi, belirsizliğin analizdeki konumu tamamen normatiftir. Keynes'in takipçileri bu normatif boyutu, iktisadi sistemin sorgulanmasına dahi götürebilmektedirler. Nitekim, Keynes'in kumarhaneye benzettiği borsa gibi kapitalist kurumların varlığından dolayı ortaya çıktığı düşünülen belirsizliğin, kamu kesiminin aleyhine olarak gelişen özel kesimin üretim ve yatırıma dönük kararlarını kaçınılmaz olarak kaos ve israfa götüreceği vurgulanmaktadır. Bu düşünce de ister istemez farklı bir kurumsal düzenlemede her şeyin daha farklı çözüleceğini ifade etmiş olmaktadır.²⁵

Şayet belirsizlik normatif kaygıların ötesinde davranışsal boyutu ile birlikte incelenmiş olsa idi, ister tek tek bireylerin ya da özel firma yöneticilerinin olsun, isterse de hükümet için olsun aynı yoğunlukta bir problem doğurduğu gözler önüne serilecektir. "Belirsizlik ve bilgi noksanlığı olgusu hem parlamentodaki milletvekillerini, bankaları, kamu sektöründeki sivil hizmet kesimini hem de özel sektör girişimcilerini" en azından aynı derecede etkiler veya itaati altına alır.²⁶ Dolayısıyla belirsizliğe ve bilgi noksanlığı olgusuna normatif bir boyut ile bakamayız.

V

Normatif bir boyutla ve "tepeden inme" bir varsayım ile 27 analize davet edilen belirsizliğin bir diğer boyutuna ait bazı özellikler Keynes'in dikkatinden kaçmamıştır. Bunlar belirsizliğin oluşum anından önce ve bu durumu oluşturan unsurlardan çok, belirsizliğin vuku bulması sonrasında bireylerin böylesi bir düzlemde davranışlarını nasıl düzenlediklerine dair normatif olmayan bazı ipuçları-

nın sergilenmesidir.

Bunlardan ilki, yukarıda daha önce incelediğimiz Knight'ın risk belirsizlik ayırımında görüldüğü üzere, belirsizliğin ihtimali olmayan bir muhakeme yanında ölçülebilirliğinin olmadığı gerçeği ile birlikte değerlendirilmesidir. Keynes de aynı yolu izlemiştir. "(Belirsizlik konusunda) ihtimali hesaplamanın ele alınacağı her hangi bir bilimsel temel yoktur. Biz sadece bilmiyoruz" demektedir.²⁸

Ancak Keynes'e göre bireyler, gerek rekabet gerekse de üretim süreçlerine kâr motifi ile idame ettirme kaygıları ile sürekli olarak karar almak zorunda olmaları dolayısıyla zihinlerinde bulunmayan beklenmedik bir çok unsurun ortaya çıkması ile dağılan zihinsel muhakeme güçlerini²⁹ yeniden toparlayarak, karar alma aşamasına ulaşma gayretleri bekleyişlerini "çok belirsiz şeylere ağırlık vererek değil, aksine oldukça kesin olarak hissettikleri hadiseleri kendilerine rehber olarak seçerek"³⁰ oluşturmaya itmektedir. Keynes bunları üç grup içinde ele almaktadır:

"(1) Geçmiş deneylerin saf bir incelemesinden çok bugünün gelecek için daha faydalı bir rehber olduğunu kabul ediyoruz. Bugüne tesiri açısından, hiç bir bilgimizin mevcut olmadığı ve gelecekte olması beklenen değişimleri dikkate almıyoruz.

(2) Fiyatlar ve cari üretimde ifadesini bulan (toplumun) **mevcut** genel kanaatinin, geleceğe ilişkin beklentileri doğru olarak bir araya getirdiğini varsayıyoruz. Böylelikle yeni ve daha uygun bir kriter ortaya çıkmadıkça ve çıkana kadar bunu olduğu gibi kabul ediyoruz.

(3) Kendi şahsi kanaatimizin yetersiz olduğunu bilerek, belki daha çok bilgi ile donanmış olabileceklerini düşünerek bizim dışımızdakilerin kanaatlerine bel bağlamaya kendimizi zorluyoruz. Yani çoğunluğun veya ortalamanın davranışlarına kendimizi uyduurmaya gayret ediyoruz. Herkesin birbirlerini taklid etmeye gayret ettiği bir toplumun psikolojisi, kesin olarak ifade edersek **teamüle dayanan** bir kanaat halini alır."³¹

Keynes böyle belirsizliğe cevap ya da çare olarak bireylerin zihinlerinde kurmaya çalıştıkları rasyonalizasyona dair bir kaç ipucu vermektedir. Ancak Keynes, belirsizliğin bireylerin zihinlerinde daha önce hiç öyle tasavvur etmedikleri, beklemedikleri tarzda gelişen hadiseler ya da bu hadise ve eşyaya eskiden olduğundan farklı bir bakış bireyin içinde bulunduğu zihinsel hali yıkararak, rasyonel düşüncenin kurulmasının imkansız olduğu bir alana itiyor. Belirsizliğin bu iki farklı zaman noktasına tekabül eden unsurlarına ait Keynes'de herhangi bir ipucu yoktur. Oysa Adam Smith kendisinden yaklaşık yüzelli yıl önce belirsizliğin bu iki unsurunu keşfetmişti.³² Keynes'in belirsizlik tanımını yakından izlediğimizde, belirsizliğin eksik bilgi olarak anlaşıldığını anlıyoruz.

"... 'belirsiz' bilgi ile açıklayayım, sadece, kesin olarak bilinenden ihtimali olanı ayırmayı ifade etmiyorum. Rulet oyunu bu yönüyle burada belirsizliğin konusuna girmiyor.. hatta hayat ümidi bile bu açıdan az belirsizdir... kullandığım bu terimin asıl manasına gelince; bir Avrupa savaşı beklentisi, veya yeni bir icadın metruk bir hale gelmesi, veya 1970'deki sosyal sistemde özel servet sahiplerinin durumu, veya yirmi yıl sonraki bakır fiyatı ve faiz haddi belirsizdir." ³³

Eksik bilgi ya da kısaca geleceğe ait bilgisizliğin, bireylerin zihinlerinde her an mevcut olduğunu ve bireylerin bu durumu a priori bildikleri kabul edildiğinden, bu tanım a posteriori bir bilgisizliğe tekabül eden belirsizliği ifade etmekten uzaktır. Yani bir başka ifade ile risk belirsizlik ayırımında Knight-Smith-Shackle kriterini kabul edersek, eksik bilgi unsuru gerçekte belirsizlik, bir bilgisizlik ögesi taşısa da bu ancak ve ancak, bireyin zihninde önceden hiç tasavvur edilmeyen ya da beklenmedik bir sürpriz olgusunu içermektedir. Bu anlamda bilgisizlik birey için a posteriori bir olgudur. Bu durumda Keynes'in yaklaşımının tersine güven ile güvensizliğin sınırını a priori değil a posteriori olarak bilebiliriz. Böylece, güvensizlik dereceleri a priori olarak zihnimizde yer aldığından sayısal değerler almasalar da önceden bilindiklerinden Knight-Smith-Shackle kriterine göre, belirsizlik kategorisine değil, risk kategorisine girerler.

Keynes Genel Teori'de gerek paranın gerekse de sermayenin analizinde bu iki nesnenin bireyin zihninde bugün ile gelecek arasında bir köprü kurduğunu sık sık tekrar eder. Kurulan muhakemede bu durum doğru olsa da davranışlarla, içinde bulunulan koşulların değişimine intibak ele alınmadığından, bir başka ifade ile belirsizlik Shackle'ın tanımladığı gibi "yekpare anlar arasında bilgi ile hiçbir zaman yeri doldurulamayacak olan boşluk ya da bilgisizlik" ³⁴ olarak anlaşılmayıp, obiter dictum olarak analizde yer aldığından bugün ile gelecek arasında kurulduğu düşünülen köprü nasıl izah edilebilir. Zira Shackle'ın bu tanımında açık olarak ifade edildiği gibi belirsizlik ile içinde bulunduğumuz andan (bugün) farklı bir ana (yarın) geçilmiş olunmaktadır. İkinci zaman noktasının ilkinde göre farklılığı, bireyin zihninde bugün mevcut olmayan sürpriz ve beklenmedik bir şekilde bireyi hakikat ile karşı karşıya getirmesi neticesinde bireyin zihinsel dengesinin ³⁵ bozularak, rasyonel olarak akıl yürütmesine imkanı olmadığı ikinci zaman noktasına geçişi izah edilmektedir. Bu durumda Keynes'in zaman boyutunu iktisadi tahlilde kullanışında bazı aksaklıkların olduğu göze çarpmaktadır. Kanımızca bu eksikliğin kaynağı, bireyin zihnindeki zaman boyutuna akışkanlık kazandıran belirsizliğin sürpriz unsurunun ihmal edilmesidir.

DİPNOTLAR

1. T.E.Cliffe Leslie, (1879), p.936 ve 940.

2. İbid., p.936, vurgu: A.D.A.

3. J.M.Keynes, (1973), pp.112-113.

4. İbid., p.124. Nitekim J. Bentham Helveti-us'dan satır satır alarak şunları yazmaktaydı: "Tabiat beşeriyeti iki usta hükümdarın idaresi altına yerleştirmiştir: Elem ve haz. Bunlar bize ne yapmamız gerektiğini gösterdiği gibi, ne yapacağımızı da belirlemektedir" (J.Bentham, Works, ed. Bowring, Vol.L, p.1'den nakleden E.Halévy (1952), p.26). Ayrıca T.W.Hutchison (1965), p.84.

5. A.G. Sayar (1987), sf.48.

6. E.Weintraub (1975), pp.530-548; M.Stohs (1980), pp.372-382; A.Garner (1983), pp.83-86; M.Stohs (1983), pp.87-91; T.Lawson (1985), pp.909-927.

7. J.M.Keynes (1973), pp.106-107.

8. M.Stohs (1980), p.377.

9. M.Stohs (1983), p.89.

10. F.H.Knight (1921), p.20.

11. R.E.Lucas, *Studies in Business Cycle Theory*, Cambridge, 1981, p.224'den aktaran T.Lawson (1985), p.909.

12. P.Davidson (1978), p.10.

13. A.Smith (1795), p.30 vd.

14. G.L.S.Shackle (1968), p.57.

15. J.M.Keynes (1981), p.251.

16. İbid., pp.246-247.

17. İbid., pp.253-254.

18. J.M.Keynes (1973), p.121. Efektif talebin diğer unsuru olan tüketim hacmi ve onu belirleyen unsurların tahlili, tüketimin bölünebilirliği, bir dönemden diğerine aynı seviyede kalması ve olmazsa olmaz karakteri sebebiyle, ikinci planda yer almaktadır (G.L.S.Shackle (1983-1984), p.247). Cf., A.Coddington (1983), p.54.

19. J.M.Keynes (1973), p.118.

20. A.Coddington (1983), pp.52-53.

21. İbid., 53.

22. İbid.

23. İbid., p.52.

24. T.W.Hutchison (1978), p.206. D.Patinkin de Keynes'in belirsizlik ortamında iktisadi davranışların oluşumuna ait herhangi bir teori geliştirmede olduğu gibi ihtimal hesabına dayanmayan belirsizlik konusunda F.H.Knight'in çok daha önceden yaptığı katkısı aşamadığını ifade etmektedir (D.Patinkin (1976), p.141).

25. J.Robinson ve J.Eatwell, belirsizliğin kapitalist sisteme özgü olduğunu, planlı ekonomide efektif talep probleminin olmadığını belirtmektedirler (*An Introduction to Modern Economics*, London, 1973'den zikreden B.J.Loasby (1976), p.170). Ancak Loasby'nin de ifade ettiği gibi "şayet planlı ekonominin bütün iletişim sorunlarını çözdüğü doğru ise bilgisizliği nasıl ortadan kaldıracaktır?" (B.J.Loasby, *ibid.*).

26. A.Coddington (1983), p.60. Ayrıca S.C.Littlechild (1980), pp.10 ve 74; G.R.O'Driscoll (1977), p.23.

27. Belirsizliğin 'tepeden inme' ya da *adhoc* bir

tarzda ele alınışının izahı için bkz. H.Phelps Brown (1972).

28. J.M.Keynes (1973), p.114.

29. Keynes'in, A.Smith ve çok sonraları G.L.S.Shackle'in üzerinde durduğu bu noktaya ait herhangi bir izahı yoktur. Aşağıda bu nokta üzerinde durulacaktır.

30. J.M.Keynes (1981), p.148.

31. J.M.Keynes (1973), p.114.

32. A.Smith (1975), p.30 vd.

33. J.M.Keynes (1973), p.113-114.

34. G.L.S.Shackle (1966), p.119. Ayrıca G.L.S.Shackle (1967), p.34.

35. Bireyin zihinsel dengesinden ne ifade edilmek istendiği sorulabilir. En iyi izahı F.H.Hahn'da bulduk: "Karar birimlerine ulaşan mesajlar şayet (zihinlerinde) taşıdıkları teorilerde ve takip ettikleri politikalarda bir değişmeye yol açmazsa ekonomi dengede demektedir" (F.H.Hahn, *On the Notion of Equilibrium in Economics*, Cambridge, 1973, p.25'den aktaran E.R.Weintraub (1980), p.99).

KAYNAKÇA

- T.E.Cliffe Leslie (1879), "The Known and the Unknown in the Economic World", *Fortnightly Review*, 1 June, V: 25, 31.

- A.Coddington (1983), *Keynesian Economics*, London: George Allen and Unwin.

- P.Davidson (1978), *Money and the Real World*, London: Macmillan.

- A.Garner (1983), " 'Uncertainty' in Keynes 'General Theory: a comment", *History of Political Economy*, V: 15, 1, Spring.

- E.Halévy (1952), *The Growth of Philosophical Radicalism*, London.

- T.W.Hutchison (1965), *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory*, New York.

- T.W.Hutchison (1978), *On Revolutions and Progress in Economic Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press.

- J.M.Keynes (1973), *The Collected Writings of J.M.Keynes*, ed. D.E.Moggridge, V:XIV., London: Royal Economic Society.

- J.M.Keynes (1981), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: Royal Economic Society.

- F.H.Knight (1921), *Risk Uncertainty and Profit*, New York.

- T.Lawson (1985), "Uncertainty and Economic Analysis", *The Economic Journal*, December, 95.

- S.C.Littlechild (1980), *The Fallacy of the Mixed Economy*, London.

- B.J.Loasby (1976), *Choice, Complexity and Ignorance*, Cambridge: Cambridge University Press.

- G.R.O'Driscoll (1977), *Economics as a Coordination Problem*, U.S.A.

- D.Patkin (1976), *Keynes' Monetary Thought: A Study of its Development*, Durham.

- H.Phelps Brown (1972), "The Underdevelopment of Economics", *The Economic Journal*.

- A.G.Sayar (1987), "H.W.Stuart'a Dair", Prof. Dr. Sabri Ülgener'e Armağan, İ.Ü.İktisat Fak. Mecmuası, C:43, S:1-4, Y:1984-1985, İstanbul, içinde.

- G.L.S.Shackle (1966), *The Nature of Economic Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.

- G.L.S.Shackle (1967), *Time in Economics*, Amsterdam.

- G.L.S.Shackle (1968), *Uncertainty in Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.

- G.L.S.Shackle (1983-1984), "The Romantic Mountain and the Classical Lake: Alan Coddington's *Keynesian Economics*", *Journal of Post Keynesian Economics*, Winter, V:VI., 2.

- A.Smith (1795), *The Principles which Lead and Direct Philosophical Enquiries: Illustrated by the History of Astronomy*, in *The Early Writings of Adam Smith* (1967), ed. J.R. Lindgren, New York: Augustus M.Kelley.

- M.Stohs (1980), " 'Uncertainty' in Keynes General Theory", *History of Political Economy*, Fall, V:12,3.

- M.Stohs (1983), " 'Uncertainty' in Keynes General Theory: A Rejoinder", *History of Political Economy*, V:15, 1, Spring.

- E.R.Weintraub (1975), " 'Uncertainty' and the Keynesian Revolution", *History of Political Economy*, Winter, V: 7,4.

- E.R.Weintraub (1980), *Microfoundations*, Cambridge: Cambridge University Press.

TÜRKİYE'DEKİ İKTİSAT EĞİTİMİNİN GÜNCELLEŞTİRİLMESİ ÜZERİNE

Arş. Gör. Burak SALTOĞLU
M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Türkiye'de verilen iktisat eğitiminin kanımca en önemli sorunlarından biri ülkemiz iktisat bölümlerinde kullanılan ders programlarının, çağdaş batılı ülkelere oranla, güncelliğini yitirmiş olmasıdır. Bu neoklasik öğreti doğrultusunda iktisat eğitimi vermeye çalışan kurumlarımızın (ki hemen tüm üniversitelerimiz bu doğrultuda eğitim vermektedir) uluslararası eğitim standartlarını yakalayamaması anlamına gelmektedir.

Ülkemiz iktisat eğitiminde görülen bir diğer sorun da iktisat bölümlerine girmiş olan tüm öğrencilerin, bu bölümü seçme amacına bakılmaksızın, aynı eğitim programını izlemek zorunda olmasıdır. Örneğin, ilerde işletmeci olarak istihdam edilecek bir öğrenci ile iktisat bölümünde akademik çalışma yapmak isteyen öğrencinin, katı ders programları yüzünden, tamamıyla aynı dersleri alması gerekmektedir. Bu tip bir uygulama ile, iktisat konusunda uzmanlaşmak istemeyen öğrenciler özellikle teorik iktisat derslerinde ciddi bir motivasyon sorunu duymakta olduğu gibi kendileri için gerekli olan mesleki eğitimi yeterince alamamaktadırlar. İktisat konusunda araştırma yapmak isteyen öğrenciler ise, gerek kendi kariyerleri için gerekli olmayan bazı zorunlu dersleri almak durumunda kaldıklarından (örneğin muhasebe, hukuk gibi) gerekse de, kalabalık ve fazla motive olmayan sınıflarda bulunmak zorunda olduklarından, çağdaş iktisadın gereklerini tam olarak öğrenememektedirler. Bu tür bir uygulamanın her iki tip öğrenciye de sadece çok genel bir iktisat formasyonu vermekten öteye gidemediği kanısındayım.

Bu yazıda ilk önce yukarıda bahsettiğim bu iki sorunu irdelleyeceğim. Daha sonra da, bu sorunlar için bazı pratik çözüm önerileri getireceğim.

I. İKTİSAT EĞİTİMİNİN BATI STANDARDINI YAKALAYAMAMASI:

İktisat bilimi son yıllarda son derece hızla gelişen bir bilim haline gelmiştir. Bu hızlı gelişme Batılı ülkelerin ders programlarına da ciddi biçimde yansımaktadır. Bu gelişmeyi, Batılı öğretim kurumları, ders programlarında yeni yayınlanmış kitap ve makaleler kullanarak ve programlarını iktisat biliminin yeni gelişmeleri doğrultusunda sık sık güncelleştirerek yakalamaktadırlar.

İktisat bilimindeki gelişmeyi ülkemiz eğitim kurumlarının kendi eğitimlerinde yeterince yansıtmadığı görüşündeyim. Bu sorun Batılı ülkelere verilen iktisat programları ile ülkemizdeki programlar karşılaştırıldığında çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin yurtdışında belli konularda artık standart ders kitabı olarak kullanılan kitaplar, ülkemizde kullanıma oldukça geç girmekte, bunun doğal bir sonucu olarak da güncel bir çok iktisat konusu ülkemizde yeterince öğretilmemektedir.

Örneğin, özellikle son yıllarda gelişen ve çağdaş mikro iktisat analizine önemli katkılarda bulunan "Decision Under Uncertainty" (Belirsizlik Altında Karar Alma) ve "Informational Economics" (Bilgi Ekonomisi) hemen hiçbir üniversitemizde yeterince okutulmamaktadır. Yine bu tür mikro konularla ilintili olarak öğretilen "Game Theory" (Oyun Teorisi) ve benzeri konuların oligopol piyasalarına uyarlaması olan "Industrial Organization" (Endüstriyel Organizasyon) ülkemiz iktisat bölümlerinde yeterince öğretilmeyen konular arasındadır.

İktisat öğretiminin mikro gibi temel bir ögesi olan makro iktisattaki gelişmeler de oldukça geriden izlenmektedir. Bu konuda yurtdışında yaygın kullanımı olan "New Classical Economics" (Yeni Klasik Okul) ve bu öğretinin geliştirdiği "Rational Expectations" (Rasyonel Beklentiler) ve "Real Business Cycles" (Gerçek İş Dalgaları) ülkemiz makro ders programlarında henüz üzerinde durulmayan konulardır. Bunların dışında yine uygulamalı bir çok mikro ve makro iktisat konuları ülkemizde yeterince öğretilmemektedir.

II. İKTİSAT EĞİTİMİ VE ÖĞRENCİLERİN MESLEKİ EĞİLİMLERİ:

Dünyanın hemen her yerinde iktisat bölümlerinden mezun olan öğrencilerin çok küçük bir oranı iktisatla mesleki olarak ilgilenmektedir. İktisat bölümlerinden mezun olan iktisatçıların büyük çoğunluğu işletmecilik ya da bankacılık gibi işlerde istihdam edilmektedir ki bu tür işkolları için derin ve teknik iktisat bilgisi gerekmemektedir. Bunun yanında "uzman" ya da "araştırmacı" iktisatçılar ise oldukça teknik ve özgün bilgiye gereksinim duymaktadırlar. Bu nedenle, iktisat mesleğini ileride kullanmayacak olan biri için ileri düzeyde bir iktisat dersi (örneğin ekonometri) ne denli gereksizse, iktisat konusunu meslek edinmek isteyen öğrenciler için de işletme, muhasebe gibi dersler de o denli gereksizdir. Bu tür bir uygulama iktisat bölümlerinde eğitilen öğrenciler üzerinde ciddi bir motivasyon sorunu doğuracaktır. Ayrıca kalabalık ve fazla istekli olmayan sınıflarla ileri düzeyde teknik iktisat bilgisinin de yeterince verilemeyeceği kanısındayım.

Yukarıda bahsettiğim motivasyon sorununun, aynı zamanda, iktisat konusunda bilimsel araştırma yapmak isteyen fakat bu konudaki yaygın öğretilen neoklasik öğretiyi benimsemeyen öğrenciler için de geçerli olduğunu düşünüyorum. İktisat biliminde tarihsel ve felsefi ilkeleri temel alarak araştırma yapmak isteyen öğrenciler de belli bir neoklasik iktisat temeli aldıktan sonra ileride yapmak istedikleri araştırmaya göre tarih, felsefe ya da sosyoloji konularında çeşitli dersler alabilmelidir. İktisat gibi "interdisipliner" bir bilimde bu tür bir yaklaşımın kullanılmasının, bu bilime oldukça önemli katkıları olacağına inanıyorum. Böylece bu tür konularla ilgilenen öğrencilerin ileride kullan-

mayacakları neoklasik iktisat ya da işletme türü dersleri almak zorunda kalmaları önlenmiş olacaktır.

III. BAZI PRATİK ÖNERİLER

A. İktisat Eğitiminin Öğrenci İstemleri Doğrultusunda Farklılaştırılması:

Yukarıda değindiğim her iki sorunun da daha esnek ve iktisat öğrencilerinin ilerideki çalışma alanlarına göre farklılaştırılmış bir eğitim programı ile bir ölçüde çözülebileceği görüşündeyim. Bu tip bir seçimlik programda, iktisat öğrencileri ilk iki yıl genel bir iktisat formasyonu aldıktan sonra, (ki bu düzey ilerde bilim adamı ya da araştırmacı olmayacak iktisat öğrencilerinin iktisat bilgisi gereksinimi karşılayacak düzeyde olmalıdır) geri kalan son iki yılı ise öğrenciler kendi mesleki konularında ders alarak geçirebilirler. Bu ilk iki yıl İngiltere ve Amerika'da kullanılan "General Degree" (Genel Derece) karşılığına gelmektedir. Tam bir lisans diploması alabilmek için, geri kalan iki yılın da belli konulardaki seçmeli derslerle tamamlanması gerekmektedir ki bu da "Honor Degree" karşılığına gelecektir. Seçmeli konular arasında bilgisayar, işletme gibi piyasaya yönelik konular sayılabilir. Aynı zamanda iktisatta egemen öğretilen neoklasik öğretiyi benimsemeyen öğrenciler için de felsefe, tarih, politika gibi konular düşünülebilir. Ayrıca, neoklasik öğretiler doğrultusunda eğitim almak isteyen öğrenciler için teorik iktisat, matematik, ayrıca yine modern iktisadın artık bir parçası olmuş ekonometri ve istatistik konuları seçimlik ders konuları arasında yer almalıdır. Batılı ülkelerde iktisat programlarına yeni giren "Çevre Ekonomisi" konusuna da yine bu seçimlik dersler arasında düşünülmelidir.

Bu programda ilk iki yılını tamamlayan öğrencinin iktisadi analiz derslerini ve genel ekonometri konularını öğrenmesi, iktisadi düşünce tarihi ve iktisat tarihi konularında da genel bir formasyon almış olması yeterlidir. Sonraki iki yılın programı da, öğrencilerin başarı ve ilgisi doğrultusunda yan bölümlerin de yardımı ile belirlenebilir. Yukarıda belirtmeye çalıştığım program aslında "çift ana dal" uygulamasının iktisat eğitimi için yaygınlaştırılmasıdır.

Bu tür bir uygulamada amaç piyasaya yönelik iktisatçı yetiştirmek kadar, iktisat konusunda ülkemizde eksik olduğunu sandığım "Bilim Adamı - Araştırmacı İktisatçı" da yetiştirmektir. Bu konuda çok fazla öğrenci yetiştirmek de gerekmemektedir. Hatta sadece birkaç kurumumuzun çalışma yapmasının yeterli olacağı görüşündeyim. Böyle bir uygulama için en yakın kurumlar belki de halen en yüksek puanla öğrenci seçen bölümlerimizdir. Bu okullar öğrencilerini bu konudaki seçimlerinde serbest bırakabilir, ya da üniversite seçme sınavında yeni bir bölüm açarak her yıl sadece 10-15 öğrenci alarak bu öğrencileri bilim ve araştırma

dünyasına iyi şekilde hazırlayabilirler. Benzer uygulamalar birçok ülkede görülmekle beraber, Hindistan'da görülen uygulama ilgi çekicidir. Pek zengin olmayan bu ülkenin son derece seçme öğrencilerle oluşturduğu "Delhi School of Economics" adlı okulda halen birçok Nobel ödüllü iktisatçı ders verirken mezun olan çok az sayıda öğrenci de yurtdışının en iyi okullarında akademik eğitimlerini devam ettirmekte ya da "uzman iktisatçı" olarak istihdam edilmektedir. Bu uygulamanın ülkemizde tüm üniversitelerimiz tarafından gerçekleştirilmesi zordur. Fakat özellikle bu konuda daha az eksiği olan üniversitelerimizde başlatılarak diğer okullarımıza da yayılabilir.

B. Ders Programlarının Güncelleştirilmesi:

Bu konudaki sorunların çözülebilmesi için üniversitelerimizden seçilecek akademik bir iktisat komitesinin kurulmasını öneriyorum. Bu kurum gelişmiş ülkelerdeki iktisat eğitim programlarını inceleyerek iktisat bölümlerimiz için gerekli öneriler sunacaktır. Bu kurumun önerileri sayesinde dünya iktisadının ne yöne doğru geliştiğini gören iktisat bölümlerimiz, bu bilgiler ışığında kendilerini daha hızlı bir şekilde yenileyeceklerdir. Bu kurumun yapıtıcı bir gücünün olup olmaması tartışılır bir konudur. Buna rağmen bir kurumun ülkemizde iktisat mezunu bir öğrencinin bilmesi gereken minimum düzeyi belirlemesi gerektiğini düşünmekteyim. Ancak bu tür bir uygulama ile üniversitelerimiz verilmesi gereken evrensel minimum düzeye uymak zorunda kalırlar.

Aslında bölümlerimizin bireysel çabaları bile bu konudaki sorunların çözülmesi için yeterli olabilir. Bunu da üniversitelerimiz ders programlarını belirlerken daha evrensel kurallar koyarak yapabilirler. Örneğin yurtdışında bulunan belli bazı üniversitelerin kullandığı programları incelemek son derece pratik aynı zamanda da etkili bir yol olabilir.

Ayrıca üzerinde fazla durmadığım bir konu olan "yüksek lisans eğitimi"nin de çok ciddi sorunları olduğu düşüncesindeyim. Bunun için de, yukarıda bahsettiğim komite aracılığı ile, özellikle Fransa'da görülen "Ecole" uygulaması benzeri bir uygulama ülkemizde denenebilir. Bu tür bir uygulama ile kaynaklarını birleştiren üniversitelerimiz daha seçkin Master-Doktora öğrencisine daha ciddi bir eğitim sunabilir.

SONUÇ:

Bu yazıda Türkiye'de verilen iktisat eğitiminin belli sorunlarına değinmeye çalıştım. Sorunlardan biri eğitim programlarının katılığı nedeniyle yetersiz, özgün bilgiye sahip iktisatçı yetiştirememesidir. Bu, ayrıca iktisat bölümü mezunu olup doğrudan iktisat mesleğinde istihdam edilmeyecek kişiler için de sorun yaratmaktadır. Diğer bir sorun da, ülkemizde verilen iktisat eğitiminin Batılı çağdaş ülkelere oranla güncel olmamasıdır.

Bu sorunların çözülebilmesi için de iktisat programlarındaki katılığın kaldırılmasını ve verilen iktisat eğitiminin güncelliğini kontrol edecek akademik bir komitenin kurulmasının yararlı olacağını düşünmekteyim.

AKSIGORTA

EMEKLİLİK SİGORTASI İLE DE
FARKLIDIR...

Akhayat Emeklilik Sigortası

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI SİZE ŞU İMKANLARI SAĞLIYOR:

1 Sigorta süresi sonunda seçime bağlı olarak: EMEKLİLİK İKRAMIYESİ veya EMEKLİLİK AYLIĞI.

2 Ecel veya kaza ile vefat halinde varislere TOPLU ÖDEME.

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI NEDEN FARKLIDIR?

- I. Çifte güvencelidir.
Sabancı Holding güvencesi
Sağlam yatırım güvencesi
- II. Kaynağı bilinen gelire göre
% 95 kar paylıdır.
- III. Yalnız emeklilik sigortası
değil, aynı zamanda HAYAT
SİGORTASI'DIR.
Siz de; sigorta acentenizden
herhangi bir emeklilik
sigortası değil,

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI POLİÇESİ isteyin.

BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELER

Binnaz GÖKÇEK

TBMM Genel Kurulu'nda, 25 Mart 1992 tarihinde kabul edilen 1992 Mali Yılı Konsolide Bütçe Kanunu Tasarısı, 31.387 milyar TL. açıkla bağlanmıştır. TBMM'ye 207.880 milyar TL. olarak sunulan bütçe, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda yapılan değişikliklerle 13 milyar TL daraltılmış ve böylece Konsolide Bütçe harcamaları 207.867 milyar TL, Konsolide Bütçe gelirleri de 175.880 milyar TL olarak belirlenmiştir.

Bu arada, 1992 yılının ilk aylarına ilişkin ekonomik göstergelerle tahmini gerçekleşme rakamları da çeşitli kuruluşlar tarafından açıklanmaya başlanmıştır. Bu göstergelerden bazılarının gelişimi aşağıda belirtilmiştir.

1. Konsolide Bütçe Gerçekleşmesi.

Maliye ve Gümrük Bakanlığı verilerine göre, 1992 yılının ilk iki ayında, vergi gelirlerinin 15.818 milyar TL. vergi dışı normal gelirlerin 787 milyar TL, özel gelir ve fonların da 4.186 milyar TL olmasıyla toplam Konsolide Bütçe Gelirleri 20.791 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 23.914 milyar TL olan Konsolide Bütçe giderlerinin, 14.057 milyar TL'sini cari harcamalar, 1.178 milyar TL yatırım, 8.679 milyar TL'sini de transfer harcamaları oluşturmaktadır. Böylece, iki aylık açık 3.123 milyar TL olmuş ve geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 79.6 oranında artmıştır. (Bkz. Tablo I)

TABLO I

OCAK - ŞUBAT (MİLYAR TL)

KONSOLİDE BÜTÇE GERÇEKLEŞMESİ	1992	1991	Fark (%)
GELİRLER	20.791	11.428	81,93
- Vergi Gelirleri	15.818	8.611	83,70
- Vergi Dışı Nor. Gel.	787	562	40,04
- Özel Gelir ve Fonlar	4.186	2.255	85,63
GİDERLER	23.914	13.167	81,62
- Cari	14.057	7.094	98,15
- Yatırım	1.178	580	103,10
- Transfer	8.679	5.493	58,00
KONSOLİDE BÜTÇE DENGESİ	3.123	1.739	79,59

2. İç Borçlar

1991 yılında gerçekleştirilen hızlı borçlanma, bu yılın ilk ayında da devam etmiş ve Ocak ayında net olarak 3.237 milyar TL borçlanılmıştır. Böylece geçen yıl sonunda 90.049 milyar TL olan borç stoku 93.286 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu borcun yüzde 27,7'sini tahvil, yüzde 22,5'ini bonolar, yüzde 14,1'ini Merkez Bankası Avansı, yüzde 35,7'sini de konsolide borçlar oluşturmaktadır. (Bkz. Tablo II)

TABLO II

İç Borç Stoku (Milyar TL)	1991	1992/Ocak			
	Borç Stoku	Borçlanma	Anapara ödeme	Net Borçlanma	Borç Stoku
Tahviller	24.697	3.131	1.991	1.140	25.837
Bonolar	18.258	5.733	3.034	2.699	20.957
Avans	13.590	7.820	8.219	-399	13.191
TOPLAM	56.545	16.684	13.244	3.440	59.985
Konsolide Borç	33.504	305	508	-203	33.301
GENEL TOPLAM	90.049	16.989	13.752	3.237	93.286

3. Ödemeler Dengesi

1991 yılında son tahmine göre, 990 milyon dolar fazla vereceği belirtilen cari işlemler dengesi, Merkez Bankası geçici rakamlarına göre 272 milyon dolar fazla vermiştir. Bir önceki yıla göre, cari işlemler dengesinde görülen bu iyileşmede dış ticaret açığındaki azalma ve Körfez krizi nedeniyle verilen hibeler etkili olmuştur.

Bu arada, döviz gelirleri 1990 yılına göre, 1.634 milyon dolarlık artışla 26.477 milyon dolardan 28.111 milyon dolara yükselirken, döviz giderleri 1.263 milyon dolar azalarak 29.102 milyon dolardan 27.839 milyon dolara inmiştir.

TABLO III

Ödemeler Dengesi (Milyon USD)	1991 (Geçici)	1990
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	272	-2.625
Dış Ticaret Dengesi	-7.326	-9.555
-İhracat (FOB)	13.672	13.026
-İthalat (FOB)	-20.998	22.581
Görünmeyenler Dengesi	2.499	2.437
-Görünmeyen Gelirler	9.315	8.933
-Görünmeyen Giderler	-6.816	-6.496
Karşılıksız Transfer	5.099	4.493
-Özel Gelirler	2.879	3.374
-Özel Giderler	-25	-25
-Resmi Transfer	2.245	1.144

4. Dış Ekonomik İlişkiler

1990 yılının Aralık ayında 1.663 milyon dolar olan ihracat, 1991 yılının aynı ayında yüzde 13,2 oranında azalarak 1.444 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat ise 1990'a göre yüzde 3,8 oranında azalarak 2.452 milyon dolardan 2.358 milyon dolara inmiştir. Böylece ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 67,8'den yüzde 61,2'ye gerilemiştir. Dış Ticaret açığı da 789 milyon dolardan 914 milyon dolara yükselmiştir. Aralık ayındaki bu gelişmelerden sonra, 1991 yılı Ocak-Aralık dönemi geçen yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında,

ihracatın yüzde 4,9 artarak 12.959 milyon dolardan 13.598 milyon dolara yükseldiği, ithalatın ise yüzde 5,7 azalarak 22.302 milyon dolardan 21.038 milyon dolara düştüğü görülmektedir. Aynı dönemde, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 64,6, dış ticaret açığı ise 7.440 milyon dolardır.

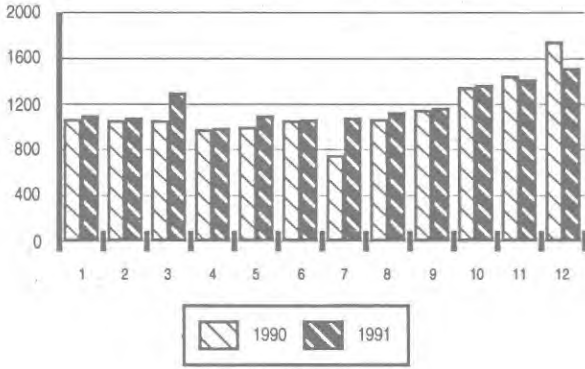
1991 yılında bir önceki yıla göre; tarım ve hayvancılık ürünleri ihracatında 344 milyon dolar, sanayi ürünleri ihracatında 341 milyon dolar artış olmuş, bunun yanında madencilik ürünleri ihracatı 46 milyon dolar azalmıştır. 13.598 milyon dolar olan ihracatın, 2.732 milyon dolarını tarım ve hayvancılık, 286 milyon dolarını madencilik, 10.580 milyon dolarını sanayi ürünleri ihracatı oluşturmaktadır. Geçen yıl bu rakamlar sırasıyla 2.388 milyon dolar, 332 milyon dolar ve 10.239 milyon dolar olmuştur.

Bir yıllık dönemde, 21.038 milyon dolar olan ithalatın, 6.053 milyon doları yatırım maddeleri, 2.900 milyon dolarını tüketim maddeleri, 12.085 milyon dolarını da hammadde ithalatı oluşturmaktadır.

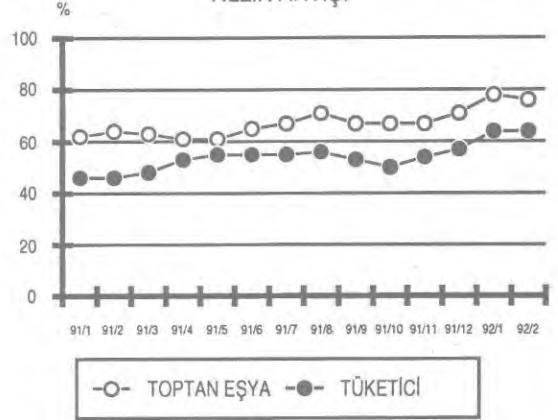
1991 yılında geçen yıla göre, OECD ülkelere yapılan ihracat 47 milyon dolar artarak, 8.810 milyon dolardan 8.857 milyon dolara, İslam ülkelere yapılan ihracat 239 milyon dolar artarak 2.490 milyon dolardan 2.729 milyon dolara, Doğu Avrupa ülkelerine yapılan ihracat 212 milyon dolar artarak 1.050 milyon dolardan 1.262 milyon dolara, diğer ülkelere yapılan ihracat ise 141 milyon dolar artarak 609 milyon dolardan 750 milyon dolara yükselmiştir.

Aynı dönemde, OECD ülkelerinden yapılan ithalat 170 milyon dolar azalarak 14.225 milyon dolardan 14.055 milyon dolara, İslam ülkelerinden yapılan ithalat 667 milyon dolar azalarak 3.855 milyon dolardan 3.188 milyon dolara, Doğu Avrupa ülkelerinden yapılan ithalat 286 milyon dolar azalarak 2.486 milyon dolardan 2.200 milyon dolara, diğer ülkelere yapılan ithalat ise 141 milyon dolar azalarak 1.736 milyon dolardan 1.595 milyon dolara düşmüştür.

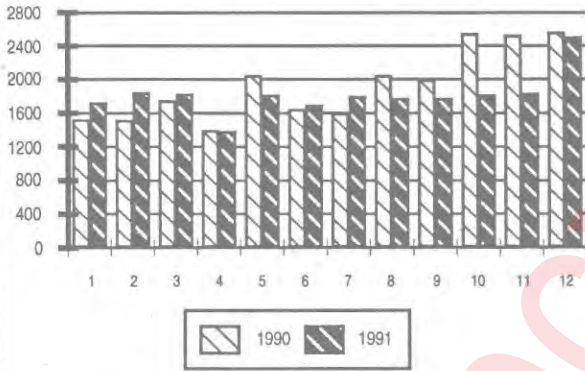
AYLARA GÖRE İHRACATIN GELİŞİMİ (MİLYON USD)

TOPTAN EŞYA VE TÜKETİCİ FİYATLARI YILLIK ARTIŞI

AYLARA GÖRE İTHALATIN GELİŞİMİ (MİLYON USD)

5. Enflasyon

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan açıklamaya göre, Ocak ayında yüzde 11,0 olan toptan eşya fiyatlarındaki artış, Şubat ayında yüzde 5,2, yüzde 6,7 olan tüketici fiyatlarındaki artış da yüzde 5,0 olarak hesaplanmıştır. Bir önceki ayın artışına göre, oldukça düşük düzeyde gerçekleşen 1992 yılı Şubat ayı fiyat artışları 1991 yılı Şubat ayı fiyat artışlarının da gerisinde kalmış, yıllık artış, toptan eşya fiyatlarıyla yüzde 69,0, tüketici fiyatlarıyla yüzde 77,8 olarak gerçekleşmiştir. İki aylık artışlar ise, sırasıyla yüzde 16,8 ve yüzde 14,9 olmuştur. Şubat ayında kamu zamları yüzde 1,1 oranında gerçekleşirken, özel sektör zamları yüzde 7 düzeyinde belirlenmiştir.

Sektörlere göre Şubat ayı toptan eşya fiyatları, yüzde 16,1 ile en yüksek tarım sektöründe gerçekleşirken, bunu yüzde 2,1 ile enerji sektörü, yüzde 1,9 ile de imalat sanayi izlemiştir. Madencilik sektöründeki fiyat artışı da yüzde 1,3'dür.

6. Parasal Gelişmeler

Merkez Bankası verilerine göre, 1992 yılının ilk iki ayında, emisyon hacmi 1.973 milyar TL artarak 22.680 milyar TL'ye ulaşmıştır. Dolaşımdaki para, vadesiz ticari ve tasarruf mevduatı ile TCMB'de mevduatı kapsayan dar tanımlı para arzı (M1), aynı dönemde 214 milyar TL azalarak 41.902 milyar TL'ye gerilerken dar tanımlı para arzına (M1), vadeli ticari ve tasarruf mevduatı ile mevduat sertifikasının ilavesiyle elde edilen geniş tanımlı para arzı (M2) 9.741 milyar TL genişleyerek 123.307 milyar TL'ye ulaşmıştır.

"M2"ye yurtiçi kaynaklı DTH'nın ilavesiyle oluşturulan "M2Y" 18.945 milyar TL artarak 177.912 milyar TL'ye, "M2"ye resmi mevduatın ilavesiyle oluşturulan "M3A" 8.103 milyar TL artarak 126.893 milyar TL'ye, "M3A"ya TCMB'deki diğer mevduatın ve bankaların elindeki tahvil ve bonoların ilavesiyle oluşturulan "M3"de 9.020 milyar TL artarak 129.832 milyar TL'ye yükselmiştir. (Bkz. Tablo IV)

7. Bankalar

Merkez Bankası verilerine göre, 1992 yılının ilk iki ayında, toplam mevduat yüzde 6,9 oranında 6.962 milyar TL artarak 107.123 milyar TL'ye yükselirken, kredi hacmi yüzde 18,5 oranında, 19.758 milyar TL artarak 126.363 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Şubat ayı sonu itibarıyla 107.123 milyar TL olan toplam mevduatın 86.464 milyar TL'sini tasarruf, 17.073 milyar TL'sini ticari, 3.586 milyar TL'sini de resmi mevduat oluşturmaktadır. Aynı tarih itibarıyla vadeli/vadesiz mevduat kompozisyonu ise yüzde 76/24 olarak gerçekleşmiştir.

126.363 milyar TL olan kredi hacminin 103.070 milyar TL'sini tüm banka kredileri, 23.293 milyar TL'sini Merkez Bankası doğrudan kredileri oluşturmaktadır. 27.12.1991-28.02.1992 tarihleri

arasında mevduat bankaları kredileri yüzde 17,4 oranında genişlerken, kalkınma ve yatırım bankaları kredileri yüzde 4,7 oranında genişlemiştir. (Bkz. Tablo V)

TABLO IV

(Milyar TL)

	<u>28.02.92</u>	<u>27.12.91</u>	Fark %	<u>01.03.91</u>	<u>28.12.90</u>	Fark %
EMİSYON HACMI	22.680	20.707	9,53	15.965	14.265	11,92
REZERV PARA	39.083	36.069	8,36	22.290	23.969	-7,00
M.B. KREDİLERİ	27.826	21.632	28,63	11.381	7.641	48,95
<u>PARA ARZI</u>						
M1	41.902	42.116	-0,51	29.314	29.326	-0,03
M2	123.307	113.566	8,58	73.892	70.707	4,50
M2Y	177.912	158.967	11,92	93.127	89.989	3,49
M3A	126.893	118.790	6,82	76.500	74.114	3,22
M3	129.832	120.812	7,47	77.673	75.128	3,39

TABLO V

(Milyar TL)

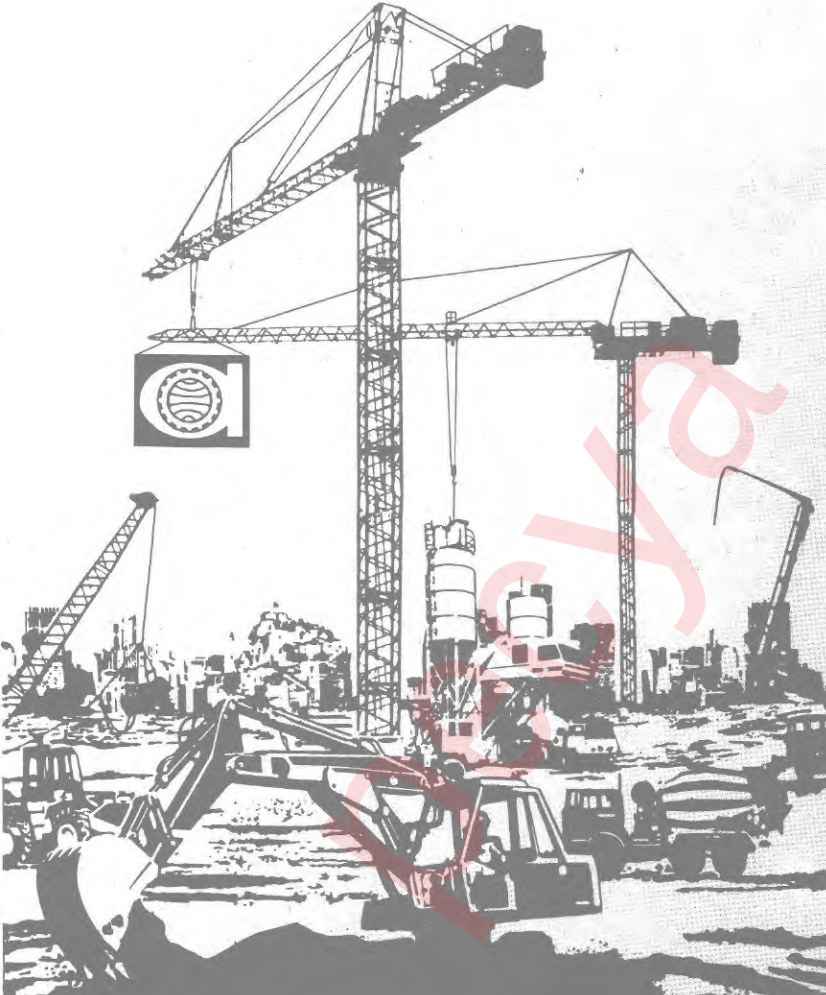
	<u>28.02.92</u>	<u>27.12.91</u>	Fark %	<u>01.03.91</u>	<u>28.12.90</u>	Fark %
<u>TOPLAM MEVDUAT</u>	<u>107.123</u>	<u>100.161</u>	<u>6,95</u>	<u>61.935</u>	<u>61.395</u>	<u>0,88</u>
Kamu Mevd.Bank.	59.696	54.926	8,68	34.079	33.375	2,11
Özel Mevd.Bank.	46.087	43.914	4,95	27.009	27.070	-0,22
Yabancı Mevd.B.	1.340	1.321	1,44	847	950	-10,84
<u>KREDİ HACMI</u>	<u>126.363</u>	<u>106.605</u>	<u>18,53</u>	<u>72.731</u>	<u>60.814</u>	<u>19,60</u>
Tüm Banka Krd.	103.070	88.934	15,89	65.315	56.288	16,04
-Kamu Mev.B.	45.439	37.594	20,87	28.142	25.231	11,54
-Özel Mev.B.	42.925	37.609	14,13	25.938	23.941	8,34
-Yabancı Mev.B.	3.948	3.460	14,10	2.737	2.213	23,68
-Kalk. ve Yat.B.	10.758	10.271	4,74	8.498	4.903	73,32
M.B.Doğrud.Krd.	23.293	17.671	31,81	7.416	4.526	63,85

ANKOMAK'92

9. ULUSLARARASI İŞ MAKİNELERİ ve İNŞAAT TEKNOLOJİSİ FUARI

26 - 31
MAYIS

ANKOMAK Fuarı, dünyanın en önemli ve resmi niteliği olan tek uluslararası fuar örgütü UFI'ye Türkiye'den kabul edilen tek ihtisas fuarıdır.

AFEKS

Akyol Sk. No: 61 80040 Fındıklı / İSTANBUL

Tel: (1) 243 42 20 (2 Hat) - 243 15 32 (2 Hat) - 243 15 46 (3 Hat)

Fax: (1) 251 61 59 Telex: 25063 afex tr

ANKARA : (4) 427 70 65

SEKTÖRÜN

GELENEKSEL

BÜYÜK

BULUŞMASINA

HAZIRLANIYORUZ !

ATATÜRK
KÜLTÜR
MERKEZİ
ANKARA

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUN VE MEN. VAKFI**

Eğitim Merkezinin Tertiplediği
Devamlı Kurslar

- 1 - TEMEL MUHASEBE
- 2 - BANKA MÜFETTİŞLİĞİ
- 3 - MALİYE VE GÜMRÜK BAKANLIĞI
- MÜFETTİŞLİK
- HESAP UZMANLIĞI
- GELİRLER KONTROLÖRÜ
- DEFTERDARLIK KONTROL MEMURU
Sınavlarına hazırlık kursları
- 4 - ÇEŞİTLİ KISA VADELİ SEMİNERLER
- 5 - UZMAN KADROMUZLA FİRMALARA
ÖZEL KURSLAR VE FİRMA İÇİ EĞİTİM

Ayrıca,

HER TÜRLÜ TOPLANTILARINIZA SALON
VE DERSANELERİMİZ AÇIKTIR.

Konu ile Ayrıntılı Bilgiyi
Vakfımızdan Öğrenebilirsiniz.

Rumeli Caddesi Villa Han
Nişantaşı / İstanbul
Tel: 230 95 91 / 2451 28 88

UZEL

UZEL Makina Sanayii A.Ş. 80 000 m² lik kısmı kapalı olmak üzere toplam 125 000 m² lik alana yayılmış tesislerinde,

2000'den fazla uzman personeli ve 50 yılı aşan deneyimi ile

- Massey-Ferguson Tarım Traktörleri
- Perkins Dizel Motorları
- Yaprak ve Helisel Yaylar
- Her cins Jant, Fren ve Denge Çubukları
- Traktör Direksiyon Kutusu

üreterek Türk çiftçisinin, otomotiv sanayiinin ve yedek parça piyasasının ihtiyacını karşılamakta, ihracatı ile de ulusal ekonomimize güç katmaktadır.

UZEL MAKİNA SANAYİİ A.Ş.

Kışla Cad. No: 5 Rami 34147 İstanbul-Türkiye Tel: (1) 567 08 41 Fax: 576 45 95

Yenilikçilik

“Değişim bir varoluş ilkesi. Bu ilkeye uymayan her şey sonunda yok olmaya mahkûmdur. Yaşayan hep ‘yeni’ olacaktır.”

Borusan 21. yüzyıla hazırlanırken önemli bir adım attı: Yeni bir kurum kimliği oluşturdu. Borusan kimliği, tüm şirket adlarının özel olarak yazılışından, özel Borusan renklerinden ve Borusan ambleminden oluşuyor. Tüm pano ve tabelalardan taşıtlara, kırtasiye malzemelerinden çalışanların giysilerine dek her yerde uygulanıyor. Ve tüm Borusan şirketlerini görsel bir bütünlük içinde sunuyor. Ancak, kurum kimliği sadece görsel unsurlardan ibaret değil; aynı zamanda Borusan ilkelere de yansıtıyor: Yenilikçilik, verimlilik ve çevreye saygı.

Yenilikçilik! Çünkü Borusan daha kaliteli ürün ve hizmet sunmanın yolunun sürekli olarak yenilik yapmaktan geçtiğinin bilincindedir. Bu yüzden de çelik borudan galvanizli saca, yassı çelik ürünlerden supap ve amortisöre kadar üretim yaptığı tüm alanlarda, hep en yeni teknolojiyi, en yeni üretim yöntemlerini uygulamıştır.

Borusan için tek bir amaç vardır: İnsanlara daha iyi ürünler ve hizmetler sunmak! Borusan bu amaçla, gelecekte de yeniliklerin peşinde olacaktır.

BORUSAN

beciya

Hayatın kalitesini yükseltmek.

Demirdöküm
DOĞALGAZ

Temiz, ekonomik, konforlu yeni enerji kaynağı doğalgaz, ülkemizde Demirdöküm'le günlük hayatımıza giriyor. Dünyadaki en ileri teknolojiyi, insanımızla birlikte yaşadığı 20 yılı aşkın deneyimle birleştiren Demirdöküm, klasik

Demirdöküm'ün yeni müjdesi Demirdöküm ALNO Hazır Mutfak bu gelişme çizgisinin bir halkası olarak ürün ve hizmet zincirinde yerini almakta...

Türkiye biliyor; çevreyi koruyan, yaşamı kolaylaştıran, kadrosu, satış ve servis örgütüyle güvenilecek bir marka var...

ürünleri yanında, her biri konusunda standart oluşturan

Kombi Şofbenli Kat Kaloriferi, Doğalgazlı Kat Kaloriferi, Hermetik Soba, Bacalı Soba, Kalorifer Kazanı ve Brülörleri ile sağlıklı bir çevre yaratıyor, yaşamı kolaylaştırıyor.

Demirdöküm[®]
Türkiye'nin Tercihini

OKIFAX OF-17

Beklemesiz Sorunsuz İletişim

- OTOMATİK 106 Telefon arama hafızası
- Alternatif arama (Aranan meşgul ise başka numarayı arama)
- Sadece belirli tel. no'ları ile görüşebilme olanağı • Konuşma isteği
- Mesaj teyidi • Fotokopi çekimi • Otomatik kağıt kesme • Toplam sayfa sayımı • Geri arama mesajı • Gizli gönderme • Kapalı çevrim
- Gecikmeli gönderme • Polling • Kayıt kağıdı bittiğinde alış yapabilme • Küçültmeden gönderebilme • Brodkast • Aktarmalı brodkast başlatma • Bilgisayar bağlantısı (RS232C) • CCITTECM Hata düzeltme • Otomatik küçültme • Otomatik tekrar arama

Türkiye Tek Distribütörü

BİLGİTAŞ A.Ş.

■ İSTANBUL TEL: (1) 275 00 20 (10 HAT)

■ ANKARA TEL : (4) 217 02 96 - 217 02 97

■ İZMİR TEL : (51) 13 23 24 - 25 17 01

■ ADANA TEL : (71) 14 58 43 - 13 36 03

■ ANTALYA TEL : (31) 11 63 41 - 18 12 45

■ SAMSUN TEL : (36) 15 11 68 - 15 11 69

■ BURSA TEL : (24) 20 40 45